

**ÇOCUK EMEĞİNE VE ÇIRAKLIK EĞİTİMİNE SOSYOLOJİK BİR
BAKIŞ: DENİZLİ KENT ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Programı**

Radiye Canan BAĞIŞ

Danışman: Prof. Dr. Gönül İÇLİ

**Aralık 2017
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Radiye Canan BAĞIŞ tarafından Prof. Dr. Gönül İÇLİ yönetiminde hazırlanan “Çocuk Emegine ve Çıracılık Eğitimine Sosyolojik Bir Bakış: Denizli Kent Örneği” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 07.12.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Gönül İÇLİ

Jüri-Danışman

Jüri

Prof. Dr. Hayran Deliboş

Jüri

Prof. Dr. Hülya YALDIR

Jüri

Prof. Dr. Hakan Şen

Prof. Dr. Şenol Güzel

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
10/01/2018...tarih ve 02/06... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Radiye Canan BAĞIŞ

ÖN SÖZ

Çocuk bir toplumun geleceğidir. Güvencesidir. Bu inanca sahip toplumlar çocuğa yatırımların en değerlisini yapar. Bu toplumlarda çocuk; oyun alanlarında, spor sahalarında, sanat merkezlerinde, kütüphanelerde ve okulundaki sırasında çocukluk evresini tamamlar. Çocukları tarlalarda, sanayi sitelerinde ve en kötüsü de sokaklarda aile bütçesine katkı sağlamak için hayat mücadelesinde olan toplumların geleceğini sıkıntılı süreçler beklemektedir. Çocukluğunu bu koşullarda geçiren bireylerde sorunlar bir kar topu misali büyümekte ve çığa dönüşmektedir.

Ben bu çalışmayı yaparken çırakları yakından tanıma, sorunlarını kendi ağızlarından dinleme olanağına ulaştım. Çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren, bilimsel bir alan çalışmasında izlenmesi gerekenleri büyük bir sabır ve hoş görüyle bana aktaran Danışman hocam Prof. Dr. Gönül İÇLİ'ye minnettarım. O'nu tanımak ve öğrencisi olmak mutluluk ve gururunu hep yaşayacağım. Teşekkürlerin en büyüğü O'na. Doktora derslerinde hocam olan ve aynı zamanda Tez İzleme Komitesinde yer alan Doç. Dr. Serkan GÜZEL'e çalışmama koyduğu katkılardan dolayı teşekkür ediyorum. Tez İzleme Komitesinde yer alan Prof. Dr. Hülya YALDIR hocama da bu süreçteki yol göstericiliğine teşekkür ederim.

Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) olarak desteklenen bu çalışmaya sağladığı destekten dolayı Pamukkale Üniversitesi BAP Birimine teşekkür ederim.

Denizli Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi yönetici ve öğretmenlerine teşekkür ediyorum. Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam eden, öğlen dinlenme zamanlarını bana ayıran, bir tek dinlenme günleri olan pazarlarını bana ayıran o içten ve yalın duygularını benimle paylaşan çıraklara çok teşekkür ediyorum.

Alan çalışmasının her alanında, köyde, sanayide, işçi mahallelerinde hep yanımda olan babam Yasin BAĞIŞ'a, anket verilerinin bilgisayara girişinde bana destek olan annem Seval BAĞIŞ'a ve abim Cihan Alptekin BAĞIŞ'a; hayatımın her anında bana sevgilerini ve desteklerini sundukları için bu süreçte hep yanımda oldukları için sonsuz teşekkür ediyorum.

ÖZET

ÇOCUK EMEĞİNE VE ÇIRAKLIK EĞİTİMİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ: DENİZLİ KENT ÖRNEĞİ

BAĞIŞ, Radiye Canan
Doktora Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Gönül İÇLİ

Aralık 2017, 155 Sayfa.

Bu tez çalışmasında çocuk emeği ile çıraklık eğitimi arasındaki ilişki yapısal işlevselci bakış açısıyla irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede yasal olarak çırak statüsünde çalışan çocukların sosyoekonomik durumlarının, çalışmaya başlama nedenlerinin, çalışma ortam ve koşullarının, gelecek beklentileri ve boş zamanlarını değerlendirme biçimlerinin, aldıkları çıraklık eğitiminin niteliğinin Denizli kentindeki Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezine devam eden çıraklardan hareketle irdelenmesi amaçlanmış, çıraklık eğitiminin sürdürülebilirliği konusunda ipuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çocuk emeği ve çıraklık eğitimi ilişkin kavramsal ve kuramsal çerçeve temellendirilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın metodolojisi yer alırken; Üçüncü bölümde araştırma bulguları yer almaktadır. Araştırmada nicel ve nitel tekniklerden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamına Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezine devam eden çıraklar alınmıştır. Bu merkezde eğitim alan 348 çırağa anket uygulanmış, 40 çırakla da mülakat/derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çıraklardan elde edilen verilerden hareketle frekans tabloları yorumlanmış, çırakların çalışma nedenleri ve kendi statülerini algılayış biçimleri, bir dizi değişkenle ilişkisi bağlamında analiz edilmiştir.

Araştırmada, örgün okul sisteminden uzaklaşan çocukların mesleğe yönelme eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır. Çıraklık eğitiminin çırakların hayatında önemli bir yere sahip olduğu, çocuk emeği ile mücadelede çıraklık eğitiminin önemli bir işlevi bulunduğu dolayısıyla bütün çalışan çocukların çıraklık eğitimi kapsamına alınması gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Emeği, Çalışan Çocuklar, Çıraklar, Çıraklık Eğitimi, Mesleki Eğitim Merkezi

ABSTRACT

SOCIOLOGICAL ASPECT TO CHILD LABOUR AND APPRENTICESHIP TRAINING: DENİZLİ CITY CASE

BAĞIŞ, Radiye Canan

Doctoral Thesis

Sociology Department

Sociology Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Gönül İÇLİ

December, 2017, 155 Pages

In this thesis study, connection between child labour and apprenticeship education were examined with the view of structural functionalism. It aims to identify the working children as an apprentice legally and their social-economic conditions, the reasons why they start working, working environment and conditions, expectations and leisure activities qualifications, expectations and leisure activities qualifications of apprenticeship education, through the apprentices studying in Vali Necati Bilican Apprenticeship Training Center, also it aims to reach the sustainability of Apprentice Education.

The study includes three parts, in the first part, child labour and apprentice education connected with conceptual and hypothetical views, are founded. The second part indicates the methodology of research, finally in the third part research findings are mentioned. Quantitative and qualitative techniques were used in research. Apprentice Training Center, are involved in research scope 348 apprentices, in this center were applied questionnaires and interviews were conducted with 40 of them. With the reference from the data, frequency tables were interpreted and their working reasons, perception of the working status were analyzed with the context of variable rank.

The study reveals that the children who had to leave the formal education finally, came through the necessity of including all the working children in Apprentice education and importance of apprentice education in their lives while struggling against the child labour.

Key Words: Child Labour, Working Children, Apprentices, Apprenticeship Training, Vocational Training Center

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TABLolar DİZİNİ	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çocuk Emegi ve Çıraklık Olguları.....	5
1.1.1. Sosyolojide Çocuğun Konumu	5
1.1.2. Çocuk(luk) Olgusu	8
1.1.3. Çocuk Çalışmasının Tarihsel Gelişimi.....	11
1.1.4. Çocuk Çalışmasının Anlamı ve Çocuk Emegi Olgusu	15
1.1.4.1. Çocuğun Faaliyet Türleri	18
1.1.4.2. Çıraklık Olgusu	21
1.2. Çocuk Emeginin Genel Durumu.....	22
1.2.1. Çocuk Emeginin Dünyadaki Durumu	22
1.2.2. Çocuk Emeginin Türkiye’deki Durumu.....	24
1.2.3. Çocukların Emek Piyasasına Katılma Nedenleri	26
1.2.3.1. Yoksulluk	27
1.2.3.2. Eğitimle İlgili Sıkıntılar	28
1.2.3.3. Geleneksel Değerler ve Ailenin Rolü	30
1.2.3.4. Çocuk Emegine Olan Talep	31
1.2.3.5. Mevzuattaki Yetersizlikler ve Denetim Eksikliği.....	32
1.2.4. Emek Piyasasına Katılan Çocukların Yaşadığı Sorunlar	33
1.3. Türkiye’de Çıraklık Eğitimi.....	37
1.3.1. Türkiye’de Çıraklık Uygulamalarına Yönelik Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler	37
1.3.2. Günümüz Türkiye’inde Çıraklık Eğitimi	38
1.3.3. Denizli’de Çıraklık Eğitimi.....	42
1.4. Çocuk Emegi ve Çıraklıkla İlgili Yapılmış Araştırmalar.....	44

İKİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	50
2.2. Araştırmanın Amacı	50
2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	51
2.4. Araştırma Alanının Seçimi.....	51
2.5. Araştırmanın Modeli	52
2.6. Araştırmada Benimsenen Sosyolojik Yaklaşım.....	52
2.7. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği.....	53
2.8. Araştırmanın Hipotezleri.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Demografik ve Sosyo-ekonomik Analiz	56
3.1.1. Çırakların Bireysel Özellikleri	56
3.1.2. Çırak Ailelerinin Sosyo-ekonomik Özellikleri	58
3.2. Çırakların Eğitim Durumlarına İlişkin Analiz	66
3.2.1. Çırakların Çıraklık Eğitiminden Önceki Okul Eğitimleri.....	67
3.2.2. Çırakların Aldıkları Çıraklık Eğitimine İlişkin Değerlendirmeleri.....	73
3.3. Çırakların Çalışma Yaşamlarına ve Çalışma Koşullarına İlişkin Analiz.....	84
3.3.1. Çırakların Çalışmaya Başlama Yaşları	84
3.3.2. Çırakların Çalışmaya Başlama Nedenleri ve Çalışmaya İlişkin Algıları	87
3.3.3. Çırakların Çalışma Ortam ve Koşulları.....	90
3.4. Çırakların Kendi Konumlarını Algılayışlarına İlişkin Analiz.....	106
3.5. Çırakların Gelecekte Beklentileri ve Boş Zaman Etkinliklerine İlişkin Analiz...	115
3.6. Araştırma Hipotezlerinin Sınanması	118
3.6.1. Çalışmaya Başlama Nedenlerine İlişkin Hipotezler	118
3.6.2. Çıraklık Statüsünü Algılamaya İlişkin Hipotezler	122
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	127
KAYNAKLAR	136
EK 1: ANKET FORMU.....	145
EK 2: ÇIRAK GÖRÜŞME FORMU	151
ÖZGEÇMİŞ	155

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Çırakların Yaşı.....	56
Tablo 2. Çırakların Cinsiyete Göre Dağılımları.....	57
Tablo 3. Çırakların Doğum Yerleri.....	58
Tablo 4. Çırakların Babalarının Meslekleri	59
Tablo 5. Çırakların Annelerinin Meslekleri	59
Tablo 6. Çırakların Babalarının Eğitim Durumu	60
Tablo 7. Çırakların Annelerinin Eğitim Durumu	61
Tablo 8. Çırakların Ailelerinin Gelir Dağılımı	61
Tablo 9. Çıraklara Göre Ailenin Ekonomik Durumu.....	62
Tablo 10. Çırakların Oturdukları Semtler	63
Tablo 11. Çırakların Oturdukları Konutun Tipi.....	64
Tablo 12. Çırakların Oturdukları Konutun Mülkiyeti.....	65
Tablo 13. Çırakların Kardeş Sayısı	65
Tablo 14. Çırakların (Çıraklık Eğitimi Dışındaki) Eğitim Durumları	67
Tablo 15. Çırakların Örgün Eğitimi Bırakma Nedenleri	69
Tablo 16. Örgün Eğitimi Bırakmaktan Pişmanlık Duyma Durumları	72
Tablo 17. Çırakların Çıraklık Eğitimdeki Bölümleri	73
Tablo 18. Çırakların Çıraklık Eğitimini Tercih Nedenleri.....	75
Tablo 19. Çırakların Verilen Çıraklık Eğitimi Hakkındaki Düşünceleri	77
Tablo 20. Çırakların Mesleki Eğitim Merkezi'nde Öğrendiklerini İşlerinde Uygulama Durumu	78
Tablo 21. Çıraklık Eğitiminin Çıraklara Daha Faydalı Olabilmesi İçin Sunulan Öneriler	79
Tablo 22. Çırakların Çalışmaya İlk Başladıkları Yaş	85
Tablo 23. Çıraklara Göre Çalışmaya Başlama Yaşlarının Uygun Olup Olmadığı	86
Tablo 24. Çırakların Çalışmaya Başlama Nedeni	87
Tablo 25. Çalışmanın Çıraklar İçin Anlamı	89
Tablo 26. Çırakların İşyerlerinde Yaptıkları İşler.....	91
Tablo 27. Çıraklara Göre Yaptıkları İşin En Zor Yanı	92
Tablo 28. Çırakların İşyeri Ortamlarının Durumu	93
Tablo 29. Çırakların İşyerinde İşlerini Yaparken Koruyucu Kullanma Durumları	95
Tablo 30. Çırakların İş Kazası Geçirme Durumları	96
Tablo 31. Çırakların Çalışma Süreleri	97
Tablo 32. Çırakların Aylık Ücret Düzeyleri	98
Tablo 33. Çırakların Çalışmaları Karşılığında Aldıkları Ücretlerin Yeterli Olup Olmadığı.....	99
Tablo 34. Çırakların Mesaiye Kalınca Ek Ücret Alma Durumları	99
Tablo 35. Çırakların Ücretlerini Kullanma Biçimleri.....	100
Tablo 36. Çırakların Yıllık İzin Süreleri	101
Tablo 37. Çıraklara Göre Ustaların Mesleği Öğretme Durumları	102
Tablo 38. Çırakların Ustalarıyla İlişkisi.....	103
Tablo 39. Çırakların Çıraklık Statüsüne İlişkin Algıları	106
Tablo 40. Çırakların Meslekler Hakkındaki Düşünceleri	109
Tablo 41. Çırakların İleride Çocuklarının Kendi Mesleklerini Devam Ettirmesine İlişkin Düşünceleri	110
Tablo 42. Çırakların Çalıştıkları İşten En Büyük Kazançları	111
Tablo 43. Çırakların Çıraklık Eğitimi Almayan Çıraklar Hakkındaki Düşünceler	112
Tablo 44. Çırakların Sokakta Çalışan ve Tarımda Çalışan Çocuklar Hakkındaki Düşünceleri	113

Tablo 45. Çıraklara göre On sekiz Yaşından Küçükler Çalışmalı mı?	113
Tablo 46. Çırakların Kendi Geleceği Hakkındaki Düşüncesi.....	115
Tablo 47. Çırakların Gelecekte Beklentileri	116
Tablo 48. Çırakların Boş Zaman Etkinlikleri.....	116
Tablo 49. Çırakların Aile Geliri ile Çalışmaya Başlama Nedenleri Arasındaki İlişki..	118
Tablo 50. Çırakların Ailenin Ekonomik Durumuna İlişkin Değerlendirmesi ile Çalışma Nedeni Arasındaki İlişki	119
Tablo 51. Çırakların Örgün Okul Sisteminden Ayrılması ile Çalışma Nedenleri Arasındaki İlişki	121
Tablo 52. Çırakların Baba Mesleği ile Çalışmaya Başlama Nedenleri Arasındaki İlişki	122
Tablo 53. Çıraklara Göre Ustalarının Mesleği Öğretme Durumları ile Çırakların İşçi Öğrenci Algıları Arasındaki İlişki.....	123
Tablo 54. Çırakların Günlük Çalışma Süresi ile Çırakların İşçi/Öğrenci Algıları Arasındaki İlişki	124
Tablo 55. Çırakların Fazla Mesai Ücreti Almaları ile Çırakların İşçi/Öğrenci Algıları Arasındaki İlişki	125
Tablo 56. Çırakların Aylık Ücret Düzeyleri ile İşçi/Öğrenci Algıları Arasındaki İlişki	126

KISALTMALAR DİZİNİ

BM	Birleşmiş Milletler
ILO	Uluslararası Emek Örgütü
Md	Madde
MEM	Mesleki Eğitim Merkezi
MKE	Makine Kimya Enstitüsü
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
SEKA	Selüloz ve Kağıt Fabrikaları
Vb	Ve benzeri
Vd	Ve diğerleri

GİRİŞ

Çocuk emeği gelişmiş ülke olsun ya da olmasın dünya genelinde emek gündeminin üst sıralarında yer alan bir sorundur. Dünyada milyonlarca çocuk, gelişimine ve eğitime engel olan koşullarda çalışma etkinliğinde yer almaktadır. Çalışma, “kişinin kendisi ve ailesinin geçiminin sağlanması amacı ile günümüz toplumunda yetişkin insandan beklenen bir yükümlülüktür” (Alper, 2006: 25). Yetişkinlerden ayrı bir kategoride olan “çocuk” ve bir yetişkin faaliyeti olarak kabul edilen “çalışma” kavramları bir çelişki oluşturmaktadır. İşte, “çocuk ve çalışma” gibi bir arada bulunması çelişik olan bu kavramlar yan yana gelip sosyal bir problem olan çalışan çocuklar sorununa dönüşmektedir.

Çocukların içinde bulunduğu dönem çok özel korunma gerektiren ve yaşanması gereken bir dönemdir. Bu dönemde okulda olması gerektiği halde çok sayıda çocuk kendisini başarılı kılacak donanımdan yoksun bir şekilde, bedensel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine engel olacak ortamlarda genellikle geçim derdi için ya da meslek edinebilmek için çalışmak zorunda kalmaktadır. Çocuk olma halinden hızla uzaklaşan bu çocuklar bir yandan çalışan durumuna gelmekte diğer yandan emek piyasasında ucuz emek olarak yetişkin emeğinin yerine ikâme edilmektedir.

Günümüz Türkiye’inde çırak olarak adlandırılan çocuklar, çalışan çocukların büyük bir bölümünü meydana getirmektedir. Çırak olarak çalışan çocuklar toplumun korunmaya en fazla ihtiyaç duyan kesimlerindendir. Çalışma etkinliği içinde yer alan çırakların biyolojik ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkileneceği gerçeğinden yola çıkarak korunmaları için özel çabaların var olması gerekmektedir. Kaldı ki, çocuğu evrensel ölçekte korumayı hedefleyen "Çocuk Hakları Sözleşmesi"nin varlığından dahi haberi olmayan bu kesimin var olanla yetinme kültüründen geldiklerini göz önüne alırsak kaderci bir konumu kabullenmeye sürüklendiklerini söyleyebiliriz. Böylesi bir konumdan hızla kurtarılması toplumun tüm dinamiklerinin asli görevi olmalıdır. Bu noktada çocukların emeklerinin korunması eğitim dışına itilmeden nitelikli hale getirilmeleri önem teşkil etmektedir. Çalışan çocuklara mesleki eğitim sunmayı ve onları nitelikli hale getirmeyi temel ilkesi edinen çıraklık eğitimi bu bağlamda

önemlidir. Dolayısıyla çocuk emeği sorununun çıraklık eğitimi ile birlikte değerlendirilmesinin gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Çocuk emeği ve çıraklık eğitimi olgusuna sosyolojik bir bakış açısından yaklaşarak, Mesleki Eğitim Merkezi'nde çıraklık eğitimi alan öğrenci çırakların Denizli kent örneğinden hareketle, toplumsal özelliklerinin ortaya çıkartılarak çocuk emeği ile çıraklık eğitimi ilişkisinin bir değerlendirmesinin yapıldığı bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde çocuk emeği ve çıraklık olgularına dair kavramsal ve kuramsal bir temellendirme yapılmıştır. Bu bağlamda öncelikle çocuğun sosyoloji disiplindeki konumuna bakılmıştır. Sonrasında çocuk olgusunun nasıl tanımlandığına, çocuğa yönelik bakış açısının tarihsel süreçte nasıl bir değişim gösterdiğine değinilmiş, bu sürecin kendiliğinden oluşmadığı toplumsal olarak yapılandırıldığı öncülüyle çocukluk olgusu irdelenmiştir.

Çocukluğun inşasında modernleşmenin önemli bir yerinin olduğundan hareketle modernleşme çabalarının sınıfsal olarak çocuklara yansımalarının farklı olduğuna değinilmiş, erkenden büyüüp adeta birer yetişkin gibi çalışmaya atılan çocukların çalışma hayatındaki izi sürülmüştür. Bu süreçte çocuk çalışmasının ne anlama geldiği, çocuk emeği olgusunun nasıl ortaya çıktığı ve sorun haline geldiği üzerinde durulmuş, çocuk çalışması ve çocuk emeği arasındaki fark irdelenmiştir. Çocukların çalışma faaliyetlerinin neler olduğuna ve çalışan çocuklar olgusunun sınıflandırılmasına bakılmıştır. Bu noktada çalışmamızın öznesi yasal olarak çırak statüsünde çalışan çocuklar olduğu için çıraklık olgusundan bahsedilmiştir. Sonrasında çocuk emeğinin dünyadaki ve Türkiye'deki genel durumu değerlendirilmiş olup çocukların içinde bulundukları toplumun ve üyesi oldukları ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel kodlarıyla ilintili bir şekilde çalışma yaşamına dahil olduğu varsayımıyla çocukların emek piyasasına katılma nedenleri ve yaşadıkları sorunlar üzerinde durulmuştur. Daha sonra Türkiye'de ve Denizli'de çıraklık eğitime değinilmiştir. Böylelikle araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi temellendirilmiştir. Ardından çalışmanın ikinci bölümüne geçilmiştir.

Bu tez çalışmasının ikinci bölümünde araştırmanın metodolojisi yer almaktadır. Metodoloji bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı sunulmuş ve sınırlılıkları çizilmiş, araştırma alanının seçimi hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında araştırmanın

Çocuklar hakkındaki d    nceleri, çocukların çalışması hakkındaki d    ncelerine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Son olarak çırakların gelecekte beklenenleri ve boş zaman etkinliklerinin analizi yapılarak ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Verilerin analizinden elde edilen bulgular sonrasında araştırmanın hipotezleri sınanmıştır. Bulgular ve hipotez sınamalarının ardından genel bir değerlendirme yapılmış,  ocuk emeği ve  ıraklık eğitimi ilişkisi bu çerçevede ortaya konulmuştur. Bu bağlamda,  ıraklık eğitimine ilişkin  oneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çocuk Emeği ve Çıracılık Olguları

1.1.1. Sosyolojide Çocuğun Konumu

Çocuklar sosyolojide uzun bir dönem ihmal edilmiştir. Çocukların sosyolojide görünür kılınmaya başlaması ise bir uzmanlık alanı olarak (yeni) çocukluk sosyolojisi adı altında Batıda yapılan çalışmalarda artışla paralellik göstermektedir. Sosyoloji disiplininde çocukların uzunca bir süre ihmal edilişi sosyolojinin tarihsel gelişimi ve modernlikle ilişkilendirilmektedir (Gürdal, 2013: 5). Çocukların sosyolojideki ikincil konumları, sosyolojinin modern toplumu açıklamaya yönelik öncelikli ilgisinden hareketle anlaşılabilir. Çocukların sosyolojideki konumları, sosyolojinin modern toplumu açıklamaya yönelik öncelikli ilgisinden hareketle anlaşılabilir.

Modernliğin gelişimi ile sosyolojinin gelişimi koşut olarak gerçekleşmiştir. Modernliğin sosyal ve siyasal temelleri Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimine dayanır. Sanayi Devrimi ile kentleşme, sanayileşme, aile yapısının değişimi ve ekonomi kurumu öne çıkarken, Fransız Devrimi ise tabakalaşmadaki değişimi pekiştirmiş, demokrasi ve laikliğin gelişimine ön ayak olmuştur (Bilgin, 2010: 159). Modernleşme süreciyle yaşanan bu değişimlere sosyoloji de kayıtsız kalmamıştır. Modernliği geliştiren sanayileşme, kentleşme, demokratikleşme gibi olgular aynı zamanda sosyolojinin de beslenmesini sağlamıştır. Sosyolojinin nesnesi; modernliğin yansıması olan kurumlar olarak belirmiş, toplumsal yapı merkeze alınmıştır. Böylelikle sosyolojinin temel dikotomilerinden biri olan yapı-eylem dikotomisinin ilk ayağı da belirmiştir.

Yapı-eylem dikotomisi, sosyolojinin kuruluşundan günümüze süregelen, sosyolojik teorinin temel problemidir. Sosyolojik teorinin toplumsal yapıları konu edinmesi gerektiğini vurgulayan teorilerle, sosyolojik teorinin insan eylemlerini incelemesi gerektiğini ileri süren teorilerin karşılığı sonucunda gelişmiştir. Yapı merkezli teoriler yapı, sistem ve kurum gibi makro ölçekli konulara yönelirken, birey ve etkileşim gibi mikro düzeydeki konuları göz ardı etmektedir. Eylem merkezli teoriler

ise, bireyin dünyası, benliği, bireylerarası etkileşimler gibi mikro ölçekli konulara yönelerek yapıyı göz ardı etmektedir. Böylelikle sosyolojinin süregiden yapı-eylem dikotomisi, toplum-birey, makro-mikro şeklinde de ifade edilebilmektedir. Sosyolojideki bu dikotomi problemi, sosyal gerçekliğin açıklanmasında bir engel teşkil etmektedir (Esgin, 2008).

Sosyolojide yapı ağırlıklı yaklaşım çerçevesinde, sosyal gerçekliğin arkasındaki belirleyicinin yapı olduğu düşüncesi yatmaktadır. Toplumdan ayrı düşünülemeyen birey, var oluşunun kaynağını toplumda bulmaktadır. Bireyin davranışı yapısal olarak üretilmekte olup, toplum üyelerinin davranışları toplumsal olgular tarafından belirlenmektedir. İnsanların yapıp eylemelerinde yapılar ve kurumlar belirleyici olmaktadır. Yapılar ve kurumların toplumsal hayatı düzenleyici rolleri bulunmaktadır. Her bireyin nasıl eylemlerde bulunacağını belirleyen roller formu içinde özel pozisyonları bulunmaktadır. Burada roller toplumun temel yapılarından olup karşılıklı beklentilere göre birleşip bir sistem oluşturmaktadırlar. Sosyolojide yapıya olan bu vurgu karşısında, toplumun üyeleri olarak çocuklar da, yapının gerekleri, çıkarları ve beklentilerine göre bir söylem alanında inşa edilerek sosyolojinin merkezinde yer alamamışlardır (Gürdal, 2013: 6). Bu bağlamda, özellikle geleneksel sosyolojideki hâkim paradigmanın toplumsal yapıya ağırlık vermesi ve modern toplumu açıklamaya yönelik ilginin ön planda olması bu süreçte çocukları sosyolojide ikincil konumda bıraktığını söyleyebiliriz.

Geleneksel sosyoloji, çocuklara ve çocukluğa ilgisini sosyalleşme süreci içerisinde çocuğu konumlandırarak sınırlandırmıştır. Bu süreçte çocuklar, yetişkin sosyalleşmesinin başarılı veya başarısız ürünleri olarak görülmüş ve çocukların yaşantısı ailede veya okulda yetişkinlerle karşılıklı ilişkisi bağlamında ele alınarak sosyolojik açıdan çocuk yaşamının önemli bir kısmı göz ardı edilmiştir (Özyurt, 2011: 155). Sosyolojideki bu geleneksel bakış, çocukları yetişkinlere bağımlı olarak konumlandırmış ve bu bağımlı konum onları sosyalleşme sürecinin pasif nesnesi haline getirmiştir.

Sosyolojide yapı odaklı hakim paradigma, 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren değişmeye başlamıştır. Artık sembolik etkileşimcilik, fenemonoloji, etnometodoloji gibi yoruma dayalı, bireyin eylemine odaklanan, bireylerin kendilerini,

çevrelerini ve içinde bulundukları toplumu yeniden inşa ettiklerini öne süren, bireyi edilgin nesne konumundan etken özne konumuna getiren yaklaşımlarla, yapı-eylem/makro-mikro dikotomilerinden eylem odaklı, mikro olarak nitelendirilen tarafta yer alan çalışmalarda artışlar görülmeye başlamıştır. Sosyolojide yaşanan bu paradigma değişimi çocuğun sosyolojideki konumunu da değiştirmiş, (yeni) çocukluk sosyolojisi adı altında çocuklar da sosyolojinin analiz birimleri arasında yerlerini almaya başlamışlardır.

Özellikle 1990’lardan itibaren çocukları odağına alan ve onları toplumsal aktörler olarak gören yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Özyurt, 2011: 155). Bu yeni yaklaşımlarla beraber çocukların sorunlarına yönelik onların elverişsiz konumlarını ele alan araştırmalara yönelimler olmuştur (James, 2001). Çocukların yoksulluğu, işçiliği, emek sömürüsüne ve istismarlara maruz kalmaları sosyolojik söylemlerde yerini almaya başlamıştır.

Sosyolojik söylemlerle çocuk ve çocukluğa dair söylemler birbiriyle yakından ilişkili olup, çocukları sosyolojinin ana gövdesine eklemleyebilecek pek çok neden bulunmaktadır. Gürdal’ın da belirttiği gibi, küreselleşme, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, yoksulluk, açlık, savaşlar, demografik değişimler, aile yapısındaki değişimler, göçmenlik gibi sosyolojinin ele aldığı temel konuların her biri çocuk ve çocukluk söylemi ile sosyoloji arasında karşılıklı yapısal bağların kurulmasını olanaklı kılan nedenler arasında yer almaktadır (2013: 5).

Çocuklar kendi kültürlerini inşa eden ve yetişkin dünyasının üretimine katkıda bulunan sosyal aktörlerdir. Çocukluk toplumsal olarak inşa edilen yapısal bir biçimdir. Yani toplumun bir parçası ve bir kategoridir. Yapısal bir biçim olarak çocukluk, toplumsal sınıf, cinsiyet ve yaş grupları gibi diğer yapısal kategorilerle ilişkilidir (Corsaro, 2005: 3-4). Öyle ki, “birey ve toplum, özne ve yapı, hem birbirlerinden bağımlı oldukları için hem de birbirlerini karşılıklı olarak oluşturdıkları için ancak çift olarak düşünülebilirler” (Bourdieu (1998)’den akt. İdemen, 2008: 422) kabulünden hareketle çocuk ve toplumsal yapının karşılıklı içinde olmadığı, toplumun var olma biçimlerinden birinin toplumsallaşmış beden olan çocuk olduğu söylenebilir. Bu bağlam Bourdieu’nun habitus kavramının amacı ile ilişkilendirilebilir (Swartz, 2011: 139).

Sosyolojinin önemli analiz birimlerinden biri olan çocuğun çocuk olma halinden uzaklaşarak nasıl çalışan konumuna geldiğinin ve çocuk emeğinin izinin sürülebilmesi için çocuk(luk) olgusunun ayrıca değerlendirilmesi önemlidir. Bu bağlamda öncelikle çocuk olgusu ve çocukluğun inşa süreci aşağıda irdelenecektir.

1.1.2. Çocuk(luk) Olgusu

Çocuk Latince’de ‘proles’ demektir. Proleterya sözcüğü Latince proles demek olan çocuk kelimesinden gelmektedir. Cumhuriyet dönemi Roması’nda proleterya adı, “vatandaşların çocuklarından başka servetleri olmayan yoksul kesimini belirtmek için” (Şenel, 1996: 187-188) kullanılmıştır. Kapitalist toplumda ise proleterya, emeklerinden başka servetleri olmayan bir kesimi belirtmek için kullanılmıştır. Proleterya kavramının çocuk kelimesinin anlamından doğması; çocuk işçiliği/çocuk emeği olgusunun doğmasında da proleterya kelimesinin izinin olması bu iki olgu arasında diyalektik bir ilişki olduğunun göstergesidir. Bu ayrıntı çocuk emeği konusunda çalışma yapacaklara çocuğun çalışması anlamında ipucu verecektir.

Proleterya kelimesinin anlamı bağlamında, kapitalist için çocuk kelimesinin anlamı da şekillenmiştir. Proleterya kelimesini Karl Marx, kapitalist üretim biçiminde, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran burjuva sınıfının karşısında, kendi emekgücünden başka hiçbir üretim aracına sahip olmayan işçi sınıfını nitelemek için kullanmıştır. Proleteryanın bir üyesi olan “proleter” ise kapitalistin gözünde en az maliyetle en yüksek kârı elde etmesini sağlayacak işçidir. Böyle bir düşünceye sahip olan kapitalistin çocuğu nasıl gördüğünü ise “*Kapital I. Cilt*”de Marx açık bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre kapitalist açısından çocuk “adaleleri zayıf, vücut gelişimi eksik ama eklem ve organları kıvrak işçi”dir ve bu bağlamda emeği ilk sırada tercih edilendir (Marx, 2004: 380).

Toplumsal unsurları toplumu ön planda tutarak tanımlayan Emile Durkheim’a göre çocuk, “öncelikle toplumun devamlılığını sağlayacak bir kaynak olarak görülmelidir. Modern toplumların politik biçimi ulustur. Bu nedenle çocuk ulusal kişiliğin kusursuz bir örneği olmalıdır” (Durkheim, 2010’dan akt. Özyurt, 2011: 161). Luz Silva’ya göre çocuk, “yetişkin dünyasına bağımsız bir şekilde entegre olana kadar,

fiziksel, ruhsal ve entellektüel gelişimleri bakımından yetişkin korumasına ihtiyacı olan biri” olarak tanımlanmaktadır (1981: 160). Çocuk kelimesi sözlük anlamında, bir evlat, insan yavrusu olarak geçmektedir. Sosyoloji Sözlüğünde evlat anlamının yanı sıra çocuk “toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde, tam bir ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış birisi” (Marshall, 2009: 120) olarak tanımlanmıştır. Ancak çocuk olgusuna salt sözcük anlamından hareketle yaklaşmak doğru değildir.

Sosyal bilimlerde çocuk olgusunun sosyokültürel ve tarihsel bağlam içinde değerlendirilmesi yaygın bir yaklaşımdır. Bu bağlamda ele alınan çocuk tanımının sınıfsal farklılıkları da içinde barındırdığını vurgulamak gerekir. Örneğin küçük yaşlarda aile gelirine katkı sağlamak adına çalışma yaşamına atılan ve çalışmak durumunda oldukları için eğitimden büyük ölçüde kopan, adeta birer yetişkinmiş gibi sorumluluklar yüklenen alt sınıfın çocukları erkenden büyümekte, “sonsuz yetişkinlik” (Balta, 2005) konumuna gelmektedir. Orta-üst sınıf çocukları ise geleceğin nitelikli birer yetişkini olabilmek için üniversite eğitimlerinin bitimini bekleyecekleri uzun bir yetişkinliğe hazırlık evresinden geçmektedir.

Hukuki açıdan yetişkinlik için genellikle on sekiz yaş bir dönüm noktasıdır. Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. maddesinde on sekiz yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmektedir (Duyar ve Özener, 2003: 63). BM’nin kavrama dair belirsizliği gidermek amacını güden bu tanımı, her ne kadar sosyokültürel ve sınıfsal farklılıkları göz ardı eden bir tanım olsa da sözleşmeye taraf olan ülkelerce kabul gördüğünü, Türkiye’nin de taraf ülke olduğunu belirtmek gerekir.

Çocuk tanımı yapılırken çocuğun yaşına ve ne olmadığına (Ennew, 2003) ya da ne olduğuna dair bir vurgu söz konusu olmaktadır. Çocuğun ne olduğuna ya da ne olmadığına dair yapılan nitelemelerin de objektif olduğu söylenemez. Kimi çevrelere göre çocuk; yetişkinlerin koruması altındadır, işçi değildir, okula giden bir öğrencidir, geleceğin nitelikli yetişkini olmaya hazırlanır. Kimi çevrelerde ise çocuk; çalışmak zorundadır, bir gelir kaynağıdır, yaşlılıkta bir güvencedir, eli iş tutmaya başladığı andan itibaren kendi başının çaresine bakabilen küçük bir yetişkindir. Kimi çevrelerde de çocuk; işçidir, ucuz emek olduğu için ilk tercih edilendir. Dolayısıyla tek ve objektif bir çocuk tanımı yoktur.

Çocuğa yönelik bakış açısı da değışiklik göstermiştir. Çocuk, Antik dönemden Ortaçağın sonuna kadar sürekli hor görölmüştür. Antik dönemde çocukların öldürölmesi, dilencilere satılması, kırbaçlanması gibi kötümser bir bakış hâkimken; Ortaçağ Avrupa'sında bu kötümser düşünce biçim değıştirse de sürekliliğini korumuştur. Bu dönemde Kilisenin günahkâr çocuk anlayışı egemen olmaya başlamış, her çocuğun günahkâr doğduğu, emekleyen çocukların ise pis bir hayvanı simgelediği düşünölmüştür. Serflik ideolojisinde çocuk taşınabilir bir mülkiyet parçası olarak değeriendirilmiştir (İnal, 2007: 70).

Çocuğa yönelik bakış açısının böylesine olumsuz şekillendiği bir dönemde çocukların yetişkinlerden ayrı bir kategori olarak değeriendirilmesi söz konusu değildir. Dönemin çocuk imajında yetişkinin bir minyatürü izlenimini yakalamak mümkündür. Bunun bir yansıması Ortaçağ resim sanatında kendisini göstermektedir: Çocuklar adeta birer yetişkin gibi resmedilmişlerdir. Ayrıca çocukların kendilerine özgü bir yaşantısı, giyimleri, hatta oyunları bile yoktur. Diğer bir ifadeyle çocukların bir çocukluğu olduğundan söz etmek mümkün değildir (İnal, 2007: 32).

Ancak Ortaçağın bu çocuk anlayışı karşısında onun reddine dayanan ve 18. yüzyıl Aydınlanma Felsefesinin ürünü olan bir anlayış doğmuştur. Çocuk artık günahın değil masumiyetin ve saflığın imgesi olmuştur. Yaşanan olumsuzlukların kaynağının çocuk değil, çocuğun içinde yaşadığı toplumun ürünü olduğuyargısına varılmıştır. Ortaçağ'daki dinsel otoritenin baskısı altında sürdürölen eğitim anlayışıyla çocuğun yetiştirilmesi olgusu yerini dinsel otoritenin vesayetinden uzak, okullarda verilen eğitimle yetiştirilen çocuk olgusuna bırakmıştır (Bumin, 1983; İnal: 2007).

Modernleşme süreciyle birlikte eğitime ve okula ilginin artması; çocukların yetişkinlerden ayrı bir kategori olarak değeriendirilmesi yönündeki bilinci doğurmuş ve çocuk(luk) toplumsal bir kategori haline gelmiştir. Bu bağlamda çocukluğun toplumsal inşasında modernleşmeyi önemli bir dönüm noktası olarak kabul etmek gerekir. Modernleşme sürecinden önce eğitim okuldan uzak bir bağlamı ifade etmekte; çıraklık veya evde/tarlada beceri gerektiren işleri yapma şeklinde yetişkinlerin çalışma yaşamına girişini sağlayan bir basamak olarak görölmekteydi. Ancak modernleşmeyle birlikte eğitime duyulan artan ilgi toplum nezdinde çıraklığın değeriini düşürmüş okulun değeriini yükseltmeye başlamıştır. Toplumun okullaşmasıyla, eğitim okulla anılır

olmuştur. Bu noktadan itibaren okul çıraklığın yerini almaya başlamış ve çocuklar yetişkinlerin çalışma hayatından çekilerek okula yönelmeye başlamışlardır (İnal, 2014: 87).

Çocukların çalışma etkinliğinden eğitim etkinliğine yönelimi modernleşme sürecinin önemli olgularından biri haline gelmiştir. Ancak modernleşme sürecinin yansımaları farklı sınıfsal konumdaki çocukları farklı şekillerde etkilemiştir. Bu süreçte öncelikle orta-üst sınıfın erkek ve kız çocukları okullara yönelmiş, bu çocuklar çocukluk kategorisinde yerlerini almışlardır.

Diğer taraftan modernleşme çabalarının etkisi özellikle altsınıfın çocukları için oldukça sancılı geçmiştir. Altsınıfın çocukları eğitim yerine ağır çalışma koşullarına kitlesel katılımlar gerçekleştirmişler ve bu süreçte yoğun emek sömürülerine maruz kalmışlardır. Ağır çalışma koşulları ve sömürü karşısında çocukların istihdamdan çekilmesi ve korunması gerekliliğine dair bir farkındalık oluşmuştur. Nihayetinde 19. yüzyıl sonlarına doğru eğitim kitlesel olarak yaygınlaşmıştır. Ancak artan okullaşmaya rağmen çocukların çalışma etkinliğine katılımı geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir.

1.1.3. Çocuk Çalışmasının Tarihsel Gelişimi

Çocuğun çalışma etkinliğinde yer alması eskiden beri olagelmıştır. İnsanların yerleşik düzene geçmesiyle yaşam tarzlarında işbölümüne dayalı bir değişim yaşanmıştır. Cinsiyete dayalı işbölümüne göre, tarım aletlerinin kullanımını üstlenen erkek tarımsal alanda çalışma etkinliğini sürdürmüştür. Kadın ev işleri, çocuk bakımı ve gerektiğinde erkeğe yardımcı olmak şeklinde görevler üstlenmiştir. Kadın ve erkek arasında gelişen böylesi bir işbölümüne koşut olarak çocuğun çalışma etkinliğindeki yeri de belirmeye başlamıştır. Bu bağlamda çocuklar çalışma etkinliğinde anne ve babaya yardımcı birer öge konumunda yerlerini almışlardır. Kız çocuk anneye yardımcı olurken, erkek çocuk babaya yardım etme görevini üstlenmiştir (Kocacık, 2000: 6). Görüldüğü üzere, cinsiyet temelli işbölümü kendisini çocuklar arasında da net bir şekilde göstermiş, bunun çalışma etkinliğine yansımaları ise yetişkin anne babanın konumu çerçevesinde gerçekleşmiştir.

İnsanlık köleci topluma ulaşınca insanların pazarlarda bir mal gibi alınıp satılması söz konusu olmuş emek bir metaya dönüşmüştür. İnsanın emeğinin bir yandan meta değeri taşıması, diğer yandan bu emeğin birileri tarafından sahiplenilmesi toplumda özgür olan ve özgür olmayan şeklinde bir ayrımı ve eşitsizliklerin kurumsallaşmasını gün yüzüne çıkarmıştır. Emeğin özgür olmadığı bu köleci sistemde her kölenin itaat edeceği bir efendisi ve efendinin köle üzerinde sınırsız sahiplik hakkı vardır (Kocacık, 2000; Meda, 2004; Turner, 2000). Nasıl efendinin kölesi üzerinde sahiplik ve egemenlik hakkı var ise, köle bir babanın da çocuğu üzerinde sınırsız hakları olmuştur. Köleci toplumda köleleştirme doğumla ya da zorla gerçekleştirilmiş, kölelik atfedilmiş bir statü olmuştur. Köle anne babadan doğan çocuklar da tıpkı anne babaları gibi köle sayılmıştır. Bu çocuklar tarlalarda katı disiplin ve ağır cezalar altında bedensel güçlerinin ötesinde zorla çalıştırılmışlardır (Yörükoğlu, 1989; Bulut ve Gülcan, 2008; Özyurt, 2011).

Ortaçağda emeğin yoğun olarak tarımda kullanıldığı, bunun yanı sıra zanaata ve ticarete dayanan bir örgütlenmenin olduğu toplum düzeni hüküm sürmüştür. Ortaçağ toplumlarında üretim, tarıma ve basit el tezgahlarına dayalı biçimde yapılmıştır. Bu üretim biçiminde çocuklar ev/tarla işlerinde “ücretsiz aile emeği” olarak çalışmış, üretim etkinliğine yetişkinlerle birlikte eşanlı katılmışlardır (Erder, 1995: 8; İnal, 2010: 13; Kaya, 2013: 4-5). Ortaçağ kentlerinde çıraklık kurumu önemli bir sembol olmuştur. Çıraklık kurumunun sembol haline gelmesinde, kentlerin ve ticaretin gelişmesine koşut olarak yaygınlaşmaya başlayan esnaf ve zanaatkarların etkisi büyüktür. Belirli mesleklerde ustalaşmış zanaatçılar lonca adı altında örgütlenmeye başlamışlardır. Kentlerdeki çocuklar da bu zanaatkarlık sistemi içinde “çırak” olarak çalışmışlardır. Ancak loncalar zamanla çözülmüş, Talas’ın da belirttiği gibi “1789 da Fransız Devrimi lonca sistemini kaldırmıştır. Aynı yıllarda başlayan ve hızla gelişen Sanayi Devrimi de ekonomik bakımdan loncaların yıkılmasını sağlamıştır” (Talas, 1981: 14).

Ekonomik ve toplumsal alanda yeni bir dönem başlatan Sanayi Devrimi en sade anlamı ile “zanaat ve basit aletlerle donatılmış tezgah ve atölye üretiminin yerine yeni buluşların oluşturduğu teknik ve makinelerle donatılmış fabrika üretiminin geçmesidir” (Talas, 1981: 2). Sanayi Devrimi’nin fabrikalarında yetişkin erkeklerin güç ve yeteneğini gerektiren emek yoğun işler artık buhar gücü sayesinde ve makineler aracılığıyla kadın ve çocuklar tarafından da yapılabilir hale gelmiştir. Nitekim On

sekizinci Yüzyılın sonunda kullanılan ilk yün eğirme makineleri, işgücü maliyetlerini düşürmek amacıyla çocuklar tarafından kullanılabilecek şekilde tasarlanmıştır (Heywood, 2003: 152).

Kırsal yörelerde tarımla uğraşan aileler ve kentlerin çevrelerinde faaliyet gösteren küçük işletme sahipleri gelişen sanayiyle rekabet edemez hale gelmişler, kitlesel olarak kentlere akın etmişlerdir. Bu kitleler kente tutunabilmek ve yaşamlarını sürdürebilmek için fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Kentlerde ortaya çıkan nüfus artışına koşut işverenler işgücü maliyetlerini düşürmüşlerdir. Ücretler düştükçe daha fazla işçi yaşamını idame ettirebilmek için çalışmak zorunda kalmıştır. Öyle ki, erkeklerle beraber kadın ve çocuklarda ailenin geçimini sağlayabilmek adına işe koşulmuşlardır (Duyar ve Özener, 2003: 12; Lordoğlu ve Özkaplan, 2005: 25).

Ancak sanayileşmeyle birlikte sermaye sahiplerinin artan kâr hırsı ve maliyetleri minimum düzeye çekerek üretimlerini artırma istekleri, emeğin istismar edilmesine neden olmuştur. Böylelikle vahşi kapitalizm de yüzünü göstermeye başlamıştır. Sanayi Devrimi ile yüzünü gösteren vahşi kapitalizmden kuşkusuz en çok etkilenen kesim çocuklar olmuştur. Bu süreçte çocuklar madenlerde ve fabrikalarında son derece ağır ve yıpratıcı koşullarda “sefalet” sayılabilecek ücretlerde çalıştırılmış, yoğun emek sömürüsüne maruz kalmışlardır. Çocuk emeğinin insan onuruna yaraşmayan biçimde kullanımına dair pek çok örnek verilebilir. Bu bağlamda, baca temizleyici çocukların durumu can alıcı bir örnektir:

Kendilerine kurumla dolmuş fabrika bacalarının temizlenmesi görevi verilen çocukların, dar ve pis bacalarda, üzerlerine giydirilen paçavra elbiselerle aşağıdan yukarıya doğru çıkmalarını sağlamak amacıyla alttan ateş yakıldığı ve çıkan dumandan boğulmamak için yukarıya, temiz havaya ulaşmak üzere kaya-çıkı bacaya tırmanan çocukların, bacanın üstüne nefes nefese, yüzü gözü simsiyah ve elleri kan içinde çıktıklarında, bacayı da bu yolla temizledikleri belirtilir (Demircioğlu ve Centel, 2005: 30).

Huberman (1974), dönemin korkunçluğunun o ilk günlerin çocuk emeği kayıtlarına bakılarak anlaşılabileceğini vurgulamıştır. Nitekim, bir pamuklu dokuma fabrikasında çırak yetiştiren Mr. John Moss’un, 1816’da bir parlamento komitesi önünde, fabrika çalışmasına zorlanan köy çocukları için kullandığı ifadeler dönemin sarsıcı koşullarını net bir şekilde özetlemektedir:

- Hepsi çırak mıydı? - Hepsi çıraktı.
- Kaç yaşındaydılar? - Londra'dan gelenleri yediyle on bir arasındaydı. Liverpool'dan gelenler de sekizle on beş arasında.
- Kaç yaşlarına kadar çırak kalıyorlardı? - Yirmi bir.
- Çalışma saatleri ne kadardı? - Sabah beşten akşam sekize kadar.
- Günde on beş saat normal çalışma süresi miydi? - Evet.
- Makine tamiri için ya da pamuk yetişmediği için iş durursa, bu zamanda çocukların çalışma süresine eklenebilir miydi? - Evet, eklenirdi.
- Çocuklar oturarak mı yoksa ayakta mı çalıştırılırdı? - Ayakta.
- Bütün bu süre boyunca ayakta mı? - Evet.
- Fabrikada oturacak yer var mıydı? - Hiç yoktu... Yatma zamanları geldikten sonra döşemeye kıvrılıp yatmış halde görürdüm.
- Çocuklar makine kazalarına uğrar mıydı? - Sık sık (1974: 186).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere çocuklar erken yaşlardan itibaren acımasız bir sömürüye maruz kalmışlardır. Bu süreçte çok sayıda çocuk yaşamını yitirmiştir. Böylesine ağır sonuçların yaşanması ise sosyal politikaların yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Nitekim, politika yapıcılar çocukların içinde bulunduğu duruma daha fazla kayıtsız kalamamışlardır. Çocukların korunması olgusu sosyal politikaların odak noktalarından birisi olmuştur.

Çocukların çalıştırılmasına ilişkin ilk sosyal politika önlemi 1779 yılında İsviçre'nin Zürih Kantonu'nda alınmıştır. Bu tarihte çıkarılan kanunla, çocukların zorunlu öğrenimlerinden önce tekstilde atölyelerinde çalışmaları yasaklanmakta, 13-19 yaşlarındaki çocukların ancak ana-baba ve komşuları yanında dinsel otoritenin denetimi altında çalıştırabilecekleri getirilmekte idi. Ancak bu ve benzeri yasal dayanaklar, etkin bir denetim örgütü bulunmadığı için yaşama çok sınırlı oranda geçebilmiştir (İlik vd., 1994: 24).

Sanayi Devrimi sırasında İngiltere'de 1802 yılında bir yasa çıkarılarak çocuk işçilerin sorunları hafifletilmeye çalışılmıştır. Çıkarılan bu yasa ilgili alan yazında “Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa” olarak geçmekte olup ilk iş yasası olarak kabul edilmektedir (Talas, 1981; Fişek, 1996; Lordoğlu ve Özkaplan, 2005; Çelik, 2010).

Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkındaki 1802 Yasası, çırak çocukların çalışma sürelerini günde 12 saat olarak saptamakta, gece çalıştırılmalarını yasaklamakta, çıraklar geceli gündüzlü işverenin yanında kalmakta iseler, işveren, kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı yatakhaneler kurmakla yükümlü tutulmaktadır. Ayrıca çocukların okuma-yazma öğrenmek üzere okula devamlarını sağlamak ve çocuklara yılda bir kat elbise vermek 1802 yasasının işverenlere yüklemiş olduğu bir görevdir (Talas, 1981: 178-179).

Özetlersek, Sanayi Devrimi çalışma biçimini ve emeğin niteliğini değiştirmiştir. Emeğin niteliğinde yaşanan değişimler önemli bir sosyal sorun olan çocuk emeği/çocuğun işçileşmesi sorununu beraberinde getirmiştir. Çocuklar bundan böyle işçi statüsüyle Sanayi Devriminin kendine özgü koşulları altında kitlesel olarak fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Görüldüğü üzere sanayileşmeyle beraber çocuk çalışması nitelik değiştirmiştir. Çocukların çalışması ücretsiz ve geçimlik olarak hane içinde ya da zanaat öğrenmek için yapılan çalışmadan; “ücretli” ve hane dışında “fabrikalarda”, başkaları için çalışmaya dönüşmüştür. Çocuklar kitlesel olarak çalışma yaşamına katılmış, ağır koşullar altında çalıştırılmışlardır. Çocukların emekleri sermaye sahipleri tarafından yoğun biçimde istismar edilmiştir. Yaşanan olumsuzluklar karşısında sosyal politika önlemleri alınmaya başlamıştır.

1.1.4. Çocuk Çalışmasının Anlamı ve Çocuk Emeği Olgusu

Çalışma yaşamının ve emek piyasasının düzenlenmesi konusunda etkinliği olan birçok uluslararası örgüt gündemlerine çalışan çocukları oturtmaktadır. Çocuğun çalışmasına yönelik konularda artan bir ilgi gözlenmektedir. Artan ilginin ardında bu uluslararası örgütlerin bütün ülkeler için evrensel nitelik taşıyan hukuksal ve kurumsal düzenlemelerle sorunu ortadan kaldırmaya yönelik yaklaşımları ve uygulamada yaşanan güçlüklerin olduğu söylenebilir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 16).

Çocuk emeğinin kullanımı sömürü boyutuna varınca sosyal politika önlemleri alınmaya başlamıştır. Teknolojide yaşanan gelişmelere bağlı olarak okullaşmanın yaygınlaşması, eğitim sürelerinin uzaması, sosyal devlet uygulamalarına koşut Batı ülkelerinin refah düzeyinin yükselmesi çocukların çalışma yaşamından uzaklaşmasında etkili olmuştur. Uluslararası düzlemde, önlem olarak, üretimde çocuk emeğinin kullanımına yasal düzenlemelerle yasaklar getirilmiştir.

Evrensel nitelik taşıyan hukuksal zemindeki bu düzenlemelere rağmen çocuk emeği sorunu tümüyle ortadan kalkmış değildir. Sanayileşmesini tamamlamış Batılı ülkelerde yaşanan gelişmeler ve yasal düzenlemelerle birlikte çocuk emeği kullanımı önemli ölçüde azalmış olsa da sorun sürmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise sorun artarak devam etmektedir. Bu ülkelerde çok sayıda çocuk enformel sektörlerde kayıtdışı olarak ve yasal korumadan mahrum biçimde çalıştırılmaktadır.

Çocuk emeğini azaltma ve çalışan çocuklar sorununa çözüm getirme yönünde atılan adımların Batı merkezli, salt hukuksal düzenlemelerle başarıya ulaşamayacağı anlaşılmıştır. Kaçmazoğlu'nun ifade ettiği gibi,

çocuk sorunlarının, toplum ve uygarlık örgütlenmesinden bağımsız, kendi doğuş koşulları ve kaynağı dışında, salt hukuk düzeyinde ele alınması, sorunlara yeni sorunlar eklemektedir (2016: 57).

Son dönemlerde gelişmekte olan toplumlarda, çocuk emeğinin nitelikleri ile ilgili ciddi anlamda analizler yapılmaya başlamıştır. Çocuğun çalışmasının doğru ölçülüp değerlendirilebilmesi bağlamında,

çeşitli toplumlardaki “çocuk ve çocukluk” kavramları, “çocuğun değeri“, “çocuk çalışması“ ve “çocuk emeği“ kavramları ve çocuğun hangi tür faaliyetlerinin “sosyalizasyon“, hangi tür faaliyetlerinin “eğitim“ hangi tür faaliyetlerinin ise “çalışma“ ve hangi tür faaliyetlerinin “sömürü” olduğu konusunda yeni tanımlamaların ve tipolojilerin geliştirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir (Fyfe; 1989; Morice, 1981; Kağıtçıbaşı, 1981 ve 1982 akt. Erder ve Lordoğlu, 1993: 17-18).

Sanayi Devrimi ile birlikte “çalışan çocuk” olgusuna salt “çocuk çalışması” gözüyle bakılamayacağı anlaşılmıştır. Bundan böyle, “çalışan çocuk” olgusu, “çocuk çalışması/çocuk işleri” ve “çocuk emeği/çocuk işçiliği” olgularını içinde barındıran bir kavram haline gelmiştir.

Günümüzde çocuk emeği sorunsalı çok tartışılan ve karmaşık bir sorun olarak önemini korumaktadır. Çocuk emeğine dair tartışmalar çocuk emeğine yüklenen anlam ekseninde ilerlemektedir. Çocuk emeğinin kullanımına tarihin her döneminde rastlanırken, çocuğun “çocuk emeği” olarak ayrı bir kategoride emek piyasasında yer alması kapitalist üretim biçiminin emeğe yüklediği anlama koşut olarak gerçekleşmiştir.

Buna göre emek, ‘emeğin sahibi olan emekçiden’ ayrı düşünülmektedir. Emek ve sahibi ayrıştırılmıştır. Emek artık somut ve canlı bir sosyal varlık olmaktan çıkmış, soyut bir kavram (soyut emek) haline gelmiştir. Emeğin sahibi ‘işçi’ ücret karşılığında emeğini satan kişi olmuştur. Emek metalaşmış, çalışma saati cinsinden ifade edilir hale gelmiştir. Bu bağlamda ‘çocuk emeği’nde çocuk, emekten ayrıştırılmış, çocuk ise çocuk olma durumundan soyutlanmıştır. Özdemir Yücesan ve Özdemir’in ifade ettiği gibi,

‘çocuk’ ile ‘soyut çocuk emeği’ ayrımı altında gerçek çocuklar hep reddedilecektir. Emeğin ürünü olarak toplumsallık ve onun bileşeni olarak çocukluk durumu hep reddedilecektir (2010:150).

Çocuğun emeği, ‘soyut çocuk emeği’ne dönüşmüştür. Çocuğun emeği soyut hale bürünerek parayla alınır satılır olmuştur. Bu süreçte çocuk işçileşmiştir. Bu bağlamda ilgili alan yazında çocuk emeği kavramı çocuk işçiliği olarak da kullanılmaktadır (Fyfe, 1989; Ennew, 1994; Konanç, 1996; Ülkü, 1996; Kemerli, 2005; Dikmen, 2010; Duyar, 2010; Erbay, 2010; Karatay, 2000). Bizim çalışmamızda işçileşme olgusundan hareket edildiği için çalışmamızda kullanılan çocuk işçiliği kavramı “çocuk emeği” ne karşılık gelmektedir.

Ayrıca çocuk çalışması ve çocuk emeği kavramlarına dair ince bir nüans farkı bulunduğunu ifade etmeliyiz. Bu farklılık; emek kelimesinin, zahmet içeren, sağlığı ve gelişimi tehdit eden, sömürü durumlarında çalışma sözcüğü yerine kullanımında yatmaktadır.

Alec Fyfe, literatürde çocuk çalışması ve çocuk emeğini eşanlamlı olarak birbirleri yerine kullanmaya neredeyse evrensel bir eğilim olduğundan bahsetmektedir. Fyfe’ye göre, çocuk emeği çocuk çalışmasının bir alt kümesidir; çocuk için sömürücü olan işi belirtir. Çocuk çalışması, çocukların sağlığını ve gelişimini tehdit ettiğinde çocuk emeği haline gelir. Çocuk çalışması olumlu bir deneyim de olabilir. Aile ve yakın çevrelerinin becerilerini öğrenebilirler. Dolayısıyla çocukların çalışması onların sağlıklı gelişimlerine katkıda bulunabilir. Ayrıca güvenlerini ve özsaygılarını geliştirebilir. Yetişkin yaşamına sınırsız ve aşamalı bir geçiş yapmalarını sağlayabilir (1989: 19-20).

Buradan hareketle çocuk işçiliği çocuğun bedensel, ruhsal, sosyal ve zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyen işlerde çalışması olarak tanımlanabilir. Çocuk işçiliğinde çalışmanın ekonomik bir işlevi vardır. Çalışmak çocuğa bilgi ve beceri kazandırma amacına yönelik bir eğitim sürecini değil, çocuk emeğinin sömürüye maruz kalma durumunu yansıtmaktadır.

Çocuk çalışması ise çocuğun bedensel, ruhsal, sosyal ve zihinsel gelişimine zarar vermeyen koşullarda çalışması olarak tanımlanabilir. Bu durumda çalışmak çocuğun eğitimini engelleyici değil, onun bilgi ve beceri kazanmasını sağlayan olumlu bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir.

Özetle çocuk işçiliği denildiğinde çocuğun eğitimini ve gelişimini engelleyen işlerde çalışması; çocuk çalışmasında ise çocuğun eğitimini ve gelişimini engellemeyen faaliyetlerde bulunması akla gelmelidir. Çocuk işçiliği ve çocuk çalışması arasındaki ayrımı belirttikten sonra çocukların çalışma faaliyetlerine de değinmek yerinde olacaktır.

1.1.4.1. Çocuğun Faaliyet Türleri

Çocukların yaptıkları işler, diğer bir ifadeyle çalışma faaliyetleri, birbirinden niteliksel olarak farklılık göstermektedir. Çocukların hangi tür faaliyetlerinin sosyalizasyon ve beceri kazandırıcı, hangi tür faaliyetlerinin bunları engelleyici ve sömürücü olduğu en az çalışma faaliyetinin ekonomik nitelikte olup olmaması kadar önem taşımaktadır. Dolayısıyla çocuk faaliyetlerini salt ekonomik olan ve ekonomik olmayan şeklindeki bir sınıflandırmadan hareketle değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu noktada Rodgers ve Standing'in geliştirdiği sınıflandırma önerisine değinmek yerinde olacaktır.

Rodgers ve Standing, 1980'li yılların başında, çocukların yaptıkları işleri sınıflandırmak amacıyla bir liste hazırlamışlardır:

- Ev işleri: Aile içi, ücretsiz ve çocuk bakım işleridir. Buna göre kimi çocuklar kardeşlerin bakımını üstlenerek ve ev işlerini yaparak aile geçimine katkıda

bulunmaktadır. Bu çocuklar ev içi iş sorumluluğunu yüklenerek bir aile büyüğünün dışarıda para kazanacağı bir işe girmesini olanaklı hale getirmektedir.

- Ev işi harici ücretsiz işler: Ailenin geçimi için aileyle beraber yapılan ücretsiz işler ya da satışlar. Bu tür çalışma faaliyetinde bulunan çocuklar, tarım işlerinde, dükkan ya da küçük ölçekli aile işletmeleri gibi yerlerde aileyle beraber çalışarak aile işlerine destek olurlar.
- Bağımlı ya da sözleşmeli işçilik: Bazı aileler çocuklarını kredi ya da borç karşılığı kiralyorlar. Bu, yasaya aykırı olmasına rağmen, Hindistan yarımadasında, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika'nın kimi bölgelerinde oldukça yaygın bir uygulamadır.
- Ücretli işçilik: Çocukların mal ya da para karşılığında çalışması.
- Marjinal Faaliyetler: İşportacılık, küçük atölyelerde imalat, çöp toplayıcılığı, dilencilik, fahişelik ya da hırsızlık gibi yasa dışı bir dizi faaliyeti kapsamaktadır (Akademik literatürde bu 'enformel sektör' ya da 'gündelikçi sektörü' olarak adlandırılmaktadır).
- Okul: Bazı çevreler okula gitmeyi de iş kategorisinde değerlendirmektedir. Kuramsal olarak, okulun önemli olduğu, çünkü çocukların, gelecekte ihtiyaç duyacağı bilgileri okulda kazandığı söylenir. Okulla ilgili görünmeyen masraflar da vardır; para kazanma potansiyelinin kaybedilmesi, okul formlarına, harçlara, kitaplara harcanan para.
- Aylaklık/işsizlik: Bu masraflardan dolayı kimi çocukların okula gidememesi ve iş bulamama durumu.
- Boş zamanları değerlendirme ve eğlence: Eğitimciler, oyunun çocuğun işi olduğunu, dünyayı tanımanın bir yolu olduğunu söylerler.

- Üretme: Çocukların kendilerine ait günlük bakımlarını yapmaları kastedilmektedir. Temizlenmek, diş fırçalamak, giysilerini yıkamak vs. (akt. Ennew, 1994: 26-27).

Çocuklar bu listedeki faaliyetlerin birden fazlasını aynı anda yürütebilirler. Bazı çocuklar, işi, okulu ve eğlenceyi birleştirebilir. Bazılarıysa evde ve dışarıda çok ağır iş yükü altında olduklarından dolayı, ne boş zamanlarını değerlendirebilirler ne de okul için gerekli enerjiyi bulabilirler. Dolayısıyla bu faaliyetlerin birleşimi ve her bir faaliyetin çocuk üzerindeki ağırlığı ve etkisi, içinde bulunulan toplumun üretim biçimine ve emek piyasasının niteliklerine bağlı olmaktadır. Buna göre, bir çocuğun ev işlerinde veya ailenin geçimine katkı için ev dışı işlerde ücretsiz olarak çalışması tarımsal üretim yapan bir ailedeki çocuk için temel üretime katılım biçimi olabilir; sanayileşmiş toplumdaki bir çocuğun bu tür faaliyetlerde bulunması sosyalizasyon işlevi görebilir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 19; Ennew, 1994: 27).

Yukarıdaki sınıflandırmaya göre çalışmamızın merkezinde ücretli işçilik yer almaktadır. Türkiye gibi sanayileşmekte olan ülkelerde tarıma dayalı üretim önemini kaybederken, hızlı kentleşme yaşanmakta, genç nüfus öne çıkmaktadır. Genç nüfus içerisinde çocukların çalıştıkları faaliyet türlerinden ücretli emek olarak çalışma yaygınlık kazanmaktadır. Bu olgu araştırmamızın öznesi olan çırak profili için de geçerlidir.

Çalışan çocuk olgusu kendi içinde sınıflandırılabilir. Çil vd. göre, çalışan çocuklar üç alt sınıfa ayrılır:

- 1) Esnaf ve sanatkarlar yanında ya da sanayi iş kollarında çırak olarak çalışan çocuklar;
- 2) Tarım kesiminde ailesiyle birlikte çalışan çocuklar;
- 3) Marjinal iş kollarında çalışan çocuklar (Çil vd., 1988'den akt. Mangır, 1992:3).

Sosyal ve hukuki statülerine göre de çalışan çocukları sınıflandırmak mümkündür. Bunlar da statülerine göre üç grupta toplanmaktadır:

- 1) İşçi statüsünde çalışan çocuklar;
- 2) Yasal olarak çırak statüsünde çalışan çocuklar ve

3) Sokakta çalışan çocuklar (Mangır, 1992: 3).

Çalışan çocuk kapsamına giren çocuklardan yasal olarak çırak statüsünde çalışan çocuklar bu çalışmada ana gövdeyi oluşturduğundan dolayı çırak(lık) ve çıraklık eğitimi üzerine değerlendirmelerde bulunmadan önce çıraklık olgusunu ayrıca ele almak önem arz etmektedir. Böylelikle çıraklık ve çıraklık eğitiminin günümüzdeki durumunu, çırak çocukların konumlarını ve sorunlarını daha net görebilme imkanı doğmaktadır.

1.1.4.2. Çıraklık Olgusu

Çalışan çocuklar kapsamında çırakların özel bir durumu vardır. Çırakların bu özel durumu çıraklığa yüklenen anlamdan ve çıraklık kurumunun yapısından kaynaklanmaktadır. Çırakların içinde bulundukları durum, içinde bulundukları sektörün yapısına, alınan eğitime göre değişebilirken yapılan işin niteliğine göre de farklılık göstermektedir. Yapılan işin niteliğinin çırak için getirisi bu noktada önemli olmaktadır. Yapılan işin çırak için beceri kazandırıcı mı yoksa sadece ücret almaya dönük bir iş mi olduğu çırağın statüsünün şekillenmesinde etkili olabilir. Bu ise çıraklık kurumunun günümüzde geldiği yeri göstermesi açısından ipuçları sunmaktadır.

Geleneksel anlamda “çıraklık kurumu”, geleneksel toplumların lonca düzeni içinde usta-kalfa-çırak hiyerarşisine göre şekillenmiş ilişkiler silsilesi dahilinde belirli bir zanaatın gerektirdiği bilgi ve becerilerin çocuklara öğretilmesini ve onların çıraklıktan başlayarak usta olana kadar katı bir disiplin altında eğitilmelerini sağlayan bir kurumdur. “Çırak” ise, meslek edinmek ve ileride mesleğinin ustası olabilmek için gerekli bilgi ve beceriyi ustasından öğrenen kimseye denilmektedir. Çocukların mesleğe adım atabilmesinin biricik koşulu çıraklığa başlamaktır. Brizon’a göre çıraklık, “ustalık kapısını açma hakkını elde etmeden önce beklemek zorunda kaldığı giriş süresi, lonca hiyerarşisinin ilk basamağıydı. Emekçinin yaşamının ilk evresiydi” (1977: 38).

Tarihsel süreçte katı yapıları ve tekelleşme eğilimlerine bağlı olarak loncalar yozlaşmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi ile yaşanan değişim ve dönüşümlerle ve nihayetinde toplumsal üretim biçiminde meydana gelen köklü değişikliklerle lonca düzeni yıkılmıştır. Bu bağlamda geleneksel anlamda usta-çırak ilişkisine dayanan çıraklık kurumu da nitelik değiştirmiştir. Akpınar’ın da ifade ettiği gibi, bir toplumsal model

niteliğinde olan geleneksel çıraklık kurumu Sanayi Devrimi sonrasında bir mesleki yetiştirme modeline dönüşmüştür (2006: 1).

Çıraklık kurumu her ne kadar mesleki yetiştirme modeli olarak dönüşüme uğramışsa da çıraklığın bu yönde niteliksel bir dönüşümü buzdağının sadece görünen tarafıdır. Bir de buz dağının görünmeyen tarafı vardır. Günümüzde çıraklık, geleneksel anlamdaki çıraklık kurumuymuş gibi algılanabilmektedir. Oysa çıraklığın geleneksel zanaat aktarma işlevinden hızla uzaklaştığı, bazı işverenlerce kötü niyetli olarak kullanıldığı, bu kötü niyetli kullanımın ise çocukların çırak adı altında işçi gibi çalıştırılarak gizlenmeye çalışıldığı söylenebilir. Günümüzde çıraklık kurumunun durumunu Erder ve Lordoğlu (1993: 20) şu şekilde değerlendirir:

“Çıraklık” kurumunun, çocukların “gizli ücretli emek” olarak kullanılması biçimine dönüşmesi söz konusudur. Bu nedenle bu toplumlar da “çırak” adı altında ve hatta hukuksal olarak düzenlenmiş olarak “çıraklık sözleşmesi” ile çalışan çocukların geleneksel çıraklık kurumuymuş gibi algılanmasında yanılgı söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle bu toplumlardaki “çırakların” gerçekten hüner edindirici bir işte mi, yoksa sadece karşılığında “ücret” aldığı bir işte mi çalıştığının anlaşılması önem kazanmaktadır (Rodgers and Standing, 1981 ve Morice 1981). Bu durumda yapılması gereken çocuğun, formel ya da enformel olarak çırak adı altında çalıştığında gerçekten zanaat ya da hüner edindirmeye dönük “çıraklık” mı, yoksa sadece ucuz işçi çalıştırma mı, ya da “sözde-çıraklık” mı (pseuda-apprenticeship) olduğunu anlamaktır (Fyfe, 1989, s. 128).

Buradan hareketle günümüz çıraklarının çıraklıklarının işçilik mi, öğrencilik mi olduğu yoksa öğrencilik adı altında ucuz emek olarak kullanımının yasalaştırılmış biçimi mi olduğunun da ayrımına varılabilir. Bu noktada çıraklık eğitiminin sergilediği eğitim ve zanaat/beceri aktarma bağlamındaki işlevselliği bir sorunsal olarak karşımızda durmaktadır.

1.2. Çocuk Emeginin Genel Durumu

1.2.1. Çocuk Emeginin Dünyadaki Durumu

Dünyanın her yerinde çalışan çocukların olduğu gerçeği ve bu gerçeğin sayısının milyonlara karşılık gelmesi oldukça kaygı vericidir. Bu bağlamda birçok uluslararası örgüt çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda dikkatleri çekmek üzere raporlar hazırlamakta çocuk emeginin durumuna ilişkin kamuoyu oluşturmaktadır.

ILO tarafından açıklanan “Çocuk İşçiliğine Karşı Mücadelede Alınan Yol” adlı 2012 tarihli rapora göre; dünya genelinde 5-17 yaş grubu istihdamda yer alan çocuk sayısı 2000 yılında yaklaşık 352 milyon olup toplam çocuk sayısının % 23’üne karşılık gelmektedir. Bu sayı 2012 yılında yaklaşık olarak 264 milyona (oransal olarak %17’ye) düşmüştür (ILO, 2013: 3).

Bu noktada istihdama katılan her çocuğun ILO tarafından çocuk işçi olarak değerlendirilmediğini belirtmek gerekir. Buna göre ILO, aileye yardım amaçlı yapılan işleri, okul saatleri dışında ve tatillerde yapılan işleri, yasal anlamda çırak olarak çalışan çocukların yaptığı işleri işçilik olarak değil, çocukları hayata hazırlayan verimli faaliyetler olarak kabul etmekte, bu çocuklar çocuk işçi sayılmamaktadır. Çocuğun gelişimini ve eğitimini engelleyen faaliyetler söz konusu olduğunda ise çocuğun yaptığı iş, işçilik olarak görülmekte ve bu durum çocuk işçiliği olarak nitelendirilmektedir. Bunun yanı sıra ILO, hafif ve tehlikeli işlerde çalışan çocuklar olarak ayırmamaya gitmekte olup, çocuk işçiliğinde ise tehlikeli işlerde çalışan çocuklar ve kabul edilemez en kötü işlerde çalışan çocuklar adı altında bir alt başlık açmaktadır (Durmuş, 2014; Kemerli, 2005).

Buradan hareketle ILO’nun raporunda 5-17 yaş arasında yer alan çocuk işçi sayısına bakıldığında, 2000-2012 döneminde çocuk işçilerin sayısı 346 milyondan 168 milyona gerilemiştir. Bu 168 milyon çocuk işçinin 85 milyonunun ise tehlikeli işlerde çalıştığı görülmektedir. Gerek istihdamdaki çocuk sayısında gerekse çocuk işçi sayısında ILO verilerine göre düşüş yaşanmıştır. ILO’nun raporunda çocuk emeğinin sektörel dağılımı incelendiğinde çocuk işçilerin % 59’nun tarım, % 32’sinin hizmetler ve % 7’sinin sanayide çalıştığı görülmektedir (ILO, 2013: 8).

Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında, gerek istihdamda yer alan gerekse çocuk işçi olarak kabul edilen erkeklerin sayısı kızlara göre fazladır. Buna göre istihdamdaki erkek çocukların sayısı 2000 yılında 184 milyon iken, 2012 yılında 148 milyona gerilemiştir. Keza çocuk işçi olarak çalışan erkeklerin sayısı da 132 milyondan 100 milyona kadar düşmüştür. Kız çocukların istihdamdaki durumuna bakıldığında 168 milyondan gerileyerek 2012 yılında 116 milyona inmiştir. Çocuk işçi olarak çalışan kızların sayısı 113 milyondan 68 milyona kadar düşmüştür (ILO, 2013: 6).

Karşımıza çıkan bu tablonun değerlendirmesi yapılırken, ILO verilerindeki düşüş sayısı kadar çocuğun çalışma hayatından çekildiği yönünde bir değerlendirmeden kaçınmak gerekir. Gerçek, durumun istatistiklerde sunulduğu gibi olmayıp, emek piyasasında artan kayıtdışılığa koşut olarak çocukların da kayıtdışı olarak çalış(tırıl)malarına işaret ettiğini söyleyebiliriz. Artan kayıtdışılık, çalışan çocukların sayısını ve çocuk emeğinin istatistiklerde görünümünü azaltan bir sorunsal olarak durmaktadır. Kayıtdışılığın yanı sıra evde çalışan çocuk sayısında da ciddi artışlar bulunmaktadır. Evin görünmeyen emeği olarak niteleyebileceğimiz bu çocukların durumu ise ne yazık ki istatistiklere yansıtılmamaktadır.

Soruna, “diğer sorunların” görmezden gelinerek yaklaşılmaması, istatistiklerle sunulan sayıların geçerliliğine şüpheli yaklaşılmamasına yol açmaktadır. Dünya genelinde ekonomik eşitsizliklerin emekçilerin aleyhine ve son derece adaletsiz bir şekilde derinleştiği, gelir adaletsizliğinin bir yansıması olarak yoksulluk ve yoksunluk durumunun artarak devam ettiği günümüz dünyasında, çalışan çocukların sayısının ve çocuk emeğinin kullanımının azalma yönünde bir eğilim sergilediğine inanmak ne kadar sahici olabilir? Bu bağlamda sayıların oyununa gelmeden çalışan çocuklar sorununun bir tanesinin dahi tüm insanlık için önemli bir sorun olduğunu akıldan çıkarmadan hareket etmek gerekir.

1.2.2. Çocuk Emeğinin Türkiye’deki Durumu

Türkiye’deki çalışan çocuklar ve çocuk emeğine dair son veriler 2012 tarihli TÜİK’in çocuk işgücü anketinden hareketle açıklanmaktadır. 2012 yılı çalışan çocuklar anketine göre, 6-17 yaş grubu çocuk sayısı 15 milyon 247 bin kişi olup bu çocukların 893 bini istihdamda yer almakta yani ekonomik bir işte çalışmaktadır. Ekonomik bir işte çalışan çocuklar tüm çocuk nüfusunun % 5.9’una karşılık gelmektedir (TÜİK, 2013: 16).

Türkiye genelinde, 6-17 yaş grubunda istihdamda yer alan çocukların, 2012 verilerinden hareketle kırsal/kent ayrımına bakıldığında kırsal alanda istihdam edilen çocukların oranı % 55.2 iken, kentsel istihdamda yer alan çocuklar % 44.8 oranındadır. İstihdam edilen çocukların % 66.8’ini erkek, % 31.8’ini kız çocukları oluşturmaktadır. Kırsal/kent ayrımı bağlamında istihdamdaki çocukların cinsiyete göre dağılımına

bakıldığında, erkek çocukların % 49.2'si kentsel alanlarda bulunurken, kız çocuklarının oranı %35.1'dir.

Çalışan çocuklara dair 2012 verilerinden hareketle, istihdamda yer alan 6-17 yaş grubu çocukların sektörel dağılımına bakıldığında, ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların % 44.7'si (399 bin kişi) tarım sektöründe yer almaktadır. Bunu sırasıyla % 31 oranıyla (277 bin kişi) hizmet sektöründe çalışan çocuklar ve % 24.3 ile (217 bin kişi) sanayi sektöründe çalışan çocuklar takip etmektedir (TÜİK, 2013: 18).

Çocuk emeği sömürüsünün boyutunu, TÜİK verilerinden hareketle, çocukların yaptıkları işler karşılığında aldıkları ücretlere ve çalıştırılma sürelerine bakarak anlamak mümkündür. Buna göre, 6-17 yaş grubu istihdamda yer alan çocukların % 52.6'sı ücretli veya yevmiyeli olarak, % 42.2'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ücretli, yevmiyeli veya kendi hesabına çalışan çocukların % 52'si 2012 yılında aylık 400 TL'lik bir gelirle çalışmak zorunda kalmıştır. Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süreleri son derece yüksektir. 6-17 yaş grubundaki çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 40 saattir. Bu süre 15-17 yaş grubundaki çocuklar için 45,8 saat olup, 6-14 yaş grubundaki çocuklar için 28 saattir. Erkek çocuklar haftada ortalama 43,2 saat çalışırken, kız çocuklar 33 saat çalışmaktadır. Ancak okula devam etmeyen çocukların çalışma süreleri son derece kaygı vericidir. Okula devam etmeyen çocukların fiili çalışma süreleri haftalık 54,3 saat olup, bu süre Türkiye ortalamasının üstündedir (TÜİK 2012 verilerinden akt. DİSK-AR, 2015).

Çalışan çocukların haftalık fiili çalışma sürelerine ve bu süreler karşılığında aldıkları ücretlere bakıldığında emek sömürüsü net olarak gözükmemektedir. Ücretli ya da yevmiyeli olarak çalışan çocukların, son derece düşük ücretlerle uzun süreli çalıştırılmaları sonucu maruz kaldıkları emek sömürüsünün yanı sıra çalışma ortamlarından kaynaklı pek çok riskle de karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. TÜİK'in 2012 verilerine göre, ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan çocukların;

- % 3,4'ü sakatlanma ve yaralanma yaşamıştır
- % 34'ü aşırı yorulmaktadır
- 3'te birine işyerinde yemek verilmemektedir
- % 36'sının haftalık izni yok
- Yıllık ücretli izin % 89 için yoktur

- Mesleki eğitim için çalışanların oranı %21,7 seviyesindedir (TÜİK 2012 verilerinden akt. DİSK-AR, 2015).

Görüldüğü üzere çocukların çalışma koşulları son derece ağır olup bu koşullar onların sağlıklı gelişimlerine ket vurmaktadır. Böylesi koşullarda çocuklar en doğal hakları olan çocukluklarını yaşamaktan mahrum kalmaktadırlar. Çocukluklarını yaşayamadan emek piyasasının gerekleri doğrultusunda hareket etmektedirler.

Yitirilen çocukluklarının yanı sıra bu çocukların büyük çoğunluğu en temel haklarından biri olan eğitim hakkından da mahrum kalmaktadırlar. TÜİK'in 2012 yılı çalışan çocuklar anketine bakıldığında 6-17 yaş grubu çalışan çocukların yarısının eğitim yerine çalışma hayatında yer aldığı görülmektedir. Buna göre, çalışan çocukların %49,8'i bir okula devam ederken, %50,2'si okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çalışan çocukların %81,8'i, 15-17 yaş grubundaki çalışan çocukların ise %34,3'ü bir okula devam etmektedir (TÜİK, 2013).

Burada dikkat çekici bir nokta vardır. Zorunlu eğitimi bitirme yaşı olan 14 yaş sonrasında çocukların önemli bir kesimi yönlerini eğitimde kalmak yerine çalışmaya çevirmişlerdir. Çocukları çalışma yaşamından uzak tutmak konusunda eğitimin önemini bu verilerden görmek mümkündür. Zorunlu eğitim yaşı ne kadar yüksek olursa çocukların erken yaşlarda çalışma hayatına katılımlarını engellemek o kadar mümkün olur.

Bu çocuklar, 'çalışma' ya da 'eğitim'den birini tercih etmek durumunda kalmakta, büyük çoğunluğu tercihini çalışma yönünde kullanıp emek piyasasına katılmaktadır. Çocukların eğitim sistemi dışında kalmaları ve emek piyasasına katılmaları eğitim sisteminin niteliğiyle ilişkili olabileceği gibi cinsiyet, kır/kent ayrımı, yoksulluk, altsınıfa mensup olma gibi değişkenlerle ilişkili olarak da değerlendirilebilir.

1.2.3. Çocukların Emek Piyasasına Katılma Nedenleri

Çıraklar neden çalışıyor? Çocukların çalışmaya başlama ve çocukluktan "çıraklığa terfi" nedenleri farklı gereksinimler sonucu ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Bu gereksinimler çocuğun içinde bulunduğu toplumun ve yaşadığı çevrenin özellikleriyle

şekillenmektedir. Ayrıca emek piyasasının yapısı çocukları çalışma içine çekmektedir. Dolayısıyla çocukların emek piyasasına katılımları birbiriyle ilintili sosyoekonomik ve kültürel nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Çocukların emek piyasasına katılma nedenlerine dair ilgili alan yazında yoksulluk, hızlı nüfus artışı, göç, düzensiz kentleşme, işsizlik, geleneksel değerler ve aile, eğitim sıkıntısı, meslek edinme isteği, işverenlerin ucuz ve denetimli emek talebi, hukuksal engeller ve denetim eksikliği vb. nedenlerin çocukları çalışma yaşamına dahil ettiğinden söz edilmektedir (Baştaymaz, 1990; Erder ve Lordoğlu, 1993; Lordoğlu, 1995; Karabulut, 1996; Bulut, 1997; Altuntaş, 2010; Çelik 2010; Erbay, 2010; Toran, 2010; Makal, 2011). Bu bağlamda çalışmamızda çocukların çalışma yaşamına katılımında etkili olan temel değişkenler aşağıda verildiği şekliyle beş başlık altında değerlendirilecektir:

1.2.3.1. Yoksulluk

Çocuğu çalışma hayatına iten başlıca nedenlerden biri yoksulluktur. Türkiye’de çalışan çocukların genellikle gelir düzeyi düşük alt sınıfa mensup ailelerden geldiği söylenebilir. Ailelerin gelir düzeyleri çocuğun çalışma yaşamına katılımını belirlemektedir. Dolayısıyla bu koşullar altındaki bir çocuğun çalışmaya başlaması çocuğun kendi başına verdiği bir karar değildir. (Yörükoğlu, 1989; Toran, 2010; Çelik; 2010; Makal, 2011). Yetişkinlerin kararları önemli ölçüde belirleyici olmaktadır

Ailenin yetersiz gelir düzeyine sahip olması hanehalkının çocuğu gelir getiren bir kaynak olarak görmesine neden olmaktadır. Ailenin geçim derdi çocuğun çalışmasını bir sorun olarak değil, çözüm olarak görmesine yol açmaktadır. Güzel’in vurguladığı gibi geçim sıkıntısı, “emekleri karşılığında çalışarak yaşamını sürdürmekten başka alternatifi olmayanların temel gerçekliği olarak karşımıza çıkar” (2008: 19). Yoksul hanehalkı öngörülmeven gelir kaybına karşı güvence sağlayabilmek ve/veya hayatta kalabilmek için çocukların kazançlarına ihtiyaç duymaktadır (Grootaert ve Kanbur, 1995: 32). Bu bağlamda geçim sıkıntısı içindeki aile için çocuğun emeğini para karşılığında satmasının olağan kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Gelir düzeyinin düşüklüğünün yanı sıra hızlı nüfus artışı, göç ve (düzensiz) kentleşme olguları da yoksulluğun altında yatan nedenler olarak belirmektedir. Nüfus artışının fazla olduğu ve tarımsal yapının çözülmeye başladığı toplumlarda hızlı nüfus artışı beraberinde kırdan kente göçü getirmektedir. Göç olgusuyla beraber düzensiz kentleşmenin boy gösterdiği kentler yeterli istihdam ve eğitim olanaklarına sahip olmadığında kentsel işsizlik ve daha çok vasıfsız işgücünün yaygınlaşması sorunuyla karşılaşmaktadır. Böylesi bir ortamda gelir düzeyinde düşüş yaşayan ailelerin çocukları da çalışmak durumunda kalmaktadır.

Nüfus artışı-göç-kentleşme ekseninde ilerleyen işsizlik, eğitim, konut ve sağlık olanaklarından yararlanamama gibi bir dizi sorunlar silsilesi yoksulluk ve yoksunluk durumunun yaşanmasına sebebiyet vermekte, çocukların çalışma yaşamına itilmesinde belirleyici olmaktadır.

1.2.3.2. Eğitimle İlgili Sıkıntılar

Çalışan çocukların geneline bakıldığında temel çocuk haklarından biri olan eğitim görme hakkından mahrum kaldıkları gözlenmektedir. Eğitim olanaklarına yeterli ölçüde sahip olamayan çocukların önemli bir kesimi erken yaşlardan itibaren çalışma hayatı içinde yer almaktadır. Belli bir süre eğitimlerini sürdürseler de okulda karşılaştıkları başarısızlık ve uyum sorunları onların okuldan uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Eğer ailenin gelir durumu yetersizse çocuğun gelirine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda çocuk okumak istese de aile çocuğun çalışmasını beklemektedir. Dolayısıyla daha baştan dezavantajlı konuma gelen çocuk çalışan, Derrien'in ifadesiyle,

kendisini zorlayan aile baskısı ve ekonomik baskı ile okuma isteği ve gereksinimi arasında bir seçim yapmaya itilir. Her biri ayrı zaman alan bu iki kutbu sürekli uzlaştırma çabasının yüklediği gerilimi taşıyamaz hale geldiğinde okulu bir daha dönmek üzere terk eder (1994: 69).

Ancak sorun yalnızca ekonomik temelli değildir. Ailelerin yoksulluğu kadar eğitimin kalitesi de önemlidir:

Kanbargi ve Bordia'ya göre, bir çok ülkede en önemli sorun, okulu bırakma oranının yüksekliği ve eğitimin kalitesinin düşüklüğüdür. Öğretmenler kötü eğitilmiş, kötü hazırlanmış ve aşırı çalışmak zorunda olabilmektedir; çoğu okulda yeterli altyapı yoktur; müfredat programı yerel gereksinimler ve beklentileri karşılamaktan uzak kalabilir; ve eğitim işgücü piyasasındaki kaynak ve beceri gereksinimlerine tümüyle ters düşmüş olabilir. Bu durum çok sayıda öğrencinin okulu bırakmasına, okulu bırakmışlar için büyük sorunlara ve ana-babaların eğitimin yararlarına olan inançların yıpranmasına yol açar. Eğitim sistemindeki bu zayıflıklar, Abdalla'nın da işaret ettiği gibi özellikle eğitim maliyetinin yüksek olması halinde ana-babaları, çocuklarını okula gönderme yerine işe sokmaya iten ek bir neden olabilmektedir (Bequele ve Boyden, 1995: 9).

Türkiye'deki formel eğitim sisteminin kırsal nüfusu ve kentsel alt sınıfları dışlar bir niteliği vardır. Mevcut sistem, kentsel orta ve üst sınıflar için kültür aktarma işlevine sahip olup ancak uzun bir eğitim süresiyle elit mesleklere ulaşabilmeyi sağlamaktadır. Bu özelliği ile kırsal ailelere ve kentin yoksul kesimine uzak kalmaktadır. Dolayısıyla bu gruplar için eğitim, kişisel kaynakla birlikte üstün başarı ve çaba gerektiren ve istisnai durumlarda yönelinen bir kurum olmaktadır (Erder, 1995: 11). Başka bir deyişle, okulun yücelttiği üst sınıf kültürü işçi, ücretli çalışan ve küçük esnaf çocukları için uzaktır (Jourdain ve Naulin, 2016: 54). Bu noktada Bourdieu'nun habitus kavramına değinmek yerinde olacaktır.

Habitus, bir insanın başarı olasılıkları ve toplumun nasıl işlediği konusunda sahip olduğu ve bir toplumsal sınıfın ya da statü grubunun tüm mensuplarında ortak olan, nispeten kalıcı ve büyük ölçüde bilinçdışı fikirler kümesini ifade eder. Bu fikirler, daha doğrusu yatkınlıklar, bireyleri, yaşam olasılıkları ve statü ayrımlarıyla ilgili mevcut yapıyı yeniden üretecek tarzda hareket etmeye sevk eder. Habitus kavramı sayesinde Bourdieu, eğitime yönelik tercihlerin bilinçli ve akılcı hesaplardan ziyade yatkınlıklara dayandığını vurgular (Swartz, 2011: 273).

Bourdieu ve Passeron, *Le Reproduction* adlı eserde ortaya atılan habitus kavramı ile, farklı sınıfların kültür ile olan ilişkisini kurumlaştırma olanağı sunmaktadır. Okulun aşılama çalıştığı habitus ile ailenin sosyal çevre içerisinde aşıladığı habitusun, yani bir toplumsal sınıfın kendine özgü algılama ve değerlendirme şablonlarından meydana gelen habitusun arasında farkın olabildiği; bu iki habitus arasındaki farkın ne kadar büyük olursa, öğrencinin akademik başarıyı elde etme olasılığının o kadar düşük olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, halk sınıfı mensupları, öngörüler ve sınıfsal habitusları nedeniyle, derslerin kendilerine göre olmadığını düşünerek, orta veya yüksek öğrenimden kendilerini eleme eğilimindedirler. Bourdieu ve Passeron, sınıflar

arasındaki eşitsizliğin, okuldaki başarısızlıktan ziyade kendi kendini elemekten kaynaklandığını göstermektedir. Alt sınıfın mensupları, kendi habituslarında yüksek öğrenime erişim olanaklarının düşük olduğunu içselleştirmiş ve davranışlarını bu düşük başarı olasılıklarına göre şekillendirmiş gibi görünmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 55). Öyle ki, çocuğun içinde bulunduğu sınıfsal habitus onun okuldaki başarısızlığın nedenini sorgulamadan kabullenmesine neden olabilir. Daha en baştan kendini eleyerek okuldan uzaklaşabilir ve emek piyasasında çalışmaya yönelebilir.

Görüldüğü üzere çocuk emeği konusunda eğitim değişkeni önemli bir yere sahiptir. Eğitim çocuk işçiliği ile mücadelede en etkili yöntemlerden biridir. Zorunlu eğitim süresinin uzun olması çocuğun emek piyasasına katılmasını geciktirmektedir. Ancak Bourdieu'nun savladığı gibi, örgün eğitim, bazı kültürel miraslara ayrıcalık tanıyıp bazılarını cezalandırarak eşitsiz bir toplumsal sistemi idame ettirebilmektedir (Swartz, 2011: 276). Eşitsiz olan düzende dezavantajlı konumda olan ve yeterli kültürel sermayeye sahip olmayan çocukları, örgün eğitim sistemindeki kalitenin düşüklüğü, fırsat eşitliğinin olmaması vb. nedenler eğitimin dışına sürüklemekte emek piyasasında yer almalarına neden olmaktadır. Bu durumda eğitim sisteminin çocuk işçiliğine neden olan yönünün de bulunduğunu söylemek mümkündür.

1.2.3.3. Geleneksel Değerler ve Ailenin Rolü

Geleneksel değerler bir toplumun çocuğun çalışmasına bakışını dolayısıyla çocuğun çalışma hayatına girişini önemli ölçüde etkilemektedir. Geleneksel düşünceye sahip toplumlarda çocukların çalışması kültürel olarak benimsenmiştir. Bu toplumların kırsal kesimlerinde çocukların erken yaşlardan itibaren ücretsiz aile işçisi olarak çalışması olağan kabul edilmektedir. Kentsel alanlarda çocukların gelenekselliğin izlerini taşıyan çıraklık çatısı altında çalışması meslek edindirici işlevinden dolayı desteklenmektedir. Bulut'un ifade ettiği gibi,

çocuğun evde ve tarlada ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasıyla, herhangi bir iş yerinde ücretli olarak çalışması arasında değerler açısından bir fark yoktur (1997: 58).

Geleneksel değerlere dayalı anlayışa göre, çocuğun yaşamın zorluklarını erken yaşlardan çalışarak öğrendiği, bu açıdan olgunlaştığı üzerinde durulmakta, çocuğun çalışması doğal karşılanmaktadır (Türkmen ve İlik, 1994: 3). Bu bağlamda geleneksel bakışa sahip toplumlarda çocuğun çalışmasının sorgulanmadan kabul edildiği ve emek piyasasına katılmasının teşvik edildiği söylenebilir.

Çocuğun emek piyasasına katılması ile ailenin çocuğa verdiği değer arasında bir ilişki bulunmaktadır. Mangır'a göre, "azgelişmiş ülkelerde çocuğa verilen değer ve çok çocukluluk, çocuk işgücünü desteklemektedir" (1992: 20). Geleneksel yapının hakim olduğu bu ülkelerde çocuğun ekonomik değeri ön plana çıkmaktadır. Ekonomik değer denildiğinde "çocuğun hem küçükken aileye maddi katkısı hem de yaşlılık güvencesi" (Kağıtçıbaşı, 1994: 32) anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çocuğa ekonomik değer atfeden ailelerde çocuğun çalışması çocuğun bir rolü haline gelmektedir.

Toplumsal ve kültürel açıdan aile önemli bir değer olduğu gibi toplumda geçerli olan pek çok değerın kaynağı ve aktarıcısıdır (Canatan, 2011: 197). Geleneksel değerlere sahip ailelerde kadının çalışması istenen bir durum değildir. Kadın, ev işlerini yapmakla ve çocuklarına bakmakla yükümlü olup evhanımlığı rolünü üstlenmekte; erkek, evin geçimini sağlamaktadır. Ailenin geçimine katkı gerektiğinde kadının değil çocukların çalışma hayatına katılması söz konusu olmaktadır. Ancak yetişkin rollerinin bir yansıması olarak önce erkek çocukların çalışmaya katılması kızların evde kalıp anneye yardımcı olması istenir. Gerek duyulması halinde kız çocukların da çalışması beklenir.

1.2.3.4. Çocuk Emeğine Olan Talep

İşverenlerin çocuk çalıştırmak istemeleri çocuğun emek piyasasına katılmasının talep yönünü oluşturmaktadır. İşverenlerin çocuk emeğini "çocukların küçük elleri, çevik parmakları, görme keskinliği ve kısa boyları nedeniyle bazı işleri yetişkinlerden daha hızlı yaptıkları için tercih ettikleri" (Bakırcı, 2004: 34) yönünde bir varsayım bulunmaktadır. Bu varsayıma ilgili alanyazında "çevik parmaklar" savı (Ennew, 2003) denilmektedir. Çocukların keskin gözleriyle halı dokumacılığında, küçük elleriyle yasemin çiçeklerini toplamalarında vb. işlerde hünerli olduğu söylenmektedir. Ancak

Ennew'in de belirttiği gibi, "çocuklar hünerli oldukları için değil, ekonomik nedenlerden dolayı çalıştırılmak istenir" (2003: 32).

İşverenler çocuk emeğini, en az maliyetle en yüksek kârı elde etmek için talep ederler. Çocukların ucuz emek olması işverenlere cazip gelmektedir. Ayrıca çocuklar yetişkinlere göre daha uysal ve itaatkardır. Zor çalışma koşullarına ve düşük ücretlere sessiz kalırlar. Bu özelliklere sahip olmaları işverenlerce çocuk emeğinin tercih edilmesine neden olmaktadır (İnal, 2007: 116).

Bequele (1991), işveren açısından çocuk işçiliğinin belki de en istikrarlı işçilik olduğuna vurgu yapmakta ve gerekçelerini şu şekilde sıralamaktadır:

Çünkü çocuklar grev yapmaz ya da üretimi durdurmaz. Öte yandan, ekonomik durum kötüye gittiğinde işten çıkarılması en kolay olanlar da onlardır. Çalıştırılması en ucuz ve kovulması da en kolay olanlar onlardır. Direniş göstermezler. Bedensel ve duygusal olarak zayıftırlar; sık sık da bedensel ve ruhsal olarak da tacize uğrar ya da bu tür bir taciz tehdidi altında yaşarlar (akt. Ennew, 2003: 32).

Görüldüğü üzere çocukların ucuz ve uysal emek oluşu, haklarını arayamaz oluşu maliyetlerini en aza indirmek isteyen işverenlerin çocuk emeğini kullanmak istemelerinde öncelikli tercih nedenidir. İşverenlerin çocuk emeği talepleri daha çok çocuğun emek piyasasına katılımıyla birlikte onların kural dışı biçimde çalıştırılmasına yol açmaktadır. Bu ise denetim sorununa işaret etmektedir.

1.2.3.5. Mevzuattaki Yetersizlikler ve Denetim Eksikliği

Çocukları emek piyasasından uzak tutmada en etkili yöntemlerden biri de yasa çıkarmaktır. Her toplumun çocukların kaç yaşında çalışmaya başlayacakları, hangi tür işlerde çalışabilecekleri gibi konularda yasaları bulunmaktadır (Ennew, 2003: 31). Ancak yasa çıkarmakla sorun çözülmemektedir. Yasa çıkarmak kadar yasayı etkili bir biçimde uygulamak gerekir.

Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda hukuksal engeller çoğunlukla büyük ölçekli ve formel olarak üretim yapan işyerlerinde geçerli olmaktadır. Çocuk

Çalışanların önemli bir kesimi hiçbir yasal düzenlemeye sahip olmayan enformel sektörlerde kayıtdışı olarak çalışmakta ve hukuk dışına itilmektedir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 22). Çocukların enformel alanlarda ve kayıtdışı çalıştırılmaları denetimin eksik olduğunu gözler önüne sermektedir.

1.2.4. Emek Piyasasına Katılan Çocukların Yaşadığı Sorunlar

Yaşanılan olumsuz sosyoekonomik ve kültürel koşullarla birlikte eğitimden kopuşa koşut olarak emek piyasasına katılan çocuklar okulun güvenli ortamı yerine çeşitli riskleri/tehlikeleri barındıran çalışma ortam ve koşulları içerisinde kendilerini bulurlar. Bundan böyle sabahları okula gitmek için değil, işe gitmek için yola koyulurlar. Çocukların çalıştıkları işyerleri genellikle emek yoğun, düşük sermaye yatırımına sahip olan işyerleridir.

Bu işyerlerinde çocuklar işyerini erken açmak, temizliği yapmak, gün boyunca getir götür işlerine bakmak gibi sıradan olarak nitelendirilebilen bir takım işleri yapabilirler. Bunun yanı sıra işyerinin niteliğine bağlı olarak ağır yük kaldırmak, uzun saatler çalışmak, makinelerle, bazı kimyasallarla uğraşmak gibi ağır koşullarda da çalışabilmektedirler. Böylesi koşullar altında çalışmak, gelişim çağındaki çocukların “bedensel” gelişimlerinde bazı sorunlara yol açabilir. Sanayide çalışan çocuk işçilerin bedensel gelişimleri üzerine yapılan bir araştırmada varılan sonuçlara göre;

Çalışan çocuklar, öğrenci çocuklardan daha az ağır, daha kısa boylu, enine göre daha geniş, bacak ve kol bakımından daha kısa, yağ miktarı açısından daha az bir bedensel yapıya sahiptirler (İnal, 2007: 122).

Çocukların çalıştıkları ortamların genellikle sağlığa elverişli olduğu söylenemez. Çocukların gürültülü, kirli, tozlu, nemli, aydınlatmanın yetersiz olduğu vb. ortamlarda çalışması onların sağlığı açısından olumsuz etkilere yol açmaktadır. Çocukların sürekli olarak böylesi ortamlarda çalışmaya maruz kalmaları onlarda görme ve işitme kayıplarına, tüberküloz, astım gibi üst solunum yolu hastalıklarına neden olabilmektedir (Bulut, 1997: 62).

Çocuk çalışanların bir kısmı erken yaşlardan itibaren emek piyasasında çalışmaya başlamaktadır. Çalışmaya başladıkları dönem onların henüz kas gelişimlerini tamamlamadıkları bir dönemdir. Dolayısıyla çabuk yorulabilirler, dikkat süreleri de sınırlıdır. Muhakeme güçleri de zayıf olabilir. Bu nedenle sıklıkla iş kazası geçirebilirler. Yapılan işin aşamaları hakkında yetersiz bilgiye sahip olma, kullanılan makine ve aletlerin yetişkinlere göre yapılmış olması vb. nedenler çocuk çalışanları yetişkinlere oranla daha fazla iş kazasına uğrama olasılıklarıyla karşı karşıya bırakır (Bulut ve Gülcan, 2008: 73; Bequele ve Myers, 1998: 5).

Uygunsuz ortam ve koşullarda yapılan çalışma çocukların sadece bedensel gelişimlerini olumsuz etkilemekle, onları hastalıklara açık hale getirmekle ve iş kazalarına yakalanma olasılığını yükseltmekle kalmaz onların “ruhsal ve sosyal” gelişimlerini de önemli ölçüde etkiler. Çalışan çocukların önemli bir kesimi, içinde bulundukları dönem gereği ergen olarak da nitelendirilebilir. Bu dönemde ergenler dış görünüşlerine fazlaca dikkat etmektedir. Çalışan çocukların bedensel gelişimlerinde gerilikler yaşaması onların psikolojilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bedensel ve sosyal olarak yaşlılarının yaptıklarını yapamama, ergenlerin ruh sağlığını bozabilir ve onların aşağılık duygusuna kapılmalarına neden olabilir. Ayrıca ağır ve yorucu çalışma koşulları çocukları depresyona sürükleyebilir (Boidin, 1995’den akt. Bulut, 1997: 62).

Çocukların çalıştıkları işyerlerinde işverenleri/ustalarıyla ilişkileri de çocuğun “psikolojisi”ni önemli ölçüde etkilemektedir. Çocukların yapabileceklerinden daha fazla iş yapmasını beklemek, yapamadığı durumlarda da çocuğu azarlamak, küfretmek vb. sözle psikolojik şiddet uygulamak ya da kulak çekmek, tokat atmak gibi fiziksel şiddet uygulamak, ücretinden kesmekle tehdit etmek gibi tutum sergilemek Bulut ve Gülcan’ın ifade ettiği gibi “çocukların kendilerine olan güveni ve öz saygıyı kaybetmelerine neden olabilir” (2008: 79). Dolayısıyla işveren otoriter bir figür haline gelirken, kendisine öz saygısını yitiren çocuk otoriteye saygı duyan ve ona boyun eğen bir figüre bürünür.

Okulun güvenli ortamından uzaklaşmak ve işyerlerinin korunaksız ortamlarında zaman geçirmek çocuğun “sosyal” gelişimini de etkilemektedir. Sosyal gelişim denildiğinde bireyin içinde yaşadığı toplumda yer ve rol alma süreci akla gelmektedir (Bulut ve Gülcan, 2008: 76). Sağlıklı bir sosyal gelişim sağlıklı bir sosyalleşme çevresi içerisinde sürdürülebilir. Çalışan çocukların önemli bir kesimiye bu süreci sağlıklı bir

şekilde sürdüremez. Genellikle işvereninden/ustasından başka birisinin olmadığı bir ortamda çalışan bir çocuk, vaktinin önemli bir kısmını kendisinden yaşça büyük bir yetişkinle geçirmekte dolayısıyla ondan büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu süreçte çocuk, işvereni/ustası gibi davranmaya başlar, ileride onun gibi olma isteğine kapılır. Dolayısıyla sosyal çevresi ve yaşamı bir yetişkinin (ustasının), yaşamı örnek alınarak biçimlenmeye başlar. Yaşıtları aileden sonra okulda arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle sosyalleşme sürecine devam ederken; çalışan çocukların önemli bir kesimi, okul yerine işyeri ortamında sosyalleşme sürecini sürdürürler.

Sosyalleşme sürecinde çocuğun arkadaşlarıyla ilişkileri ve boş zamanlarını değerlendirme biçimleri önemlidir. Çalışan çocukların önemli bir kesiminin dinlenmeye ve boş zaman etkinliklerine ayıracak zamanları sınırlı olduğu için onların arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirme imkanlarından da yoksun kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışan çocukların sosyalleşme süreçleri normal seyrinde sürmemektedir.

Uygunsuz ve ağır koşullarda çalışmak, çocukların bedensel ve psiko-sosyal gelişimleri konusunda sorunlar yaşamasına neden olurken, onların “zihinsel” gelişim sorunları yaşamalarına da neden olabilir. Zihinsel gelişme denildiğinde bireyin düşünme kabiliyetinin farklı aşamalardan geçerek gelişmesi anlaşılmaktadır. Bu gelişim, daha büyük bir yaratıcılık, hayal gücü ve bilgi sahibi olmak için daha fazla istek duymak ile tanımlanır. Okumak, yazmak, sayıları anlamak ve hesap yapmak zihinsel gelişimi artırır (Bulut ve Gülcan, 2008: 74).

Çalışma ediminde bulunan çocuklarda zihinsel gelişimin zayıflaması ciddi ve yaygın olarak gözlemlenen bir olgudur. Çalışan çocukların önemli bir kısmı öğrenim olanaklarından soyutlanır ve hayallerini gerçekleştirmek için gereksinim duyulan temel becerilerini geliştirme şanslarını kaçıırırlar. Gelişmiş ve gelişme yolunda olan toplumlarda sefaletten kurtulmanın yolu kişinin en azından okuma yazma ve temel matematik bilmesine ve bazı toplumsal beceriler kazanmasına bağlıdır. Okul ve diğer eğitim olanaklarından yoksun olma hali çocuğun gelecekteki beklentilerini önemli ölçüde yok edebilir (Bequele ve Myers, 1998: 7). Çocukların zihinsel gelişimlerini artıracak okul ortamından ve olanaklarından yoksun kalması onların yetişkinlik döneminde sosyal ve çalışma yaşamlarında lazım olacak donanımdan da yoksun

olacakları anlamına geldiği dolayısıyla yetişkinlik yaşamlarının risk altında olduğu söylenebilir.

Bir işyerinde geçimini idame ettirmek ve meslek edinmek amacıyla çalışan çocuklar için mesleği öğrenmek şimdiki ve gelecek yaşamları için oldukça önemlidir. Bir ustanın mesleği öğretmesi çocuğun kendine güven duygusunun gelişmesi ve daha nitelikli olabilmesi için önemlidir. Mesleği öğretmeyen usta figürü çocuğun çalışma yaşamında sıkıntılar yaşamasına neden olabilmekte ve “mesleki” gelişimine zarar verebilmektedir. Ancak mesleği öğrenmek durumunda olan çocukların kimisi ustanın tutumuna karşı kendi taktikleriyle direniş gösterebilmekte, karşılarına çıkan bu sorunu kendi çabalarıyla aşmaya çalışmaktadırlar. Tam da bu nokta Michel de Certeau’nun “strateji ve taktik” kavramına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

De Certeau’nun strateji kavramı, gücü elinde bulunduranın kendine ait sınırları çizilmiş bir mekanda gerçekleştirilen egemenliğini kurma ve sürdürme faaliyetlerinin bütününe işaret etmektedir. Taktik kavramı ise, zayıf olanın kendisine dayatılan mekanda gücü elinde bulunduranın stratejilerine karşı dolap çevirme, el çabukluğu ya da yaratıcı hileler şeklinde bir yordamını bulup direnme biçimleri geliştirmesi, kendi başının çaresine bakmasıdır (Deniz vd.: 2016; Yılmaz Gökalep: 2017).

Eğer ki, usta çırağına mesleği öğretme konusunda yardımcı olmaz, ona mesleğin inceliklerini öğretmezse çırakta ustasının katı tutumuna karşı kendi geliştirdiği taktiklerle ustasının hakimiyetindeki alanda boşlukları yakalayıp kendi stratejisini geliştirerek çalışma yaşamında karşılaştığı bu sorunla başa çıkabilir. Ne var ki bundan yoksun olan çocuklar mesleğinde ilerleme güclüğüyle karşılaşabilir ve işinden memnun olma halinden hızla uzaklaşabilir.

Görüldüğü üzere eğitimden ve eğitimin ona sunacağı imkânlardan uzaklaşan bir çocuk hiçbir mesleki bilgi ve becerisi olmadan çalışma yaşamının korunaksız, güvencesiz sağlıklı ortam ve koşullarına girmektedir. Bu noktada çocuğun korunması ve mesleki eğitimini gerçekleştirmesi için çıraklık eğitimi büyük önem kazanmaktadır.

1.3. Türkiye’de Çıraklık Eğitimi

Tarımsal faaliyetlerin yaygın olarak kullanıldığı ve sanayinin gelişmekte olduğu Türkiye’de çıraklık, üzerinde gelenekselliğin izlerini barındıran bir eğitim örgütlenmesi olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de mesleki eğitim sistemine içkin olan çıraklık ve çıraklık eğitiminin kökenleri XII. Yüzyıl Anadolu’sunun Ahilik örgütlenmesine kadar uzanır. Ahilik mesleki eğitimin temel örgütleniş biçimi olarak bilinmektedir. Erder ve Lordoğlu, çıraklığın Ahilik örgütlenmesi içinde mesleki olarak organize olmuş bir eğitim sisteminin ilk çekirdeği olduğunu belirtmektedir (1993: 38).

Bu mesleki örgütlenme modeli Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde çözülmeye başlamış ve toplumsal yapıdaki değişimlere ayak uyduramayınca tamamen ortadan kalmıştır. Toplumsal yapıda değişimlere paralel olarak çıraklık sistemi de niteliksel olarak değişmiştir. Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte çıraklık sistemi çırak okulları bünyesinde varlığını sürdürmüştür (Akpınar, 2006: 26).

Günümüze kadar olan süreçte çıraklığa dair birçok yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Ahilik çatısı altında başlayan, çıraklık okullarında devam eden çıraklık eğitimi günümüzde Mesleki Eğitim Merkezleri (MEM) bünyesinde Milli Eğitime bağlı olarak yürütülmektedir. Bu noktada çıraklık uygulamalarına yönelik yasal ve kurumsal düzenlemelerin gelişimine değinmekte fayda vardır.

1.3.1. Türkiye’de Çıraklık Uygulamalarına Yönelik Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler

Cumhuriyet dönemi ile birlikte çıraklık uygulamasına dair yeni arayışlar içine girilmiştir. 1930’larda başlayan devlet eliyle sanayileşme politikaları mesleki eğitime duyulan gereksinimi artırmıştır. Bu bağlamda 1938 yılında “Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanun, işçi sayısı 100’den fazla işçi çalıştırılan sanayi işletmelerinin de çırak, kalfa ve ustaların mesleki eğitimlerinin arttırılmasını amaçlayan bir kanun olup, çalışma süreleri dışında haftada 6 saatten az olmamak üzere kurslar açılmasına ilişkindir (M. Kutal, 1986’dan akt. Erder ve Lordoğlu, 1993: 38). Ancak dönemin koşullarında kanun kapsamına dahil

olan az sayıda işletme vardır. Kanun kapsamının sınırlı olması çıraklık kurumu açısından istenilen başarıyı sağlamamıştır.

1940'ların başından itibaren çıraklık sistemini okullaştırma yönünde adımlar atılmıştır. Bu bağlamda, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) bünyesinde çırak okulları açılmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları (TCDD) bünyesinde Eskişehir ve Sivas'ta olmak üzere iki ayrı çırak okulu açılmıştır. Diğer çırak okulları Makine ve Kimya Endüstrisi (MKE) kurumu bünyesinde Ankara ve Kırıkkale'de; Selüloz ve Kağıt Fabrikaları (SEKA) bünyesinde İzmit'te; Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları bünyesinde Karabük'te açılmıştır (Akpınar, 2006: 84-90). Çırak okullarının kapanmasının ardından 1977 yılında çıraklığa yönelik yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.

1977 yılında kabul edilen “2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu” çıraklık kurumunun bütününe yönelik ilk yasal düzenleme olmuştur (Akpınar, 2006: 20). Ancak bu kanunla çıraklıkta istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Kanunun yürürlükte kaldığı süre boyunca o gün için tahmin edilen hedef kitlenin % 2'si ile çıraklık sözleşmesi yapılabilmiş, % 98'i kapsama dahil edilememiştir. Uygulama başarısızlıkla sonuçlanınca yeni bir düzenlemeye gidilmiş; 1986 yılında 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu çıkarılmıştır (Erder ve Lordoğlu, 1993: 39). Günümüzde yürütülen çıraklık eğitiminin iskeleti 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanununa göre belirlenmiştir.

2001 yılında bazı kanunlarda değişiklik yapan 4702 sayılı Kanun ile 3308 sayılı Kanunda kısmi değişiklikler yapılmıştır... 4702 sayılı Kanunla 3308 sayılı Kanunun adı da “Mesleki Eğitim Kanunu” olarak değiştirilmiştir (Akpınar, 2006: 29).

Türkiye’de çıraklık uygulamalarına yönelik kurumsal ve yasal düzenlemelerin tarihsel gelişiminin izini sürdükten sonra günümüz çıraklık eğitimini mercek altına almak yerinde olacaktır.

1.3.2. Günümüz Türkiye’sinde Çıraklık Eğitimi

Türkiye’de verilen çıraklık eğitiminin durumunu çocuk emeğinin kullanılması ve giderek yaygınlaşmasının önemli dönemeçlerini görerek açıklamak doğru bir yöntem

olacaktır. Ülkemizin 1950 yılında yaşadığı siyasi dönüşüm sonrası yönetime gelen kadrolar kırdan tarımın modernleştirilmesini öngörürken, kentte de sanayileşmeyi uygulamaya başlamıştır. Kentlerin cazibe merkezleri haline gelmesi beraberinde köyden kente göçü getirdi. Göç edenler kentin kenarlarında ortaya çıkan yoksulların barınma alanları olan gecekondu bölgelerine yerleşmiştir. Gecekondu bölgelerinde yaşayanların önemli bir kısmı işsizdir. Yeni gelenlerle kentin işsizlik oranı arttı. Duyar ve Özener'in ifadesiyle,

Kentlere akın eden işgücünün sayısı, her zaman mevcut kaynakların üzerinde oldu ve dolayısıyla her dönemde tamamen ya da mevsimsel olarak işsiz kalan, ancak köyüne de geri dönemeyen bir kitlenin oluşmasına yol açtı (2003:28).

Çocuk geldiği kırsalda aileye devamlı çalışarak katkı yapma alışkanlığına sahip olduğundan dolayı, kentte yoksullaşan aileye yine katkı yapmaya yönlendirilmiştir. Bu defa kentteki enformel alanlarda iş piyasasına girmeye, aileye katkı yapmaya çalışmıştır. Enformel sektör kırdan göç eden sadece yetişkinlerin değil çocukların da ucuz emek ve savunmasız/güçsüz oluşlarını kullanarak bunlar üzerinden sömürü mekanizmalarını geliştirmiştir. Çocuk sömürüsünün bu denli yoğunluğu üzerine, çocuk emeğinin istismarını engellemeye yönelik bazı kurumsal yapılanmalar gündeme gelmiştir. Bu yapılanmaların en önemlisi geleneksel yollarla öğretilen çıraklığın 1977 tarihli ve 2089 sayılı Çıraklık Eğitim Yasası ile yasal bir çerçeveye oturtulması olmuştur (Duyar ve Özener, 2003:29).

Çıraklığın yasal zeminin hazırlanmasının ardından 1986 tarihli 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ile çırakların mesleki eğitimi, “çıraklık eğitimi” modeli olarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çıraklık eğitim merkezlerinde yürütülmeye başlanmıştır. Ayrıca çıraklık statüsü, ilk kez ve bir bütün olarak, bir mesleki eğitim modeli içinde yerini almıştır (Erder ve Lordoğlu, 1993: 39).

Bir mesleki eğitim modeli olan çıraklık eğitimi, örgün eğitim olanaklarından mahrum kalan ve herhangi bir mesleki eğitime sahip olmadan çalışma hayatına katılan çocuk ve gençlere mesleki eğitim hizmeti sunarak onların nitelikli hale gelmesini sağlamaya yarayan bir eğitim sistemi olarak tanımlanabilir.

Çıraklık eğitiminin temel hedefi; zorunlu eğitimden sonra çeşitli nedenlerle örgün eğitim kurumlarına devam edemeyen ya da bu öğretim kurumlarının çeşitli kademelerinden ayrılan çocukları nitelikli hale getirmek; onlara meslek kazandırmak ve bu yolla ülkenin nitelikli işgücüne duyduğu ihtiyacı mümkün olduğu ölçüde gidermektir (Gülerman ve Demirbilek, 1992 akt. Demirbilek ve Demirbilek, 2002: 326).

Çıraklık eğitimi ulaşmayı istediği hedefe ne kadar yaklaşırsa çocuğun gelişimine ve ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına o kadar katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla ülkenin tüm çalışan çocuk ve gençlerinin çıraklık eğitimine dahil edilmesi son derece önem teşkil etmektedir.

Bu bağlamda çıraklık eğitimi almak isteyen çocuk ve gençlerin Mesleki Eğitim Kanunu'nda belli başlı şartları yerine getirmeleri halinde onların çıraklık eğitimi çatısı altına girmeleri sağlanır. Çıraklık eğitime giriş için aşağıdaki şartlar aranmaktadır:

- 1) 3308 sayılı Kanuna göre 14 yaşını doldurmuş 19 yaşından gün almamış olmak (m. 10/a). Ancak 4702 sayılı Kanunla değişikliğe gidilmiş 19 yaşından gün almış olanlardan daha önce çıraklık eğitiminden geçmemiş olanların da çıraklık eğitimine alınabilmelerine olanak sağlanmıştır.
- 2) En az ortaokul mezunu olmak (m. 10/b).
- 3) Bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak (m. 10/c).

Çıraklık eğitime giriş için gerekli şartları sağlayan çırağın çıraklığı ancak çıraklık sözleşmesinin imzalanmasıyla başlamaktadır. Çıraklık sözleşmesinin kapsamı Milli Eğitim Bakanlığınca belirlenmiş olup, sözleşmede çırak ile çırağın çalıştığı işyerinin sahibinin birbirlerine karşı olan hak ve yükümlülükleri yer almaktadır (Erder ve Lordoğlu, 1993: 42; Aslan ve Dinç, 2002: 313).

Çırağın çıraklık sözleşmesini imzalamasıyla çıraklık statüsü de belirlenmiş olur. Çıraklık eğitimindeki çıraklar Mesleki Eğitim Kanununda yer alan hükme göre;

öğrenci statüsünde olup, öğrencilik haklarından yararlanır. Bunlar işyerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmezler (m. 11).

‘Çırak öğrenci’ olarak öğrencilik haklarını elde eden çırakların eğitimi, teori ve pratik olmak üzere ikili bir yapıdan oluşmaktadır. Çırak öğrenciler teorik eğitimlerini Mesleki Eğitim Merkezleri’nde veya Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği işyerlerinin eğitime uygun eğitim birimlerinde almakta; pratik eğitimlerini ise çalıştıkları işyerlerinde sürdürmektedir. Çıraklık eğitiminin teorik ayağında genel ve mesleki eğitim verilmektedir.

Çıraklar haftada bir gün (mesleğin niteliğine göre en az 8 saat) teorik eğitim almak üzere Mesleki Eğitim Merkezlerine gelirler. Eğitime geldikleri gün ücretli olarak izinli sayılırlar (m. 12). Çıraklık süresi mesleğin özelliğine göre 2 ila 4 yıl arasında değişebilmektedir. Çırak öğrenciler bu süre sonunda kalfalık sınavına girerler. Sınavı vermeleri durumunda eğitimin bir üst basamağına kalfalık aşamasına geçiş yaparlar.

Çıraklık eğitimi alan çırak öğrencilere bazı sosyal hak ve güvenceler tanınmaktadır. Mesleki Eğitim Kanunu’nda çırakların ücretleri, sosyal güvenlik ve izin haklarına dair hükümler yer almaktadır. Buna göre,

- 1) Çıraklara ödenecek ücretler çırağın yaşına uygun asgari ücretin % 30’undan aşağı olamaz ve bu ücretler her türlü vergiden muaftır (m. 25).
- 2) Çırağın çıraklık eğitimi boyunca işyerinin kusuruna bağlı ortaya çıkan iş kazaları ve meslek hastalıklarından işveren sorumludur (m. 25).
- 3) Çıraklara iş kazası, meslek hastalığı ve hastalık sigorta hükümleri uygulanır (m. 25).
- 4) İşverenler tarafından çırağa her yıl tatil aylarında 1 aylık ücretli izin (m.26) verilir (m. 26).

Çıraklık sözleşmesini imzalayan çırak, çıraklık sözleşmesinden doğan yukarıda belirtilen bütün sosyal haklara sahiptir. Sözleşmeye taraf olan işveren bu yükümlülükleri yerine getirmek durumundadır.

Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi yöneticilerinden¹ aldığımız bilgiye göre: 31 Aralık 2016 itibariyle Türkiye genelinde Mesleki Eğitim Merkezleri’nde

¹ Denizli Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi Müdür Baş Yardımcısı Ramazan Ceylan.

(MEM) eğitim alan çırak öğrenci sayısı 76198'dir. Türkiye'de 320 bağımsız MEM bulunmaktadır. Ayrıca, 176 Endüstri Meslek Lisesi bünyesinde hizmet veren 176 MEM bulunmaktadır.

1.3.3. Denizli'de Çıraklık Eğitimi

Denizli'de çıraklık eğitimi veren tek okul Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezidir. Birinci, ikinci ve üçüncü sanayilere yürüme mesafesinde olması nedeniyle okul konum olarak uygun bir yerde inşa edilmiştir.

Denizli, 13 Mart 1979 tarihinde pilot il olarak dört meslek dalı ile 2089 Sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu kapsamına alınmıştır. Çıraklık Eğitim Merkezi 13 Mart 1979 tarihinden 10 Haziran 1980 tarihine kadar Ş.Ö.Y.B. (Şehit Öğretmen Yusuf Batur) Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. 15 Şubat 1982 tarihinde Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Sanayi Odası ve Ticaret Odasının yardımlarıyla kiralık bir hizmet binasına taşınmıştır. 26 Eylül 1986 tarihinde şu anda eğitim verdiği kendi binasına taşınmış olup; halen bu binadan faaliyetlerini sürdürmektedir².

Denizli Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezinde 20 derslik, 8 atölye ve 1 işlik mevcuttur. Atölye ve dersliklerin yanı sıra öğrenci ve öğretmenler için bir yemekhane bir de kütüphane bulunmaktadır. Merkezin, öğrencilerin sporsal aktivitelerini gerçekleştirebildikleri ve ders aralarında dinlenebildikleri ayrıca içinde kantini bulunan geniş bir bahçesi vardır. Merkezde kayıtlı 1320 öğrenci ve 78 öğretmen bulunmakta; çıraklık, kalfalık, ustalık ve usta öğreticilik eğitimleri verilmektedir. Çıraklar, her bir eğitim aşamasını başarıyla tamamlamak kaydıyla ustalık belgesiyle merkezden mezun olmaktadır. Dilerlerse ustalık aşamasından sonra usta öğreticilik için eğitim alabilirler. Merkez, pazartesi gününden Perşembe gününe haftanın dört günü açık olup, bir okul gününde 10 saat ders verilmektedir. Dersler saat 08:20 de başlamakta ve saat 16:40'ta sona ermektedir.

² <http://vnbmem.meb.k12.tr> (15.05.2017)

Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi; vizyon olarak, sanayinin ihtiyaç duyduğu ara elemanları yetiştiren, meslek kuruluşlarının aradığı en iyi okul olmayı, misyon olarak da teknolojiyi kullanan ve bu bilgilere ulaşmayı bilen, kendine güvenen, girişimci özelliklere sahip, ahilik kültürünü benimsemiş, çağdaş teknik elemanlar yetiştirme anlayışını benimsediklerini kendi internet sitesinde³ belirtmişlerdir.

Araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz 2015-2016 Bahar döneminde Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezinde (MEM’de) faaliyette bulunan alanlar:

- Bilişim Teknolojisi
- Elektrik-elektronik Teknolojisi
- Giyim-Tekstil Teknolojisi
- Güzellik ve Saç Hizmetleri
- İklimlendirme ve Sıhhi Tesisat Teknolojisi
- İnşaat Teknolojisi
- Makine Teknolojisi
- Matbaa Teknolojisi
- Metal Teknolojisi
- Mobilya İç Mekan Tasarım (Ahşap Teknolojisi)
- Motorlu Araçlar Teknolojisi
- Seramik ve Cam Teknolojisi
- Yiyecek içecek⁴.

Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi’ne kayıt olduğu tarihte 19 yaşından gün almayan öğrenciler; en az lise mezunları ile 1996-1997 öğretim 1996-1997 öğretim yılı ve daha önceki yıllarda ilkokullardan mezun olanlar (5. sınıfı bitirenler) veya 2010-2011 Öğretim yılı ve daha önceki yıllarda ilköğretim okullarından mezun olanlar (8.sınıfı bitirenler) veya 2011-2012 Eğitim Öğretim yılı bitiminde 8. sınıftan ayrılanlar ile lise öğreniminin ara sınıflarından ayrılmış öğrenciler Açık Liseye kayıt olmak şartı ile kayıt yaptırabilmektedir.

Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi’ne devamın çırak öğrencilere ve işverenlere yararları bulunmaktadır. Bu yararlar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır⁵:

- 1) Öğrenciler sosyal güvenlik şemsiyesi altına alındıklarından, sigorta primleri devlet tarafından karşılanmaktadır.

³ <http://vnbmem.meb.k12.tr> (15.05.2017)

⁴ <http://vnbmem.meb.k12.tr> (15.05.2017)

⁵ <http://vnbmem.meb.k12.tr> (15.05.2017)

- 2) Askerlik işlemleri tecil edilmektedir. Öğrenciler eğitime devam ederken açık öğretim kurumlarına da kayıt yaptırabilmektedir.
- 3) Mesleki yeterlilikleri belgeye bağlanmaktadır.

Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi'nde çırakların eğitim almalarının işverenler açısından yararları ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1) İşyerinde çalışan ve merkezde eğitime alınan çırakların sigorta primlerinin devlet tarafından ödenmesi işverenin maddi yükünü azaltmaktadır.
- 2) Çırak öğrenciye ödenen ücretler her türlü vergiden muaftır.
- 3) Nitelikli insan gücünün yetiştirilmesiyle iş hayatında verimlilik sağlamak.

1.4. Çocuk Emeği ve Çıraklıkla İlgili Yapılmış Araştırmalar

Türkiye’de ve Türkiye dışında çocuk emeği ve çıraklarla ilgili yapılmış olan ve bizim ulaşabildiğimiz araştırmalara kısaca değinmek yerinde olacaktır. Konuyla ilgili tez çalışmalarının genellikle sosyal bilimler ağırlıklı olduğu bunların eğitim fakültesine bağlı bölümlerde, sosyal hizmet bölümlerinde, hukuk ve sosyoloji bölümlerinde, çalışma ekonomisi bölümlerinde yapıldığı görülmektedir. Ayrıca teknoloji fakültelerine bağlı bölümlerde, fen bilimleri enstitüsüne bağlı ev ekonomisi bölümlerinde konuya ilişkin yapılan tezler vardır.

Üniversitelerin sosyoloji bölümlerinde çıraklar üzerine yapılan tezler ise oldukça sınırlıdır: Ege Üniversitesi’nden Argın’ın 1989 tarihli Sosyoloji Anabilim Dalında “Çıraklık Kurslarına Katılma Eğilimleri: Küçük Sanayide Çalışan Çocuklara Yönelik Bir Değerlendirme” adlı yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Argın (1989) araştırmasında, küçük sanayideki çırakların sosyolojik kimliğini, hangi koşullar altında çalışmalarını ve çırakların Çıraklık Eğitim Merkezi’ne katılma eğilimleri, bu eğilimleri etkileyen öznel ve nesnel faktörleri saptamak amacındadır. 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunun getirdiği çıraklık modelinin yapısını özellikle Avrupa Topluluğu (AT) üyesi ülkelerle karşılaştırmalı bir biçimde incelemektedir. Alan araştırmasından elde edilen veriler doğrultusunda küçük sanayide çalışan çırakların bu yasa gereğince Çıraklık Eğitim Merkezindeki kurslara katılma eğilimleri ölçülmektedir (Argın, 1989).

Cumhuriyet Üniversitesi'nden Sönmez'in Sosyoloji Anabilim Dalında 1990 tarihli “Çalışan Çocukların Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Özellikleri” adlı yüksek lisans tez çalışması mevcuttur. Sönmez'in (1990) çalışması, çırakların sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini, içinde bulundukları koşulları ve yaşadıkları sorunları ortaya çıkarmayı amaçlayan, Tekirdağ'da çalışan 7-15 yaş grubu çocuklar üzerine uygulamalı olarak gerçekleştirilen bir araştırmadır (Sönmez, 1990).

Cumhuriyet Üniversitesi'nden Gündüz'ün Sosyoloji Anabilim Dalında 1994 tarihli “Tokat Küçük Sanayii Çıraklarının Sosyo-Ekonomik Durumları ve Gelecek Beklentileri” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Gündüz'ün (1994) araştırmasında, Tokat küçük sanayide çalışan çocukların, çalışma koşulları, sorunları ele alınmış ve bu sorunlara dair gerekli çözümler önerilmiş, sorunların çözülerek günün şartlarına göre düzenlenmesi ve iyileştirilmesi amaçlanmıştır (Gündüz, 1994).

Hacettepe Üniversitesi'nden Burcu'nun Sosyoloji Anabilim Dalında 1997 tarihli “Çırak ve Kalfa Gençlik Alt Kültür Grubu Hakkında Sosyolojik Bir Araştırma” adlı doktora tez çalışması bulunmaktadır. Burcu (1997), bir alt kültür grubu olarak çırak ve kalfa gençliğin sosyolojik özelliklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan betimsel bir araştırma yapmıştır. Yine bu araştırmada, gençlerin mesleklerine başlamasına neden olan faktörlerin, aile, iş ve arkadaş grubu içinde gencin yaşadığı sosyal kontrolün gencin davranışı üzerindeki etkilerinin saptanması ve toplumsal yapı içinde problem oluşturabilecek bazı sapan davranış eğilimlerinin de ortaya konması amaçlanmıştır (Burcu, 1997).

Ankara Üniversitesi'nden Yalçın'ın Sosyoloji Anabilim Dalında 2004 tarihli “Türkiye’de Çalışan Çocukların İstismarı: Ankara Ulus Sanayi Bölgesi” adlı doktora tez çalışması mevcuttur. Bu çalışmada, emek piyasasının olgusu ve sorunu olarak belirtilen çocuk işçiliği Ankara Sanayisinden seçilen örneklemde hareketle değerlendirilmiştir (Yalçın, 2004).

Çıraklık üzerine en kapsamlı çalışmalardan biri olarak değerlendirilebileceğimiz Erder ve Lordoğlu'nun “Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeline” adlı çalışması 1993 tarihli. Erder ve Lordoğlu bu çalışmayı, “Türkiye’de artan kentsel çocuk istihdamının yapısal özelliklerini; formel çıraklık sistemi ile varolan çocuk istihdamı olgusunun

niteliklerini araştırmak amacıyla yapmıştır. Formel ıraklık sisteminin işleyişi, çıraklar ve işverenler açısından taşıdığı anlam ve etkileri araştırılmak istenmiştir. Araştırma, yoğun ocuk istihdam eden “metal”, “makine imalatı” ve “tekstil” alanında gerçekleştirilmiştir. Tesadüfi olarak seçilen 54 işyerinde, 54 işverenle ve 52 ırakla dzenli görüşme ve gözlemler yapılmıştır. Çırakların 11 tanesi ıraklık okulunda eğitim alırken, 41 tanesi işçi ocuk olarak kayıtdışı çalışmaktadır. Araştırmada 12-19 yaş arasındaki çıraklara odaklanılmakta, ocuk emeğin konumu gerek emek arz edenler gerekse emeği istihdam edenler yönünden irdelenmektedir (Erder ve Lordoğlu, 1993).

ıraklarla ilgili bir diğer araştırma Tekin tarafından 1981 yılında yapılmıştır. Ankara Sanayinde ve Sitelerde alışan çıraklar arasından tesadüfi örneklem ile seçilen 115 ırakla yapılan araştırmada çırak olma nedenleri, çırağın üretim sürecinde oynadığı rol, ilgili yasanın çocuğun korunması açısından getirdiklerinin uygulamadaki işlerlik durumu araştırılmak istenmiştir (Tekin, 1999).

alışan ocuklarla ilgili bir başka araştırma şahinkesen tarafından yapılmıştır. Araştırmada 1983-1984 öğretim yılının ikinci yarısına kadar ıraklık eğitimine devam eden çocukların durumunun ortaya konulması amaçlanmıştır (şahinkesen, 1999) .

Kozcu’nun da çıraklarla ilgili olan 1988 tarihli İzmir ikinci ve üçüncü sanayi sitelerinde küçük imalat sanayinin oto-tamir ve makine ile torna tesviye işkollarında ücretli olarak çalışan ve 12-18 yaş arasında olan 60 ırakla yürütölmüş bir araştırması bulunmaktadır. Araştırma kapsamındaki çırakların yarısı ıraklık eğitimine devam etmeyip kaçak çalışırken, diğer yarısı ıraklık eğitim merkezine kayıtlıdır. Bu araştırmada ilgili işkollarında çalışan çocukların çalışma ortamları incelenmiş, iş ve eğitime bakışları ve genel sorunları saptanmaya çalışılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında bireysel görüşme yöntemi ve Problem Tarama Listesi (MEB 1971) kullanılmıştır (Kozcu, 1999).

Atauz’un 1988 tarihli araştırması Ankara Ostim Küçük Sanayi Bölgesinde alışan çocuklar üzerinedir. Araştırmada ocukların sosyo-ekonomik konumları, çalışma koşulları ve boş zaman değerlendirme biçimleri, gelecekle ilgili beklentileri irdelenmiştir (Atauz, 1999).

Mangır tarafından Ankara’da Çıraklık Eğitim Merkezine devam eden çıraklar üzerine yapılmış bir araştırma bulunmaktadır. Araştırma kapsamına Metal, Döşeme ve Mobilya iş kollarındaki öğrenciler dahil edilmiştir. İlgili işkollarındaki öğrencilerin çalışma nedenlerinin ve aile yapılarının karşılaştırılması amacıyla araştırma planlanmıştır (Mangır, 1992).

Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu tarafından 1994 tarihli Çalışan Çocukların Toplumsal Profili adlı bir araştırma yapılmıştır. Araştırma Bilgin, Akın ve Tokuroğlu tarafından yürütülmüştür. Araştırmanın amacı Ankara da küçük ve orta sanayide çalışan çocukların, toplumsal ve ekonomik özelliklerini, sorunlarını anlamaya çalışarak, çalışan çocuklar sorununu bütün boyutlarıyla ortaya koyacak bir çalışma yapmak olmuştur (Bilgin vd., 1994).

Sokaktan Ustalığa adlı 1994 tarihli Ankara’da yapılmış olan bir araştırma bulunmaktadır. Araştırma İlik, Türkmen ve Geter tarafından yürütülmüştür. Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezince işe yerleştirilmiş olan ve çıraklık okuluna devam eden 70 çocuk araştırma grubunu oluşturmaktadır. Bu sayıyla ilintili olarak çırak olarak bir işyerinde çalışıp çıraklık okuluna giden (70 çocuk) ve çırak olarak bir işyerinde çalışıp çıraklık okuluna gitmeyen (70 çocuk) kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmanın amacı 12-18 yaş grubunda olan bu çocukların sosyodemografik, ekonomik ve çalışma yaşamı açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesidir (İlik vd., 1994).

Demirbilek ve Demirbilek tarafından yürütülen İzmir il Çıraklık Eğitim Merkezinde gerçekleştirilen bir araştırma mevcuttur. Araştırmanın amacı, çıraklık eğitimi gören öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarını ve özellikle çalışma hayatındaki sorunlarını belirlemektir (Demirbilek ve Demirbilek, 2002) .

Yurtdışında yapılmış olan araştırmalara da kısaca değinmekte fayda vardır. Çocuk emeğine ilişkin “Mısır’da Çocuk İstihdamı: Kahire Deri Tabaklama Sektörü” adlı Abdalla’nın bir araştırması bulunmaktadır. Bu çalışmanın temelini oluşturan alan araştırması, Eski Kahire’nin Madabigh sanayi bölgesinde faaliyet gösteren 50 atölyeyi kapsamakta; 50 çocuk işçiyle ve işverenleriyle yapılan mülakatlara dayanmaktadır. İkinci bir araştırma da 100 çalışan çocuğun bulunduğu 50 ayrı evde yapılmıştır.

Araştırma kapsamına, yalnızca okula giden çocukların bulunduğu 50 hanelik bir kontrol grubu da ayrıca dahil edilmiştir. Araştırmada, çocukların çalışma nedenleri, çalışma ortam ve koşulları, ücretleri, çalışma saatleri, eğitim durumları, sıhhi ve sosyal hizmetler irdelenmiştir. Piyasa güçleri ve çocuk istihdamının boyutları, arz unsurları (hanehalkı geliri ve yetişkinlerin istihdamı, ailenin okuma ve çocuk istihdamına yaklaşımı, meslek seçimi) ve talep unsurları (işverenlerin çocuk çalıştırmalarındaki sosyoekonomik unsurlar, teknolojik unsurlar) gözetilerek incelenmiştir (Abdalla, 1995).

Çocuk emeğine ilişkin Salazar tarafından yapılmış, “Kolombiya’da Çocuk İstihdamı: Bogota’nın Taş Ocakları” adlı bir araştırma bulunmaktadır. Araştırma göç alan ve hızla büyüme eğilimi gösteren, nüfusun yarısına yakınının gecekondü bölgelerinde yaşadığı Bogota kentindeki çocuk istihdamının yaygın olarak kullanıldığı taşocaklarında ve tuğla fabrikalarında çalışan çocuklar üzerine yapılmıştır. Taşocaklarında çalışan 58 ve tuğla fabrikalarında çalışan 40 çocuk araştırma kapsamına alınmıştır. Bu iki işkoluyla ilintili çocukların akrabası olan 26 yetişkinden de ek bilgiler edinilmiştir. Araştırmada taşocakları ve tuğla fabrikalarının özelliklerine değinilmiştir. Bu işkollarında çalışan çocukların çalışma koşulları ve yaptıkları işler, bu işler hakkındaki düşünceleri ve çalışmanın onlar üzerine etkileri incelenmiştir. Bununla birlikte çocuk emeği ile hanehalkı geliri ve yetişkin istihdamı arasındaki ilişki irdelenmiş, çocukların okula devam durumları ve okul hakkındaki düşüncelere yer verilerek okul ile çocuk emeği arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Ayrıca çocuk emeğinin talep yönü vurgulanarak, işverenler açısından çocuk çalıştırma nedenleri, mevzuatın uygulanma durumu ve çocuk emeği piyasasının durumu hakkında bilgilere de yer verilmiştir (Salazar, 1995).

Marraquin tarafından “Peru’da Çocuk İstihdamı: Madre Dios’da Yüzeyde Altın Madenciliği” adlı, 1985 tarihli bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada örneklem 23 kişiden oluşmuş ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamına alınan çocukların biri 12 yaşında olup diğerleri 15-18 yaş arasındadır. Araştırmada çocuk emeği üzerinde etkili olan faktörler incelenmiş, çocukların sağlık durumları ve çalışma koşulları irdelenmiştir (Marraquin, 1995).

Çocuk emeği ile ilgili bir başka araştırma Kanbargi tarafından yapılmıştır. Bu araştırma, dünyada el dokuması yün halılarıyla ün kazanmış olan Uttar Pradesh’in

Bhadoi bölgesinde çalışan dokumacı çocuklar üzerinedir. Araştırma kapsamına 49 çocuk dahil edilmiş, bu çocuklar 15 ayrı fabrikadan seçilmiştir. Araştırmada çalışan çocuklar, onların aileleri ve işverenleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi yapılmıştır. İşverenlerin çocuk emeğini neden talep ettikleri üzerine durulmuş, çocukların aile durumlarına değinilmiştir. Çocukların okul durumları, çalışma koşulları ve sağlıklarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırmada mesleki eğitim üzerinde durulmuş ve mesleki eğitim ile çalışmayı ayıran çok ince bir çizgi olduğu; eğitimin işverenler tarafından daha az ücret ödemek için kullanılabilen bir çalıştırma yöntemi olduğu öne sürülmüştür (Kanbargi, 1995).

Yurt dışında yapılan ve ulaşabildiğimiz çalışmalar Peru, Kolombiya, Hindistan ve Mısır gibi üçüncü dünya ülkelerinde yapılmıştır. Bu da gösteriyor ki, çocuk emeği az gelişmiş toplumlarda halen sorun olmaya devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu tez çalışmasının konusu; çocuk emeği ve çıraklık eğitimi olgusuna sosyolojik bir bakış açısından yaklaşarak, Mesleki Eğitim Merkezi'nde çıraklık eğitimi alan öğrenci çırakların Denizli kent örneğinden hareketle toplumsal özelliklerinin ortaya çıkartılarak çocuk emeği ile çıraklık eğitimi ilişkisinin bir değerlendirmesini yapmaktır.

Çocuk emeği sorunsalı hukuksal düzlemde alınan önlemlere rağmen birçok ülkede gözlenmektedir. Bu ülkelerde her geçen gün daha çok çocuk ve genç okula devam etmek yerine eğitimlerini yarıda bırakarak çalışma hayatına dahil olmaktadır. Toplumda belirli bir sosyoekonomik statüye sahip olmayan bu çocuk ve gençlerin emek piyasasında tutunabilmelerini sağlayacak belirli bir meslek sahibi olmaları ve mesleklerinin gerektirdiği bilgi ve beceriyi yeterince öğrenebilmeleri önem arz etmektedir. Bu ise çırakların gereksinimlerine cevap verebilen etkin ve nitelikli bir çıraklık eğitimiyle mümkündür.

Çocuk emeği sorunsalının ele alınmasında çıraklık eğitiminin önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Ancak sosyal bir olgu olan çocuk emeğini çıraklık eğitimiyle ilişkisi üzerinden değerlendiren sınırlı sayıda araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda sorunun nitel boyutunun göz ardı edildiği ve çoğunlukla nicel teknikle araştırmaların yürütüldüğü gözlenmiştir. Bu araştırmada çırakların gözünden çalışan çocukların sorunları nicel ve nitel teknikler kullanılarak değerlendirilmeye, çıraklık eğitiminin önemi yansıtılmaya çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Çocuk emeği ve çıraklık eğitimi olgusunun irdelendiği bu tez çalışmasının genel amacı, bir işyerinde çalışıp Mesleki Eğitim Merkezi'nde eğitim alan çırakların sosyolojik bir değerlendirmeye, çalışma ve eğitime dair bakış açılarını, çalışma

yaşamından kaynaklanan sorunlarını ve bu noktada çıraklık eğitiminin niteliğini ortaya koymaktır.

Çırakların sorunlarını, özel olarak içinde yaşadıkları çevrenin sosyoekonomik ve kültürel yapısından, genel olarak da toplumsal yapıdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla çırakların karşılaştıkları mesleki ve ekonomik, eğitim ve çalışma yaşamına dair sorunları toplumsal yapının mevcut sorunlarıyla bağlantılıdır. Bir toplumun sosyal ve iktisadi kalkınması sorununda ise çırakların ekonomik açıdan rolleri geleceğin işgücünü oluşturmaları nedeniyle önemlidir. Bu araştırmada, Denizli kent özelinden hareketle çırakların sorunlarının saptanması ve bu sayede onların toplumda görünür kılınabilmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, çıraklık eğitiminin sürdürülebilirliği hakkında ipuçlarına ulaşma amacı güdülmektedir.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

- 1) Çırakların sosyal, ekonomik ve çalışma yaşamına dair bilgileri; kullanılan anket formundaki sorularla ve çıraklarla yapılan görüşmelerle sınırlı tutulmuştur.
- 2) Araştırma Denizli kentinde yapılan bir saha araştırması niteliğinde olduğu ve çıraklık eğitimi alan çıraklar araştırmanın öznesi olduğu için, araştırma Denizli Sanayi Bölgesi'nde yer alan Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi ile sınırlandırılmıştır.
- 3) Kentsel alanda gerçekleştirilen bu araştırma, çıraklık eğitiminin genel amacına koşut olarak sanayi ve hizmetler alanında çalışan, 14-18 yaş grubundaki çocuklarla sınırlandırılmıştır.

2.4. Araştırma Alanının Seçimi

Denizli kentinde bir saha araştırması olarak tasarlanan bu tez çalışması, tarım dışı üretimin gerçekleştirildiği ve kentsel alandaki çocuk ve gençlerin yoğun olarak çalıştırıldığı sektörleri kapsamaktadır. Bu sektörler, araştırmanın hedef kitlesi olan 14-18 yaş grubundaki çırakların yoğunlaştığı işyerlerini içine almaktadır. Bu işyerleri küçük ölçekli üretim yapan ve müşterilerin istediği hizmetleri üreten, çırakların da

yoğun olarak çalıştırıldıkları yerlerdir. Buralar küçük esnaf ve sanatkârların yoğunlaştığı Denizli Sanayi Bölgesindedir. Çırakların çıraklık eğitimi aldıkları Mesleki Eğitim Merkezi de bu bölgede bulunmaktadır. Dolayısıyla iş yerleri ve okul aynı yörede yer almaktadır.

2.5. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli, “araştırma amacına uygun ve ekonomik olarak, verilerin toplanması ve çözümlenebilmesi için gerekli koşulların düzenlenmesi” (Karasar, 1986: 79) olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri;

Geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan, onu uygun bir biçimde “gözleyip” belirleyebilmektir (Karasar, 1986: 80).

Bu araştırmada, Denizli kentinde Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezinde çıraklık eğitimine devam eden öğrenci çırakların demografik ve sosyoekonomik özelliklerini, aldıkları çıraklık eğitiminin niteliğini, çalışma yaşam ve sorunlarını, çıraklık statülerini algılayışlarını, gelecek beklentilerini ve boş zaman etkinliklerini; kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalıştığı için tarama modelindedir.

2.6. Araştırmada Benimsenen Sosyolojik Yaklaşım

Bu araştırmada çocuk emeğinin yapısal sorunları üzerinde durulacak, dolayısıyla yapısal işlevselci bakış açısı kullanılacaktır. Sosyolojide modernist çerçevede en yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardan birisi yapısal işlevselcilik olarak anılan yaklaşımdır. (Kasapoğlu, 2012: 9).

Yapısal işlevsel yaklaşıma göre, toplum bir sistem olarak bütündür ve birbiriyle ilişkili parçalardan oluşur. Her parça toplumun ihtiyaçlarıyla ilintili olarak özel işlevleri yerine getirdiği ölçüde ve bütünüle ilişkisi içinde anlamlıdır. Parçalar birbirine işlevsel

olarak bağımlıdır. Parçalardan birinin işlevinde meydana gelen değişim diğer parçaların işleyişini etkiler. Parçaların her biri işlevselliklerini koruduğu müddetçe de toplum istikrarlı ve dengeli bir şekilde varlığını sürdürür (Swingewood, 1998; Baran, 2012; Canatan, 2011).

Yapısal işlevsel bakış açısıyla soruna yaklaşıldığında, çalışan çocuk ve genç nüfusun toplumsal yapının bir parçası olduğu ve toplumsal yapıda meydana gelen bir değişimin bu çocuk ve gençleri etkilediği; diğer yandan çalışan çocuk ve genç nüfusun toplumsal yapının sürdürülebilirliği ve gelişimi açısından da önemli işlevlere sahip olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla bu araştırmada yapısal işlevselci bakış açısının kullanılması Türkiye’de genç nüfusun fazla olması ve “bu genç nüfus yapısının işgücünün gelecekteki konumunda sahip olacağı formasyon yönüyle önemli ölçüde etkilemesi” nedeniyle tercih edilmektedir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 23).

2.7. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

Araştırma nicel ve nitel tekniklerin kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Nicel uygulamada anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket tekniği yapısal özelliğinden dolayı sınırlı bilgi sağlamaktadır. Türdeş evrenlerle ilgili araştırmalar için standart bilgi elde edilmesi açısından uygun bir tekniktir. Bu bağlamda, basit tesadüfi örneklem tekniği kullanılarak okuldan seçilen öğrenci çıraklara anket uygulanmak suretiyle veriler toplanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu, ilgili alan yazının taranmasıyla oluşturulmuştur. Araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan anketlerde çıraklarla ilgili bilgiler beş ana başlık altında toplanmıştır:

- 1) Çırakların demografik ve sosyoekonomik özellikleri
- 2) Çırakların eğitim bilgileri
- 3) Çırakların çalışma yaşam ve koşulları

- 4) Çırakların kendi statülerini algılayış biçimleri,
- 5) Çırakların gelecek beklentileri ve boş zaman etkinlikleri.

Anket uygulamasının yapıldığı Denizli Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezinde, 14-18 yaş grubunda toplam 479 çırak öğrenci yer almaktadır. Bunlardan 348'ine basit tesadüfi örneklem tekniği kullanılarak anket uygulanmıştır. Araştırma 2016 Yılı Bahar döneminin Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı Mesleki Eğitim Merkezinin açık olduğu günlerde anket uygulaması için Mesleki Eğitim Merkezine gitmiştir. Araştırmacı anket uygulamasını sınıf ortamında bizzat kendisi gerçekleştirmiştir. Anket uygulama anında öğrenci çıraklara gerekli bilgilendirme yapılarak anketi doldurmalarına rehberlik edilmiştir. Anketler bizzat araştırmacı tarafından toplanmış ve o anda kontrol edilmiştir. Bazılarında boş bırakılan sorular ve birden fazla işaretlemelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu duruma neden olan öğrenci çıraklar anında uyarılarak gerekli düzeltmenin yapılması sağlanmıştır.

Anket uygulaması tamamlandıktan sonra anket verilerinin istatistiksel çözümlenmesinde SPSS 16 Paket Programı kullanılmıştır. İstatistiki analiz olarak sosyodemografik ve sosyoekonomik değişkenlere göre yüzde dağılımları elde edilmiş, frekans ve çapraz tablolar yorumlanmıştır. Hipotezlerin test edilmesi ve değişkenler arası ilişkinin ortaya konulmasında ki-kare testinden yararlanılmış, yanılma payı 0.05 alınarak tabloların geçerliliği sınanmıştır.

Araştırmanın nitel uygulaması mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar basit tesadüfi olarak seçilen 40 öğrenci çırak ile bire bir olarak Merkezin kütüphanesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kişisel bilgilerin gizliliği esasına dayanarak çocukların gerçek isimleri yerine takma adlar kullanılmıştır. Öğrenci çırakların izni alınarak konuşmalar ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Ses kayıtları yazıya dökülerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

2.8. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızın hipotezleri çırakların çalışmaya başlama nedenleri ve çıraklık algılarına ilişkin olmak üzere iki temele dayanmaktadır. Bu temeller üzerinden ilgili

değişkenler arasında ilişkinin olup olmadığına bakılmıştır. Bu bağlamda çırakların çalışmaya başlama nedenleriyle ilintili olan hipotezler aşağıdaki gibidir:

1. Çırakların aile geliri ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Çırakların ailenin ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmesi ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Çırakların örgün okul sisteminden ayrılması ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Çırakların baba mesleği ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çıraklık statüsünü algılamaya ilişkin hipotezler aşağıdadır:

5. Çıraklara göre ustaların mesleği öğretme durumları ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
6. Çırakların çalışma süresi ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
7. Çırakların fazla mesai ücreti almaları ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
8. Çırakların aylık ücret düzeyleri ile işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bu noktadan sonra Denizli kent örneğinden hareketle Denizli’de çıraklık eğitimi alan çırakların genel bir profilini çıkartmamıza imkân tanıyan ve çıraklık eğitiminin çıraklar açısından ne anlam ifade ettiğini anlamamızı sağlayan alan araştırmasından elde edilen verilerin analizi yapılacak ve bulgulara değinilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın bu bölümünde; Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam eden çırakların sosyo-ekonomik durumlarını, aldıkları çıraklık eğitiminin niteliğini ve çıraklık eğitimi algılarını, çırak ve çıraklığa dair algılarını, çalışma ve çocuk çalışmasına dair algılarını, çalışma ortam ve koşullarını, genel sorunlarını, gelecek beklentilerini ve boş zaman etkinliklerini belirlemek amacıyla uygulanan anket verilerinin analizinden ve çıraklık okuluna devam eden çıraklarla yapılan derinlemesine görüşmelerin analizinden elde edilen bulgular yer almaktadır.

Araştırmadaki istatistiki veriler çalıştığımız alan hakkında bir çerçeve olarak değerlendirilmiş, çerçevenin içerisindeki ilişkiler derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak anlamlandırılmaya ve çözümlenmeye çalışılmıştır (Bilgin vd., 1994: 5). Elde edilen bulguların değerlendirilmesi, araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen araştırma soruları doğrultusunda altı başlık altında yapılmaktadır.

3.1. Demografik ve Sosyo-ekonomik Analiz

Çırakların kendilerine ve ailelerine ait demografik ve sosyo-ekonomik özellikleriyle ilgili bulguların inceleneceği bu başlıkta öncelikle çırakların bireysel özelliklerine ilişkin bulgular değerlendirilecektir. Sonrasında ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarıyla ilgili verilerin analizine yer verilerek, ilgili bulgulara ulaşılabacaktır.

3.1.1. Çırakların Bireysel Özellikleri

Tablo 1. Çırakların Yaşı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
14	2	,6	,6	,6
15	18	5,2	5,2	5,7
16	99	28,4	28,4	34,2
17	128	36,8	36,8	71,0
18	101	29,0	29,0	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çıraklık eğitime devam eden çıraklara uygulanan anketlerden elde edilen verilere göre öğrenci çırakların yaş dağılımı tablo 1’de gösterilmektedir. Buna göre; çırakların en fazla 17 yaş (% 36.8) çocuklardan oluştuğu görülmektedir. Yoğunluk, 16-18 yaş grubunda toplanmaktadır. 14-15 yaş grubu çıraklar ise oldukça düşük bir yüzde içinde yer almaktadırlar (% 0.6 + % 5.2 = % 5.8). Bu durum çırakların zorunlu eğitimi bitirme yaşının hemen sonrasında değil, bir üst eğitime devam ederken okulu terk edip çıraklık eğitimi almaya yöneldiklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Araştırmamızın bulguları, Demirbilek ve Demirbilek’in (2002) İzmir Çıraklık Eğitim Merkezi’nde Eğitim Gören Çıraklar Üzerine Bir Araştırma adlı çalışması ile paralellik göstermektedir. Bu çalışmada da çırakların % 68.9’u 16-18 yaş grubunda iken en ağırlıklı yaş % 25.3 ile 17 yaştır.

Tablo 2. Çırakların Cinsiyete Göre Dağılımları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kadın	27	7,8	7,8	7,8
Erkek	321	92,2	92,2	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çıraklık eğitimi öğrencilerine uygulanan ankete göre cinsiyet dağılımları incelendiğinde çırakların % 92.2’si erkeklerden, % 7.8’i kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmamızın bulguları Demirbilek ve Demirbilek’in (2002) bulgusuyla paralellik göstermektedir. Bu çalışmada çırakların % 98’i erkek, % 2’si kadındır. Erder ve Lordoğlu’nun (1993) araştırma bulgusunda da çırakların % 84.6’sı erkek, % 15.4’ü kadın olup erkek ağırlıklı bir dağılım gözükmemekte olup bizim araştırma bulgumuzla örtüşmektedir.

Cinsiyete göre dağılımın erkek ağırlıklı görünüm sergilemesinde çıraklık ve çıraklık eğitiminde geleneksel değerlerin bir yansımasını görmek mümkündür. Zorunlu olan ilk ve orta eğitimlerini bitirdikten sonra örgün eğitime devam durumu olmayan çocuklar “okul, iş ve ev” arasında bir tercih yapmak durumunda kalmaktadır. Bu durumda geleneksel bakışın hakim sürdüğü çevrelerde meslek edinme kaygısıyla iş yönünden bir tercih yapma eğilimi gösteren erkekler meslek edinmeye yönelmektedir. Kız çocuklarının meslek edinmek için okula devam etme oranlarının düşüklüğü, kız çocukların eğitime yeterince önem verilmemesiyle ilişkili biçimde değerlendirilebilir.

Böylelikle geleceğin erkek ve kadın olma rolleri inşa edilmeye başlanmaktadır. Geleceğin yetişkin “para kazanan erkeği” ile “ev kadını” olma rollerinin inşasını çıraklık eğitimi alan bu çocukların dağılımında görmek mümkündür.

Tablo 3. Çırakların Doğum Yerleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
İl	122	35,1	35,1	35,1
İlçe	68	19,5	19,5	54,6
Kasaba	20	5,7	5,7	60,3
Köy	138	39,7	39,7	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çıraklık eğitimindeki çırakların doğum yerlerine göre dağılımı incelendiğinde köy doğumlu olanların oranı % 39.7 olarak görülmektedir. Kent merkezli doğan çıraklar % 35.1 oranı ile ikinci sırada yer almaktadırlar. İlçe ve kasaba doğumlu çırakların oranı ise % 25.2’dir.

Bu tabloya göre çırakların çoğunlukla kırsal kökenli ailelerden geldiğini söyleyebiliriz. Bu çocukların ikamet ettikleri semtlere baktığımızda önemli bir kesiminin ikameti Denizli’nin kente yakın kırsal bölgelerinde yer almaktadır (bkz. Tablo 10). Kırsal yerleşim alanlarında ikamet eden bu çocuklar, işyerleri ve çıraklık eğitimleri kent merkezinde olduğu için ikamet ettikleri yerlerden kente taşınmalı olarak gidip gelmektedirler.

Bireysel özelliklerine dair bulgular özetle; çırakların 16-18 yaş grubunda yoğunlaştığını, büyük çoğunluğunun erkek ve köy kökenli olduğunu göstermektedir.

3.1.2. Çırak Ailelerinin Sosyo-ekonomik Özellikleri

Çırakların sosyo-ekonomik durumları, ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının bir yansımasıdır. Bu bağlamda çırak ailelerinin sosyo-ekonomik durumları; anne-babanın eğitim durumu ve mesleği, gelir durumu, oturulan konutun niteliği ve mülkiyeti, hanehalkı büyüklüğü ve kardeş sayıları ile ilgili bulguların irdelenmesiyle ortaya konulacaktır.

Tablo 4. Çırakların Babalarının Meslekleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
İşçi	142	40,8	41,0	41,0
Memur	15	4,3	4,3	45,4
Küçük Esnaf	51	14,7	14,7	60,1
Çiftçi	51	14,7	14,7	74,9
Serbest Meslek	32	9,2	9,2	84,1
Emekli	33	9,5	9,5	93,6
İşsiz	6	1,7	1,7	95,4
Başka	16	4,6	4,6	100,0
Toplam	346	99,4	100,0	
Yanıtsız	2	,6		
Toplam	348	100,0		

Sosyo-ekonomik durumun belirlenmesinde, en sık başvuru alan ölçütlerden birisi baba mesleği olmaktadır. Bu ölçütün ailenin sosyal statüsünün belli başlı göstergesi olduğuna dair yaygın bir kanı vardır (Duyar ve Özener, 2003: 78). Çırak babalarının mesleki dağılımlarına bakıldığında çıraklık eğitimine devam eden çırakların babalarının % 40,8'inin işçi olduğu görülmektedir. İşçilik dışında babaların yoğunlaştığı meslekler küçük esnaflık (% 14,7) ve çiftçilik (% 14,7) olmaktadır. Babası emekli olanlar ise % 9,5'lik bir orana sahiptir. Tabloya göre, çırak babaları çoğunlukla geçimlerini işçilikten karşılamaktadır.

Tablo 5. Çırakların Annelerinin Meslekleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evhanımı	219	62,9	62,9	62,9
İşçi	98	28,2	28,2	91,1
Memur	4	1,1	1,1	92,2
Çiftçi	10	2,9	2,9	95,1
Emekli	7	2,0	2,0	97,1
Evin gelirine katkı için yaptığı bazı el işler var	10	2,9	2,9	100,0
Toplam	348	100	100	

Çırakların annelerinin mesleklerine bakıldığında ilk sırayı % 62,9'luk oranıyla evhanımlığı almaktadır. Çırak annelerinin mesleği olarak işçilik (% 28,2) ikinci sırada gelmektedir. En düşük oran ise memuriyette görülmektedir (% 1,1).

Çırakların anne mesleği olarak evhanımlığının bu derecede yüksek çıkması geleneksel rollerin çırak ailelerinde ne derece benimsendiğinin bir göstergesi

olmaktadır. Geleneksel bakış açısında kadının iş piyasasına katılımından ziyade ev işlerini yapan ve çocukların bakımı gibi rolleri üstlenen evhanımlığı tercih edilmektedir. Bu durum çıraklık eğitime devam eden çırak kızların sayıca az olmasının temel nedenlerinden biri olarak yorumlanabilir.

Evhanımlığı dışında annelerin yoğunlaştığı meslek işçilik olarak belirmiştir. Çırak annelerinin işçi olarak çalışmaları kadının aile geçimine katkı için iş piyasasına katılmak durumunda kaldığının bir göstergesidir. Bu durum geçim sıkıntısıyla birlikte ekonomik kaygıların geleneksel değerlerin önüne geçtiğinin de bir işaretidir.

Çocukların anne ve babalarının meslekleri değerlendirildiğinde; babalar çoğunlukla işçi, anneler ise ev hanımıdır. Dolayısıyla çocukların anne ve babalarının mesleki statüsünün düşük olduğu görülmektedir. Araştırmamızın bulguları, Demirbilek ve Demirbilek'in (2002) araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Bu araştırmada da, çırak babalarının çoğunlukla mesleği (% 43.1) işçilik, annelerin büyük çoğunluğu ev hanımıdır (% 81.2).

Tablo 6. Çırakların Babalarının Eğitim Durumu

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Okuma Yazma Bilmiyor	10	2,9	2,9	2,9
Okuma Yazma Var, Okul Bitirmedi.	15	4,3	4,3	7,2
İlkokul Mezunu	183	52,6	52,6	59,8
Ortaokul Mezunu	87	25,0	25,0	84,8
Lise Mezunu	45	12,9	12,9	97,7
Yüksekokul/Üniversite	8	2,3	2,3	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların babalarının eğitim durumu ele alındığında yarısından fazlasının ilkokul mezunu olduğu (% 52.6) olduğu görülmektedir. Ortaokul mezunu olanlar % 25'lik oranla ikinci sırada yer almaktadır. Lise mezunu olanların oranı % 12.9'dur. Yüksekokul/üniversite mezunu olan çırak babalarının oranı ise oldukça düşüktür (% 2.3).

Tablo 7. Çırakların Annelerinin Eğitim Durumu

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Okuma Yazma Bilmiyor	22	6,3	6,3	2,9
Okuma Yazma Var Ama Okul Bitirmedi	14	4,0	4,0	7,2
İlkokul Mezunu	184	52,9	52,9	59,8
Ortaokul Mezunu	89	25,6	25,6	84,8
Lise Mezunu	31	8,9	8,9	97,7
Yüksekokul/Üniversite	8	2,3	2,3	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırak annelerinin eğitim durumuna bakıldığında çırak annelerinin yarısından fazlasının (% 52.9) ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Ortaokul mezunu olanlar % 25.6'lık bir orana sahiptir. Lise mezunu olanların oranı % 8.9'dur. En düşük oran yüksekokul/üniversite mezuniyetinde görülmektedir (% 2.3).

Çırakların anne ve babalarının eğitim durumları oransal olarak birbirleriyle oldukça benzerlik göstermektedir. Çırak ailelerinin çoğunluğu ilkokul mezunu anne-babalardan oluşmaktadır. Anne ve babalarının eğitim düzeyi düşük olan çocuklarında örgün eğitimlerine pek devam etmedikleri söylenebilir.

Çocukların anne ve babalarının eğitim durumları değerlendirildiğinde; çocukların yarısından fazlasının ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Ortaokul mezunu olan anne ve babaların oranları da birbirine yakındır. Dolayısıyla çocukların anne ve babalarının eğitim düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Araştırmamızın bulguları, Demirbilek ve Demirbilek'in (2002) araştırmasıyla paralellik göstermektedir. Bu çalışmada çırak babalarının çoğunluğu (% 69.7) ilkokul mezunu ve % 15.2'si ortaokul mezundur. Çırak annelerinin çoğunluğunun ilkokul (% 66.3) mezunu olduğu ve % 10.3'ü ortaokul mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Çırakların Ailelerinin Gelir Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
0-700	29	8,3	8,3	8,3
701-1000	20	5,7	5,7	14,1
1001-1300	89	25,6	25,6	39,7
1301-2000	95	27,3	27,3	67,0
2001-3000	63	18,1	18,1	85,1
3001 ve üstü	52	14,9	14,9	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırak ailelerinin gelir dağılımına bakıldığında ilk sırada % 27.3 ile 1301-2000 TL aralığı, ikinci sırada % 25.6 ile 1001-1300 TL aralığı, üçüncü sırada % 18.1 ile 2001-3000 TL aralığında olanlar yer almaktadır (2016 yılı koşullarında asgari ücretin 1300 olduğu göz önünde bulundurulursa çırak ailelerinin önemli bir kısmının ortalama asgari ücret düzeyinde aile geçimlerini sağladığı görülmektedir).

Temel gıda harcamalarının tutarı baz alınarak hesaplanan 2016 yılı açlık sınırı verilerine⁶ bakıldığında dört kişilik bir aile için açlık sınırının 1.432 TL olduğu görülmektedir. Gıda harcamalarıyla birlikte giyim, konut (elektrik, su, yakıt, kira), ulaşım, sağlık, eğitim vb. giderler gözetilerek yapılan dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı ise 4.665 TL olarak hesaplanmıştır (Türk-İş, 2016). Çırak hanelerinin temel gıda harcamalarının yanı sıra konut, giyim, sağlık, ulaşım harcamaları göz önünde bulundurulduğunda bir çırak ailesinin asgari ücret koşullarında geçimini sağlamasının oldukça güç olduğu anlaşılabılır.

Araştırmanın bu bulgularına göre çırakların alt gelir grubuna mensup ailelerden geldiğini söyleyebiliriz.

Tablo 9. Çıraklara Göre Ailenin Ekonomik Durumu

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
İyi	115	33,0	33,0	33,0
Orta	205	58,9	58,9	92,0
Kötü	28	8,0	8,0	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların ailelerinin ekonomik durumunu nasıl gördüklerine dair soruya verdikleri yanıtlara Tablo 9'dan bakıldığında ise, çırakların % 58.9 oranında oldukça önemli bir bölümü ailesinin durumunu orta halli olarak nitelemektedir. Ekonomik durumunu iyi olarak tanımlayanların oranı % 33 iken; ekonomik durumunun kötü olduğunu düşünenlerin oranı oldukça düşük bir orana (% 8) karşılık gelmektedir. Erder ve Lordoğlu'nun (1993) araştırmasında da çıraklar genel olarak kendi ailelerini orta halli olarak tanımlamış, durumlarını kötü görenlerin oranı % 17 civarında görülmüştür. Bu araştırmanın bulgusu, bizim araştırmamızın bulgusuyla paralellik göstermektedir.

⁶ Türk-İş 2016 açlık ve yoksulluk sınırı araştırması verileri baz alınmıştır.

Tablo 10. Çırakların Oturdukları Semtler

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Merkeze fendi	7	2,0	2,0	2,0
Mehmetçik-Lise-Ulus-İncilipınar-Yeni Mahalle- Kınıklı-Kıbrıs Şehitleri-Çaybaşı-Asmalı Evler-Değirmen Önü	23	6,6	6,7	8,7
Dokuz Kavaklar-Sevindik-Karşıyaka-Sevindik-Aktepe-Cumhuriyet Mah.-Anafartalar-Sümer-Akvadi	48	13,8	13,9	22,6
Halk cad.-Çınar-İstiklal-Hacıkaplanlar-Topraklık-Pelitlibağ-Atatürk cad.- Kayalık-Fesleğen-Atalar-Cumhuriyet cad.-Altıntop	32	9,2	9,3	31,9
Merkeze yakın ilçe köy ve kasabalar	131	37,6	38,0	69,9
Fatih-Deliktaş-Bağbaşı	41	11,8	11,9	81,7
Bahçelievler-Yenişehir	9	2,6	2,6	84,3
Murat Dede-Hastane cad.-Karaman-Akkonak-Esma Hatun-Bayramyeri-Sırapapılar	27	7,8	7,8	92,2
Esentepe-Göltepe-Meska	12	3,4	3,5	95,7
Bakırlı-Gümüşler-Üçler-1200 Evler	15	4,3	4,3	100,0
Toplam	345	99,1	100,0	
Yanıtız	3	,9		
Toplam	348	100,0		

Tablo 10'a bakıldığında merkeze yakın ilçe, kasaba ve köyler yoğunlukla (% 37,6) yaşanan yerler olarak gözükmektedir. Şehrin kenar semtleri olan Dokuzkavaklar ve çevresi (% 13,8), Deliktaş ve çevresi (% 11,8), Esentepe ve çevresi (% 3,4), Bakırlı ve çevresi (% 4,3) toplamda % 33,3'lük bir orana sahiptir (% 13,8 + % 11,8 + % 3,4 + % 4,3 = % 33,3). Bu iki bölgenin (Esentepe ve çevresi ile Bakırlı ve çevresi) özelliği birinci sanayi bölgesine yakın olmaları, konutların çoğunlukla tek katlı, avlulu, bahçeli, duvarlarla çevrili evler olmasıdır. Belirtilen bölgeler sanayi bölgelerine yakın olup ekonomik açıdan daha alt gelir gruplarının yerleştiği yerlerdir. Bu bölgelerden şehir merkezi ve ekonomik durumu iyi olarak bilinen semtlerdeki konut oranı ise % 6,6 + % 9,2 + % 2,6 = % 18,4'dir.

Anketlerde oturdukları semte Merkezefendi yazan çırakların olduğu tespit edilmiştir. Anket verilerinin SPSS'e girişi yapılırken, ilgili veriler Merkezefendi olarak ayrıca seçenek açılarak girilmiştir. Denizli kenti, büyük şehir olduktan sonra Merkezefendi ve Pamukkale olmak iki ana bölgeye ayrılmış olup, bu bölgelerin belediyeleri büyükşehir belediyesine bağlanmıştır. Dolayısıyla oturdukları semtin mahallesini, caddesini belirtmeden dahil oldukları ana bölge yazılarak ilgili soru

yanıtlayan % 2’lik oran ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda % 2’lik oran hakkında yorum yapılmamıştır.

Tablo 11. Çırakların Oturdukları Konutun Tipi

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Apartman Dairesi	167	48,0	48,0	48,0
Müstakil Ev	166	47,7	47,7	95,7
Gecekondu	7	2,0	2,0	97,7
Başka	8	2,3	2,3	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Tablo 11’e bakıldığında, çırakların oturulan konut tipine göre dağılımında ilginç bir tabloyla karşılaşmaktayız. Çırakların % 48’i apartman dairesinde otururken, % 47.7’si müstakil evde oturmaktadır. Gecekondu tarzı evde oturduğunu belirtenlerin oranı (% 2) ise oldukça düşük çıkmıştır. Kentsel alanda oturanların ikametlerine bakıldığında ikamet edilen semtlerin bir kısmının da konut tipinin gecekondu benzeri evlerden oluştuğu söylenebilir (bkz. Tablo 10). Buna rağmen çırakların yanıtları oturulan konut tipini gecekondu tipi olarak algılamadıklarını göstermektedir. Kırsal kesimde evler, çoğunlukla tek katlı, bağımsız olup köy tipi evler olarak bilinmektedir. Kırsalda oturan çırakların oturdukları konutların niteliği de genellikle tek katlı köy tipi evlerdir. Buna karşın kentte yaşayan çıraklardan bir kısmının da gecekondu tarzı evlerin ağırlıklı olduğu mahallelerdeki evlerde kaldıkları düşünülürse müstakil evde oturduklarını beyan etmelerini yoksulluğu algılayışlarıyla paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Kentsel alanda müstakil evde oturmak Duyar ve Özener’in belirttiği gibi “apartman dairesinden daha yüksek bir üst gelir grubunda bulunmayı çağrıştırır” (2003: 88). Oysa gecekondu ya da gecekondu tarzı evde oturmak yoksulluğu çağrıştırmaktadır; onlarsa bu durumu kabul etmemektedir. Bu durumu alandayken çıraklarla yapılan sohbet esnasında araştırmacıya yöneltilen “gecekondu nedir?” sorusu ve karşılığında alınan yanıt çok net göstermektedir. Çırak öğrencilerden birisi araştırmacıya “gecekondu ne demek” diye bir soru yöneltmiştir. Araştırmacı tarafından gerekli açıklama yapılmıştır. Ne var ki, çocuğun oturduğu semt gecekondu tarzı evlerin yoğunlaştığı bir kenar mahalle olmasına rağmen verdiği yanıt bu durumu açıklar niteliktedir:

Bizim evimizin bahçesi var kendi evimiz bizim tapusu babamda, öyle gecekondu falan da değil, bizim etrafta yok öyle gecekonduymuş falan.

Tablo 12. Çırakların Oturdukları Konutun Mülkiyeti

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kirada kalıyoruz	116	33,3	33,3	33,3
Mülkiyet kendimize ait	222	63,8	63,8	97,1
Başka	10	2,9	2,9	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Oturulan konutun mülkiyetine göre dağılıma bakıldığında, çırakların büyük çoğunluğunun (% 63.8) oturdukları konutun mülkiyetine sahip olduğu görülmektedir. Araştırmamızın bulgusu, Demirbilek ve Demirbilek'in (2002) araştırmasıyla paralellik göstermektedir. Bu araştırmada da oturan konutlar büyük ölçüde çırakların kendi evleridir (% 67.2).

Kirada kalanların oranı ise % 33.3 olarak belirmektedir. Çırakların ikamet edilen semtlerine bakıldığında önemli bir kesimi kente yakın kırsal yerleşim alanlarında ve Denizli'deki kentsel dönüşüme dahil edilen gecekondular mahallelerinin bulunduğu semtlerde oturmaktadır (Tablo 10). Denizli'nin kentsel dönüşüme dahil edilen semtlerinde bulunan gecekonduların apartmana dönüştürülmesi söz konusudur. Bu bağlamda anket formuna mülkiyet sorusunun yanına bir çırak tarafından not iliştilmiştir. Bu notta şöyle yazmaktadır: *"Tek katlı bağımsız evimizi TOKİ aldı, karşılığında bize bir daire verdi."*

Köyde yaşayan kente çalışmak için gelen görüşme yaptığımız çıraklardan bir tanesi de apartmanlaşma olgusuna dikkati çekmiştir. Köylerinin taraflarında apartmanlaşmanın başladığını dile getirmiş; müstakil evlerin satılıp apartman dikilmesi konusunda şikayetçi olduğunu, apartmanlaşmanın iyi bir şey olmadığını bu nedenle köylerin dokusunun bozulmasını istemediğini, köy yaşantısının kente göre daha güzel olduğunu ısrarla vurgulamıştır.

Tablo 13. Çırakların Kardeş Sayısı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Tek Çocuk	15	4,3	4,3	4,3
İki Kardeş	139	39,9	39,9	44,3
Üç Kardeş	124	35,6	35,6	79,9
Dört Kardeş	39	11,2	11,2	91,1
Beş Kardeş ve Fazlası	31	8,9	8,9	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların kardeş sayılarına göre dağılımlarında iki kardeş olanların oranı %39.9 ile ilk sırada yer alırken üç kardeş olanlar % 35.6 ile ikinci sırada yer almaktadır. Dört kardeş olanlar % 11.2 ile üçüncü sırada gelmektedir. Tek çocuk olanlar ise % 4.3 olarak gözükmektedir.

Çırakların kardeş sayıları incelendiğinde, çırakların % 55.7'sinin ($\% 35.6 + \% 11.2 + \% 8.9 = \% 55.7$) üç ve daha fazla çocuklu ailelerden geldiği görülmektedir. Tek çocuk ve iki kardeş olan çıraklar ise % 44.2'lik azımsanmayacak bir orana sahiptir. Bu oran tek çocuklu ve iki çocuklu çırak ailelerinin kentlileşme bilinci içinde olduklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Çıraklar genel olarak çok kardeşli olmalarına rağmen gelir durumları kısıtlıdır.

Denizli Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi'ndeki çırakların ailelerinin sosyo-ekonomik özelliklerine dair bulgular; çırakların çoğunlukla alt gelir grubuna mensup, eğitim düzeyi düşük, üç ve daha fazla çocuklu ailelerden geldiğini göstermektedir. Çırakların büyük çoğunluğunun babaları geçimlerini işçilikten sağlamakta, anneleri ev hanımlığı yapmaktadır. Çırakların önemli bir kısmı kent merkezine yakın ilçe, köy ve kasabalarda yaşamaktadır. Kentte yaşayanlar ise çoğunlukla alt gelir gruplarının yerleştiği yerlerde ikamet etmektedir. Çırakların büyük çoğunluğunun oturdukları evin mülkiyeti kendilerine aittir. Çırakların kentte yaşayanlarının ikamet ettikleri semtler ve alt gelir mensubu oldukları göz önünde bulundurulduğunda kentsel yoksulluk içinde oldukları söylenebilir.

3.2. Çırakların Eğitim Durumlarına İlişkin Analiz

Çırakların eğitim durumları ve çıraklık eğitimine dair düşüncelerinin irdeleneceği bu bölümde öncelikle çıraklık eğitimi öncesindeki eğitim durumları, okulu bırakma nedenleri ve eğitimleri hakkındaki düşünceleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında çıraklık eğitimi almayı neden tercih ettiklerine ve çıraklık eğitimine dair düşünceleriyle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

3.2.1. Çırakların Çıraklık Eğitiminden Önceki Okul Eğitimleri

Çıraklık eğitimi alan çocukların çıraklıktan önceki yaşantıları merak edilmiş ve mülakatlarda çırak olmaya nasıl karar verdiklerinin hikayesi sorulmuştur. Çıraklara “çıraklığa başlamadan önce nasıl bir yaşantın vardı, neler yapardınız?” sorusu yöneltildiğinde verdikleri yanıtların hemen hemen hepsi “çıraklıktan önce okurdum çıraklığa başlayınca çalışıyorum” şeklinde olmuştur. Çırakların yaşantılarında çırak olmaya başlamak bir dönüm noktası olmuştur. Onların yaşam hikayeleri “çıraklık öncesi” ve “çıraklığa başlama” olmak üzere okuldan ayrılıp çalışmaya başlamalarıyla şekillenmiştir. Dolayısıyla çıraklar çıraklığı genellikle okul yaşamının bitimiyle ilişkilendirmektedir.

Çıraklığa başlamadan önce güvercinlerim vardı okuldan sonra güvercinlerimle ilgileniyordum sonra ders falan çalışıyordum top oynayarak arkadaşlarımla gezerek öyle geçti hep hayatım, sonra işe başladım (Onur).

Çırakların okudukları okulların nitelikleri onların okul yaşamlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Çıraklar ya ortaokul mezunudurlar ya da liseden terk etmişlerdir. Çıraklarla görüşmelerimizden gittikleri ortaokulların genellikle oturdukları mahallelerin okulları ve bu okulların da çoğunlukla yeni yapılan TOKİ okulları olduğu anlaşılmıştır. Liseden terk eden çırakların lise türleri ise Meslek Lisesi ve İmam Hatip ağırlıklı okullardır. Çoğunluğu ortaokul ya da liseye devam ederken yatılı Kur'an kurslarında kalmışlardır. Gittikleri Kur'an kursları sadece Denizli kentiyle sınırlı değildir; Denizli dışında başka kentlerin kurslarında kalanlar da olmuştur. Çırakların okul seçiminde genellikle aileleri etkili olmuştur.

Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezine devam eden çırakların eğitim düzeyleri tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Çırakların (Çıraklık Eğitimi Dışındaki) Eğitim Durumları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
İlköğretim okulu Mezunu	62	17,8	17,8	17,8
Liseden Terk	134	38,5	38,5	56,7
Lise Mezunu	11	3,2	3,2	59,5
Açık Lise	141	40,5	40,5	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların eğitim durumlarına bakıldığında ilk sırada % 40.5 oranıyla Açık lisede okuyan çıraklar yer almaktadır. Liseden terk eden çıraklar % 38.5 ile ikinci sırada bulunmaktadır. İlköğretim okulu mezunu çıraklar %17.8 iken lise mezunu çıraklar ise % 3.2'lik bir oranla oldukça düşük bir paya sahiptirler.

Tabloya göre çırakların çoğu örgün eğitimi bıraksa da açık liseden eğitimlerine devam etmekte, lise diplomalarını da almak istemektedirler. Açık liseye devam oranı yüksektir. Çıraklar açık liseye devamlarını ya ehliyet almaya ya da okumanın devamına bağlamaktadırlar. Açık liseyi, okumanın devamı olarak gören çırakların kendilerini eğitimden soyutlamadığını, açık lise bitiminde üniversiteye gitme hayallerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Çırakların eğitim durumunun anne-babalarının eğitim durumlarına göre daha üst düzeyde olduklarını belirtmeliyiz. Erder ve Lordoğlu'nun (1993) araştırmasında da çırakların eğitim durumu anne ve babaların eğitim durumundan yüksektir. Bizim araştırma bulgumuzla paralellik göstermektedir. Ancak çocukların eğitim düzeylerinde anne-babanın eğitim durumunun önemli bir belirleyiciliğe sahip olduğunu söylemek gerekir. Düşük eğitim düzeyindeki anne-babalar, çocuğun okuldaki başarısına katkı sağlayıcı desteği verme konusunda yetersiz olabilirler.

1. ve 2. sınıftan böyle öğrene öğrene gitseydim o zaman isterdim okumak. Öğrenemediğimden bide ailemde ilgilenmediğinden dolayı da olmadı. Şimdi bize ailemiz biraz destek olmuyordu ilkokul okuduğundan (Arda).

Yukarıda incelediğimiz eğitim durumlarına ilişkin Tablo 14, çırakların çoğunun ilköğretim sonrası eğitimlerine devam ettiğini (% 38.5 + % 3.2 + % 40.5) ancak çeşitli nedenlerle formel eğitimlerini yarıda bırakmak durumunda kaldıklarına dair ipucu vermektedir. Örgün okul yaşantılarının kesintiye uğramasında ve okullarını terk etmelerinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Çırakların örgün eğitimlerini bırakma nedenleri Tablo 15'den hareketle irdelenecektir.

Tablo 15. Çırakların Örgün Eğitimi Bırakma Nedenleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Aile gelirine katkı için çalışmam gerekti	43	12,4	12,4	12,4
Ailem okumamı istemedi	6	1,7	1,7	14,1
Okulu-öğretmeni sevmiyordum	101	29,0	29,0	43,1
Derslerde başarısızdım	141	40,5	40,5	83,6
Okullu gençlerde işsizliğin yüksek olması	23	6,6	6,6	90,2
Başka	34	9,8	9,8	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların formel eğitimi bırakma nedenlerine göre dağılımına bakıldığında derslerde başarısız olma (% 40.5) ve okulu-öğretmeni sevmeme (% 29) ilk sıralarda yer almaktadır. Aile gelirine katkı için çalışması gerektiği için okulu bırakanlar % 12.4'dür. Okullu gençlerde işsizliğin yüksek olması (% 6.6) oranıyla bir sonraki okulu bırakma nedeni olarak belirtilmiştir. Ailesi istemediği için (% 1.7) okulu bırakanların oranı ise oldukça düşüktür. Araştırmamızın bulguları, Kozcu'nun (1988) araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Kozcu'nun araştırmasına göre çırakların % 24'ü okulda başarısız oldukları, % 11'i ise ekonomik yetersizlikler nedeniyle okulu bıraktıklarını öne sürmüşlerdir.

Çırakların okulu neden sevmediği merak edilmiştir. Çıraklara okulu sevmeme gerekçeleri sorulduğunda ise sıklıkla “derslerim kötüydü”, “dersler zordu”, “kafam çalışmıyordu”, “öğretmenler gıcıktı”, “istemediğim bölümde ve istemediğim okul türünde okuyordum ondan okulu da hiç sevmedim”, “çalışmayı daha çok sevdiğim için okulu sevmiyordum” şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

Okumayı sevmediğim için, hiç sevmiyordum daha hala daha sevmiyorum. Bir öğretmenim vardı onu hiç sevmiyordum hala daha sevmiyorum. Hocayı sevmediğim için okulu da sevmedim. Zaten derslerimde çok kötüydü (Demir).

Tablo 15'e göre derslerde başarısızlık ve okulu sevmeme nedenleri (% 40.5 + % 29= % 69.5) oldukça önemli bir paya sahiptir. Bu durum eğitimdeki yapısal sorunların çocuğu okulda tutmaktan ziyade çocuğu okuldan uzaklaştırdığı biçiminde değerlendirilebilir. Ayrıca çırakların okulu bırakma gerekçesi olarak derslerde başarısızlığın bu denli yüksek çıkması sınıfsal habitusla ilişkilendirilebilir. Bourdieu'ya göre, “öğrencilerin okulda kalıp kalmaması ve seçtikleri eğitim alanı, kendi toplumsal sınıflarından olan insanların akademik başarı kazanma olasılığına dair pratik

beklentilerine bağlıdır” (Swartz, 2011: 273). Çıraklar, kendi habituslarında yüksek öğrenime erişim olanaklarının düşük olduğunu içselleştirmiş ve davranışlarını bu düşük başarı olasılıklarına göre şekillendirmiş gibi görünmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 55). Öyle ki, çocuğun içinde bulunduğu sınıfsal habitus onun okuldaki başarısızlığın nedenini sorgulamadan kabullenmesine neden olabilir. Daha en baştan kendini eleyerek okuldan uzaklaşabilir ve emek piyasasında çalışmaya yönelebilir.

Okullu gençlerde işsizlik oranının yüksek olmasını gerekçe gösterenlerin varlığı (% 6.6), onların örgün eğitimin bir getiri kazandıracağına inanmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Örgün eğitimin kendilerine meslek kazandırmayacağını düşündükleri için örgün eğitimlerine devam etmek gelecek vaat etmeyen bir seçenek olarak bu çırakların karşısında durmaktadır.

Eğitimde yaşadıkları sıkıntılardan ve örgün eğitimin gelecek sağlamadığını düşündüklerinden dolayı okuldan uzaklaşan çocukların karşısında mesleğe yönelmeden başka bir seçenek gözükmemektedir. Eğitimin uzun vadeli ve getiri sağlamayan bir seçenek olarak değerlendirilmesi, onların kısa yoldan meslek edinmeyi hayatta tutunabilme adına işlevsel gördükleri biçiminde değerlendirilebilir. Bu şekilde düşünen çıraklar arasında, Erder ve Lordoğlu’nun araştırmasında belirtildiği gibi, “eğitim sisteminin hüner kazandırıcı olmadığı oldukça yaygın bir kanıdır” (1993: 122). Nitekim görüşmelerimizde de çıraklar, okumanın kendilerini meslek sahibi yapmayacağını, okumak yerine gelecekte kollarında “*altın bilezik*” olması için beceri kazandırıcı işlere yöneldiklerini sıklıkla dile getirmişlerdir.

Peki bu çocukların böyle düşünmeleri neden kaynaklanıyor olabilir? Bu sorunun cevabı toplumsal sınıfları ilgilendiren *amor fati* olgusu ile ilişkilendirilebilir. Bourdieu’ya göre *amor fati*, yani toplumsal kader sevgisi, “nesnel bir hâkimiyet yapısına bağlı olasılıklara bilinçsiz bir şekilde uyum sağlamak”la (akt. Jourdain ve Naulin, 2016: 64) oluşur. Çırakların, uzun süreli eğitimin kendilerine göre olmadığını düşünerek örgün eğitim sisteminden kendi kendilerini elemeleri bir *amor fati* örneği olarak değerlendirilebilir (Jourdain ve Naulin, 2016: 64).

Eğitimdeki yapısal sorunların yanı sıra eğitimin niteliği de önemlidir. Bu durumda “Kaliteli eğitimde” fırsat eşitliğinin önemi ortaya çıkıyor. Çırak çocukların

gerek okullarının gerekse okullarında sunulan eğitim olanaklarının, orta-üst düzey sınıfların okullarına ve o okullarda sunulan olanaklara göre daha alt düzeyde kaldığını söyleyebiliriz. Okul başarısını artırıcı desteklerden yoksun olarak eğitimlerini sürdürmeye çalışan bu çocukların öğretmenlerinden de yeterli desteği göremediğini düşünürsek formel eğitimi bırakmalarının temelinde derslerde başarısızlık-okulu/öğretmeni sevmeme nedenlerinin bu derece yüksek çıkması anlaşılabilir.

Okul, öğrencilerin hepsini eşit biçimde değerlendirmek istemekte, toplumun farklı kesimlerinden gelen çocuklar arasındaki farkları akademik farklara indirgeyerek, okul başarı sırasını, toplumsal bir hiyerarşiye dönüştürmektedir. Bu yapısıyla eşitsizlikleri pekiştirmektedir. Bourdieu'nun da belirttiği gibi, okul ayrıcalıklı kesimleri daha ayrıcalıklı, dezavantajlıları daha dezavantajlı kılmak için eğitim müfredatında, öğrenme yöntem ve tekniklerinde ve değerlendirme ölçütlerinde farklı sınıflardan gelen çocuklar arasındaki kültürel eşitsizlikleri görmezden gelebilmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 57).

Görüldüğü üzere, çırak ailelerinin sınıfsal düzeyi ve ona bağlı olarak toplumsal, ekonomik ve kültürel durumu, oturduğu yerleşim bölgesi, anne-babanın eğitim durumu ve meslekleri çırak çocukların eğitim olanaklarından yararlanabilme şanslarını etkilediği gibi, okul başarılarını da etkilemektedir. Kemerlioğlu'nun da belirttiği gibi yapılan araştırmalarda çocukların okul başarıları üzerinde ailesinin sosyo-ekonomik durumunun yanı sıra anne ve babalarının eğitim düzeylerinin, değer ve inançlarının ve isteklerinin de etkileri bulunmaktadır (Kemerlioğlu, 1996: 106). Bizim araştırmamızın bulguları da bu kanıyı destekler niteliktedir. Ayrıca Tablo 15'de her ne kadar okul başarısızlığı ve okulu sevmeme formel eğitimi bırakmada başlıca nedenler olarak gözüксе de ekonomik nedenlerin de önemli olduğu bir gerçektir. Çırakların okulu bırakma nedenlerinin onların sınıfsal habituslarıyla ilişkili olduğu da söylenebilir.

Çeşitli gerekçelerle okuldan ayrılan çırakların okulu bırakmaktan dolayı pişmanlık duyup duymadıkları araştırılmak istenmiştir. Bu bağlamda çırakların özgün okul eğitimlerini bırakmaktan pişmanlık duyup duymadığı Tablo 16'dan hareketle irdelenecektir.

Tablo 16. Örgün Eğitimi Bırakmaktan Pişmanlık Duyma Durumları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Okumadığım için pişmanım/keşke okusaydım	72	20,7	20,7	20,7
Pişmanlık duymuyorum	218	62,6	62,6	83,3
Bilmiyorum	58	16,7	16,7	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların örgün eğitimi bırakmalarından pişmanlık duyup duymadıklarına dair dağılımlarına bakıldığında; örgün eğitimlerini bırakmaktan pişmanlık duymayan çırakların oranı (% 62.6) oldukça yüksek bir paya sahiptir. Okumadığı için pişman olanlar % 20.7 oranındadır. Kararsızların oranı % 16.7 olarak gözükmektedir.

Yukarıdaki tabloya göre, çırakların önemli bir kısmının örgün eğitimlerini bıraktıkları için pişmanlık duymadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, onların eğitim sistemine güvenlerinin az olduğu ve kendilerine bir getiri sağlamaktan uzak olduğu düşüncesinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla çocuklar içinde bulundukları durumu benimsemiş görünmekte ve eğitim onlar için uzak bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca çocukların çalışarak para kazanmaları, kendi tabirleriyle paranın tatlı gelmesi onların bu düşüncüyü benimsemelerinde etkili olabilir.

Formel eğitimlerini bıraktıkları için pişman olan çırakların ise, içinde bulunduğu zor hayat ve çalışma koşullarına göre eğitimi yeğleyen ve eğitim alarak daha iyi koşullarda olabileceğini düşünen, bundan dolayı pişmanlıklarını dile getiren çıraklar olduğunu söyleyebiliriz.

Erder ve Lordoğlu'nun araştırmasında özellikle kent doğumlu bazı çırakların örgün eğitim sisteminin kültür verme ve statü sağlama yönünde bir algıya sahip olduğu belirtilmektedir. Onlar arasında “sanayide çalışmanın getirdiği toplumsal tecrid daha çok vurgulanmakta”, bu durum kent kökenli bazı çırakların pişmanlık gerekçesi olarak ortaya çıkmaktadır (1993: 122-123). Bizim araştırmamızda da bu bulguyla benzerlik gösteren bir bulguya rastlanmıştır. Görüşmelerimizde bazı kent kökenli çıraklar örgün okul okuyan çocukların eğitimi oldukları için kendilerinden daha üst statüde olduğunu, kendilerinin ise sanayide çalışmak dışında bir vasfa sahip olmadığını dile getirmişlerdir.

Millet okuyo üniformalı, biz bir gün okuyoruz. Onlar bizden üstün. Biz çalışıyoruz ama onlar istediklerini yapabiliyor. Zaten gecemiz gündüzümüz sanayide geçiyor (Çınar).

3.2.2. Çırakların Aldıkları Çıraklık Eğitimine İlişkin Değerlendirmeleri

Çıraklar haftanın bir günü Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam etmekte olup burada ilgili programlarda teorik eğitimlerini almaktayken; diğer günler meslekleriyle ilgili alanda bir iş yerinde çalışarak pratik eğitimlerini sürdürmektedirler. Bu Merkezde her çırak meslek dalıyla ilgili programda 10 saat ders görmekte, bu derslerin bir kısmı kültür dersleri diye geçen Türkçe-Matematikten oluşmakta kalan kısmı ise meslekle ilgili teorik derslerden oluşmaktadır. Çırakların Mesleki Eğitim Merkezine gelirken okul forması giymeleri zorunlu tutulmuştur. Sanayi ve hizmetler sektöründen çıraklık eğitimi için gelen çıraklar ilgili işkollarına ait sınıf ortamlarında eğitimlerini sürdürmektedirler.

Tablo 17. Çırakların Çıraklık Eğitimdeki Bölümleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Motor-motor tamiri-motorsiklet tamiri	60	17,2	17,3	17,3
Elektrik elektronik-Elektrikli ev aletleri	60	17,2	17,3	34,6
Matbaa	2	,6	,6	35,2
Aşçılık-fırıncılık-pastacılık-tatlıcılık-dondurmacılık-kasap	42	12,1	12,1	47,3
Kaporta	17	4,9	4,9	52,2
Sıhhi tesisat-doğalgaz ısıtma	7	2,0	2,0	54,2
Mobilya	43	12,4	12,4	66,6
Metal işleri-demircilik-kaynakçılık	8	2,3	2,3	68,9
Tekstil	6	1,7	1,7	70,6
PVC	7	2,0	2,0	72,6
Kuaför-Berber	62	17,8	17,9	90,5
İş makineleri-ziraat aletleri	5	1,4	1,4	91,9
Oto elektrik	24	6,9	6,9	98,8
Tornacılık	4	1,1	1,2	100,0
Toplam	347	99,7	100,0	
Yanıtsız	1	,3		
Toplam	348	100,0		

Çıraklık Eğitime gelen çırakların % 32,7'sinin (% 17,2 + % 4,9 + % 1,4 + % 6,9 + % 1,1) otomobil/motor tamir ve bakım merkezli işkollarıyla ilgili alanda eğitim aldığı görülmektedir. Erder ve Lordoğlu'nun (1993) araştırmasında da çırakların birinci

grubunda esas olarak oto-tamiri ile ilgili işler vardır. Dolayısıyla araştırma bulgularımız paralellik göstermektedir.

Araştırmamızın ikinci sırasında berberlik ve kuaförlük bölümünde eğitim alan çıraklar (% 17.8) yer almaktadır. Üçüncü sırada elektrik-elektronikle ilgili işkollarında (% 17.2) eğitim alan çıraklar gelmektedir. Mobilya işkolunda eğitim gören çıraklar (% 12.4) ile aşçılık vb. alanlarda eğitim alan çırakların oranı ise % 12.1'dir. Bu alanların dışında yer alan ve oran olarak daha az olan işkollarının (Matbaa, Metal işleri, Tekstil, PVC) ya organize sanayi bölgesinde ya da hem şehir hem de sanayide faaliyet gösterdikleri söylenebilir.

Çırakların çıraklık eğitimindeki işkollarının yukarıdaki dağılımına göre sanayi sektöründeki işkollarında yoğunlaştıkları görülmektedir. Hizmetler sektöründe yer alan çıraklar ise berberlik ve kuaförlük mesleklerinde yoğunlaşmıştır.

Bu tabloda dikkatimizi çeken bir nokta; tekstil alanında eğitim gören çırakların oldukça düşük bir oranda olmasıdır (% 1.7). Denizli kenti tekstil sektörünün önemli bir lokomotif olarak bilinmektedir. Bu sektörde üretimlerini sürdüren büyük ölçekli fabrikalar genellikle yetişkin işçiler çalıştırmayı tercih etmektedir. Küçük ölçekli ve fason üretim yapan bazı işyerleri ise kayıtdışı olarak çocuk işçi çalıştırmaya yönelmişlerdir. Alan çalışması esnasında ulaşabildiğimiz tekstilde çalışan çocuk işçiler kayıtdışı olarak çalıştırıldıkları ve işverenlerin tutumlarından dolayı çıraklık eğitimine gelmediklerini sıklıkla dile getirmişlerdir.

Çıraklık eğitimine gelen çıraklarla görüşmelerimizde çıraklık eğitimine genellikle işyerlerinin aracılığıyla kayıt olduklarını görmekteyiz. İşyerleri dışında ise sıklıkla bir abi tavsiyesi ya da bir tanıdık tavsiyesiyle okula kayıt yaptırdıklarını dile getirmişlerdir. Çıraklara “ustan seni çıraklık eğitimine neden kaydettirmiş olabilir?” sorusu yöneltildiğinde çoğunlukla “belgemiz olsun”, “ileride dükkan açabileyim”, “bilmiyorum, hiç düşünmedim” şeklinde yanıtlar alınmıştır. Ancak işverenin sigorta ödememek için kendisini çıraklık eğitimine kaydettirdiğini ifade eden çıraklara da rastlanmıştır.

Çıraklık eğitimine kayıt olan çırakların çıraklık eğitimi almayı neden tercih ettikleri araştırılmak istenmiştir. Buna ilişkin bulgular Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. Çırakların Çıraklık Eğitimi Tercih Nedenleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Meslek öğrenmek için	142	40,8	40,8	40,8
İşsiz kalmamak için	2	,6	,6	41,4
Ustalık belgesi almak için	149	42,8	42,8	84,2
Çalıştığım işte daha bilgili ve becerili olmak için	49	14,1	14,1	98,3
Sigortalı olmak için	6	1,7	1,7	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çıraklık eğitimi almayı neden tercih ettiklerine dair dağılımlarını incelediğimizde ilk sırada % 42.8 oranıyla ustalık belgesi alma isteğinin yer aldığını görmekteyiz. Meslek öğrenmek için çıraklık eğitimi almayı tercih ettiğini belirten çırakların oranı % 40.8 ile ikinci sırada yer almaktadır. Çalıştığı işte daha bilgili ve becerili olmaya yardım etmesi için çıraklık eğitimi tercih edenler % 14.1 ile üçüncü sırada gelmektedir. Sigortalı olabilmek (% 1.7) ve işsiz kalmamak (% 0.6) için çıraklık eğitimi tercih edenler oldukça düşük bir oranda belirmektedir.

Tabloya göre ustalık belgesine sahip olmak çırakların çıraklık eğitimi almalarında öncelikli tercihleri olarak görülmektedir. Görüşme yapılan çıraklıkların önemli bir kesiminde de çıraklık eğitimi alma nedeni olarak; “*belgemi almak ve kendi dükkanımı açmak*” yanıtı alınmıştır.

Örgün eğitime devam etmediklerinden dolayı çalışmaktan başka seçeneği olmadığını düşünen çıraklar için meslek edinmek çok önemli bir olgu olarak gözükmektedir. Günümüz koşullarında mesleği öğrenmek tek başına yeterli değildir. Mesleki yeterliliğe sahip olmak önemlidir. Mesleki yeterliliğin geçerli olabilmesi için bir diplomaya/belgeye gerek vardır. Bundan dolayı çırakların birçoğunun hayalinde “belgeli mesleğini” eline almış ve kendi işyerini açmış geleceğin ustası olma düşüncesi yatmaktadır. Çıraklık eğitiminin onlara sağlayacağı ustalık belgesinin onlara bir gelecek garantisi olduğunu, onlara umut kapısı olarak görüldüğünü söyleyebiliriz.

Çıraklık eğitimi alan çırakların çıraklık eğitimini nasıl değerlendirdiklerine değinmek yerinde olacaktır. Çıraklar genel olarak çıraklık eğitimine gelmekten mutlu gözükmekte, ustalık belgesi alacakları için kendilerini şanslı görmektedir. Çıraklık eğitiminde derslerin kendilerini mesleklerinde başarılı yapacaklarını düşünmektedirler. Erder ve Lordoğlu'nun (1993) araştırmasında da çıraklık okuluna giden çırakların tümü okula devam etmekten memnundur.

Çıraklarla yapılan görüşmelerimizde çıraklık eğitime dair sıklıkla olumlu ifadeler kullanılmıştır. Çırakların okuldaki hocalara karşı yaklaşımları ise son derece olumludur. Hocalarının çıraklara karşı ılımlı yaklaşımı çıraklarda kendilerine değer verildiği duygusu yaratmaktadır. İşyeri ortamında çırakların ustalarından gördükleri kaba muameleler ve sık azar işitmeleri dolayısıyla okul ortamında kendilerini önemli ve değerli hissettirmektedirler. Ayrıca okul gününün gelmesini iple çektiklerini, okula gidecekleri için çok heyecanlandıklarını sıklıkla belirtmişlerdir.

Çıraklar, çıraklık eğitimi arkadaşlarıyla güzel vakit geçirebildikleri, onlarla teneffüslerde bir araya gelip bahçede futbol, basketbol oynayabildikleri sohbet edebildikleri farklı arkadaş ortamlarına girebildikleri bir yer olarak algılamaktadırlar. Okulda teneffüslerde müzik yayını yapılmakta, çıraklar öğle arasında okul yemekhanesinde hocalarıyla birlikte yemek yiyebilme olanağına sahip olmaktadır. Çıraklar sıklıkla işyerlerinde peynir ekmek, tost, kokoreç vb. sağlıksız gıdalarla beslendikleri için okulun yemekhanesinde verilen yemeklerin sulu ve etli olması onların çok hoşuna gitmektedir. Çıraklar okulun temiz olmasından ve okulun yemekhanesinden son derece memnundur. Günlük yemek fiyatının “1 lira” olması haftalıklarını düzenli harcamak durumunda olan çıraklar için büyük bir olanak olarak görülmektedir.

Görüşme yapılan çıraklar okula gelmekten mutlu olduklarını dile getirirken okul formalarından da mutlu oldukları gözlenmiştir. Bu bağlamda çocuklara okula gelirken beyaz gömlek giyiyorsun kravat takıyorsun nasıl bir duygu hissediyorsun? sorusu yöneltilmiştir. Çırakların tamamına yakını bu durumdan memnuniyetlerini dile getirmiştir. Sanayide üstlerinin yağ pas içinde olduğundan dolayı okul formalarıyla temiz bir şekilde okula geldiklerinde kendilerini *özgüvenli* hissettiklerini, okul kıyafetinin kendilerine *gurur* verdiğini, kendilerini işyerinde çalışanlardan farklı ve *özelmiş gibi* hissettiklerini, öğrenci kimliğine büründüklerini ısrarla vurgulamışlardır.

Dolayısıyla okul formalarının onlarda adeta bir statü sembolüne dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Çırakların Mesleki Eğitim Merkezinde verilen eğitimin niteliğine ilişkin düşünceleri ise Tablo 19'dan hareketle irdelenecek olup çırakların kendi bakış açılarına göre verilen eğitimi nasıl gördükleri üzerinde durulacaktır.

Tablo 19. Çırakların Verilen Çıraklık Eğitimi Hakkındaki Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
İşimde daha bilgili ve becerili olmamı sağlıyor	235	67,5	67,5	67,5
Verilen eğitimin yetersiz olduğunu düşünüyorum	22	6,3	6,3	73,9
İşyerinde yorulduğum için verilen eğitimi anlamıyorum	34	9,8	9,8	83,6
Çıraklık eğitimini zaman kaybı olarak görüyorum	44	12,6	12,6	96,3
Başka	13	3,7	3,7	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi'nde çıraklık eğitimi alan çırakların verilen çıraklık eğitimiyle ilgili düşüncelerine bakıldığında, çırakların % 67.5'i verilen eğitimin işinde daha bilgili ve becerili olmalarını sağladığını düşünmektedir. Böyle düşünmelerinde çıraklık eğitiminde öğrendiklerinin kendilerine sadece mesleki anlamda değil insanlarla iletişim kurmalarında ve hesap yapmalarında katkı sağlamasının etkili olduğunu gözlemlerimiz ve görüşmelerimizden hareketle söyleyebiliriz.

Çıraklık eğitimini zaman kaybı olarak görenlerin oranı % 12.6'dır. Böyle düşünen çıraklara derinlemesine görüşmelerde de rastlanmıştır. Bu çıraklar mesleği işyerlerinde öğrendiklerini düşündüklerinden dolayı okula gelip eğitim almayı anlamsız bulduklarını dile getirmişlerdir.

İşyerinde yorulduğu için verilen eğitimi anlamadığını belirten çıraklar % 9.8'lik bir orana sahiptir. Verilen eğitimin yetersiz olduğunu düşünen çırakların oranı ise % 6.3'tür. Nitekim görüşmelerimizde de bazı çıraklar okulda verilen eğitimin yetersiz olduğunu vurgulamış daha faydalı olması için okulun sadece teorik eğitimle sınırlı kalmamasını, teoride anlatıldıktan sonra hocalarının uygulamalı olarak ilgili atölyelerde gösterilmesi gerektiğini sıklıkla dile getirmişlerdir.

Çırakların çıraklık eğitiminde verilen eğitim hakkındaki düşünceleri kadar onların çıraklık eğitiminde öğrendiklerini işlerinde ne kadarını uygulayabildikleri önemli olmaktadır. Öğrenilenlerin işyerinde uygulanma durumu Tablo 20’de gösterilmektedir.

Tablo 20. Çırakların Mesleki Eğitim Merkezi’nde Öğrendiklerini İşlerinde Uygulama Durumu

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Öğrendiklerimin tamamını uygulayabiliyorum	118	33,9	33,9	33,9
Öğrendiklerimin bir kısmını uygulayabiliyorum	131	37,6	37,6	71,6
Okulda öğrendiklerimin işyerinde yaptığım işlerle ilgisi yok	64	18,4	18,4	89,9
Usta okulda öğretilenleri değil kendi öğrettiklerini uygulamamı istiyor	31	8,9	8,9	98,9
Başka	4	1,1	1,1	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların Mesleki Eğitim Merkezi’nde öğrendiklerini işlerinde uygulayabilme durumlarına dair dağılımları incelendiğinde öğrendiklerinin bir kısmını uygulayabildiğini söyleyen çırakların oranı % 37.6 ile ilk sırada yer almaktadır. Öğrenilenlerin tamamını uygulayabilenler % 33.9’luk bir payla ikinci sıradadır. Çırakların % 18.4’ü çıraklık eğitim merkezinde öğrendiklerinin işyerinde yaptığı işlerle ilgisi olmadığını düşünmekteyken; % 8.9’u da ustalarının okulda öğrenilenleri işyerinde uygulamalarını istemediğini belirtmektedir.

Bu tabloya göre çıraklar, çıraklık eğitiminde öğrendiklerinin çoğunu kendi işlerinde uygulayabilme olanağına sahiptir. Buna rağmen okulda öğrendiklerinin yaptığı işle ilgisi olmadığını düşünenlerin oranı (% 18.4) azımsanmayacak boyuttadır. Görüşmelerimizde de bazı çıraklar tarafından bu durum sıklıkla dile getirilmiştir. Bu çırakların bir kısmı kendi meslek dallarından farklı meslek dallarının sınıflarında yer aldıkları için, özellikle tekstil sınıfındaki çıraklar kendi işleriyle alakası olmayan yöntemle ve işyerindeki teknolojiyle örtüşmeyen basit el tezgahlarında uygulama yaptıkları için serzenişte bulunmuşlardır.

Ustaların okulda öğrenilenleri işyerinde uygulama olanağını tanımaması üzerinde durulması gerekmektedir. Bu durumun okul-işyeri (teori-pratik) arasında bir çelişkiden kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca çırakların ustalarının okulda

öğrendiklerini işte uygulamalarını istemediğini belirtmesi ustaların çıraklık eğitimine dair düşüncelerinin bir yansıması olduğunu da söyleyebiliriz. Alanda ustalarla yapılan görüşmelerimiz sırasında görüşülen ustalar tarafından sıklıkla *okulda verilen eğitimin belirleyici olmadığı, çırakların “çekirdekten” ustanın yanında yetişerek mesleği öğrenebilecekleri* dile getirilmiştir.

Çırakların verilen eğitim hakkındaki düşüncelerinin ve işyerinde uygulama durumlarının öğrenilmesinin ardından çıraklık eğitiminin çıraklara daha faydalı olabilmesi için neler yapılması gerektiği sorulmuş, çırakların bu konudaki görüşleri araştırılmak istenmiştir. Bu bağlamda öncelikle çırakların önerileri Tablo 21’den hareketle irdelenecek sonrasında çırakların kendi bakış açılarından nasıl değerlendirdikleri betimsel olarak sunulacaktır.

Tablo 21. Çıraklık Eğitiminin Çıraklara Daha Faydalı Olabilmesi İçin Sunulan Öneriler

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çıraklık eğitimi iki gün olsun	155	44,5	44,5	44,5
İş ve kişisel sorunlarımız için psikolojik ve sosyal danışmanlık yapılsın	16	4,6	4,6	49,1
Çıraklık eğitiminin lise ve üniversite gibi ilgi görmesi için çıraklık konusunda toplum daha fazla bilgilendirilsin	45	12,9	12,9	62,1
İşçi sağlığı ve iş güvenliği hakkında bize bilgiler verilsin	13	3,7	3,7	65,8
Otobüste, dolmuşta vb. yerlerde bizden de öğrenci ücreti alınsın	45	12,9	12,9	78,7
Resim, Müzik, Beden eğitimi gibi dersler ve sosyal etkinlikler olsun	59	17,0	17,0	95,7
Başka	15	4,3	4,3	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çıraklık eğitiminin çıraklara daha faydalı olabilmesi için neler yapılmalı? sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında çırakların önemli bir kısmının (% 44.5) çıraklık eğitiminin iki gün olmasını istediği görülmektedir. Resim, müzik, beden eğitimi gibi derslerin ve sosyal etkinliklerin olmasını isteyen çırakların oranı % 17’dir. Otobüste, dolmuşta vb. yerlerde öğrenci ücreti alınmasını isteyen çırakların oranı % 12.9 iken; çıraklık eğitiminin lise ve üniversite gibi ilgi görmesi için toplumun bilgilendirilmesini isteyen çırakların oranı da % 12.9’dür. Çırakların % 4.6’sı işçi sağlığı ve güvenliği hakkında bilgilendirilme yapılmasını isterken; iş ve kişisel sorunları için psikolojik ve sosyal danışmanlık yapılmasını isteyen çıraklar % 3.7 oranındadır.

Okullu ıraklar arasında “ıraklık eğitimi iki gün olsun” söylemi bir slogan haline dönüşmüş olduğu gözlenmiştir. Anket verilerinin girişi esnasında anket formlarında bir çok çocuğun ıraklık eğitimi iki gün olsun seçeneğinin yanına not düşmeleri dikkatimizi çekmiştir. Görüşmelerimizde de çıraklar, ıraklık eğitiminin iki gün olmasını farklı gerekçelerle dile getirmişlerdir:

“okul bir gün az, öğrenemiyoruz iki gün olsun”; “okula gelmek beni mutlu ediyor, işteki yorgunluğumu okulda atıyorum”; “daha fazla ders, daha fazla bilgi”; “işten kaytarmak için”; “okulda daha fazla vakit geçirip daha çok bilgi almak ve iş yerinde fazla yorulduğumuz için”; “işyerinden uzak ve stressiz iki gün geçirmek”; “okulu seviyorum”; “eski okul günlerimi özlüyorum”; “arkadaşlarımızla daha çok vakit geçirmek istiyoruz”; “arkadaşlarla eğlenceli güzel vakit geçiriyoruz”, “ okul olunca tatil oluyor gibi bir gün daha dinleniyoruz”.

Çırakların resim, müzik, beden eğitimi derslerini görmek ve sosyal aktivitelerden yararlanmak istemeleri (% 17) onların sosyalleşme gereksiniminde olduklarının bir göstergesidir. Bu bağlamda sürekli işyeri-ev döngüsü içinde günlerini geçiren çırakların sanatsal faaliyetlere ve sosyal yönlerinin gelişimini sağlayacak derslere zlem duyduğunu söyleyebiliriz. Otobüste, dolmuşta ğrenci creti alınmadığını tam ücret alındığını söyleyen çırakların olduğu ve bu durumdan rahatsızlık duydukları da görülmektedir. Görüşme yapılan çıraklardan bazıları, ıraklık eğitimde okuyanlara ifte standart uygulandığını özellikle toplu taşıma ücretlerinde bu durumu yaşadıklarını ve böyle bir uygulamadan rahatsızlık duyduklarını dile getirmişlerdir.

Otobüse dolmuşa veriyorum tam bilet. Öğrenci vermek istiyoruz ama siz ğrenci değilsiniz diyolar bize. Çıraklık eğitimde okuyan bir öğrenciyi, ğrenci olarak görmüyorlar işçi olarak görüyorlar (Ada).

Mesleki Eğitim Kanunu (m. 11) gereği onlar öğrencidir ve öğrencilik haklarından yararlanmaları gerekir. Okul idaresinden talep edildiği takdirde ğrenci belgesi alınarak bu durumdan yararlanabilme olanakları vardır. Ama alanda geçirilen süreçte çırakların çoğunun bu imkndan haberdar olmadığı gözlenmiştir. Bu durumda Mesleki Eğitim Merkezi tarafından çıraklara gerek ulaşımda gerekse diğer alanlarda çırakların sahip olduğu öğrencilik hakları konusunda bilgilendirme yapılması gerektiğini söyleyebiliriz.

Çıraklık eğitiminin lise ve üniversite gibi ilgi görmesi ve çıraklık konusunda toplumun bilgilendirilmesi gerektiğine inanan çırakların olması; çırakların toplumda belli bir statüye sahip olmak istedikleri ve toplum tarafından değerli görülmeye gereksinim duydukları şeklinde yorumlanabilir. Bu konuyla ilgili anket formuna bir çırak tarafından şu not düşülmüştür: “*Meslek sahibi olmak ve sevilmek istiyoruz*”.

Çıraklar işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili bilgilendirilme yapılması gerektiğini de düşünmektedir (% 3.7). Bu konuyla ilgili derslerde bilgilendirme yapılsa da bu oran çocukların bunu yeterli görmediğinin bir ifadesidir. Üst sınıflarda işçi sağlığı ve güvenliğine dair daha fazla bilgi sahibi olduğu ama alt sınıflardaki çocukların bu konu hakkında pek bilgi sahibi olmadığı gözlenmiştir. Çırakların iş ve kişisel sorunları için psikolojik ve sosyal danışmanlık yapılması (% 4.6) gerektiğini düşünmesi onların rehberliğe ihtiyaç duyduklarının bir ifadesidir. Buna dair anket formlarından birinde çırağın yazdığı şu not dikkatimizi çekmiştir: “*psikolojik danışmanlık istiyorum işten dolayı çok yıprandım*”. Çıraklar içinde bulundukları zorlu çalışma koşullarında danışmanlık ihtiyacı duymaktadırlar. Mesleki Eğitim Merkezinde 2016 yılından itibaren rehberlik öğretmeni vardır. Ancak alanda bulunduğumuz sürede rehber öğretmenin doğum izninde olması nedeniyle rehberlik öğretmeniyle görüşme yapılamamıştır. Alandaki gözlemlerimiz ve çıraklarla yapılan sohbetlerden çırakların çoğunluğunun okulda rehberlik öğretmenin olduğu haberdar olmadıkları anlaşılmıştır.

Tablo 21’dekine benzer sonuçlar çıraklarla yapılan görüşmelerde de ortaya çıkmıştır. Görüşme yapılan çıraklar sıklıkla çıraklık eğitimin iki gün olmasına; resim, müzik, beden eğitimi gibi sosyal içerikli derslerin olmasına vurgu yapmışlardır. Kendi ilgi alanları dahilinde çıraklık eğitimine önerilerde bulunmuşlardır. Çırakların bu konu hakkındaki görüşleri çırakların eğitim aldıkları okulu ve içindeki çırakların özelliklerini betimlemesi açısından önemlidir.

Görüşme yaptığımız öğrenci çıraklara size yetki verilseydi Mesleki Eğitim Merkezini nasıl düzenlerdiniz? sorusu yöneltilmiştir. Çıraklar sıklıkla sanatsal yönlerini sergileyebilecekleri ve hayal güçlerini kullanabilecekleri etkinliklere vurgu yapmışlardır. “*Şiir dinletileri ve tiyatro gösterileri düzenlerdim*”, “*okul bahçesine ayrı ayrı futbol sahası, basketbol sahası yapardım*” şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Bulut’un da ifade ettiği gibi, “her öğrencinin güçlü bir yanı vardır. Kiminin resme, müziğe, kiminin tiyatroya spora ilgisi olabilir. İlgi alanlarına giren etkinliklere katılmak ergenlerin kişilik

gelişimlerine önemli katkılarda bulunur” (2008: 78). Araştırmamız kapsamındaki çırakların da çeşitli faaliyet dallarına ilgisi olduğu ve bunları geliştirme özleminde oldukları dolayısıyla çıraklık eğitimin düzenlenmesi konusuna bu düşüncelerini yansıttıkları görülmüştür.

Çıraklık eğitimde sosyal ve sanatsal faaliyetlerin eksikliğine değinen çırakların yanında okuldaki öğrenci profiline ve disipline de vurgu yapılmıştır. Çıraklık eğitiminin cinsiyetçi görünümünden şikayetçi olan, yaygın olarak argo kullanıldığını dile getiren, bazı öğrencilerin yaramazlığından ve kaba davranışlarından dolayı çıraklık eğitimin kalitesinin zarar gördüğünü düşünen ve “*bana yetki verilseydi kız erkek sayısını eşitledim, argo konuşmaları ve kaba davranışları engelledim*” şeklinde ifadelerde bulunan çıraklara rastlanmıştır.

Çıraklık eğitimine gelen çırakların önemli bir kısmı erkek çıraklardır. Bu çocuklar aynı zamanda ergen, halk tabiriyle delikanlı olarak da adlandırabileceğimiz yaşlar içinde yer almaktadır. Aralarında kavgacı bir yapıya sahip olanlar da bulunmaktadır (Hatta bu durum göz önünde bulundurularak okulda güzel bir uygulama yapılmıştır. Çırakların enerjilerini atmaları ve birbirleriyle kavga etmek yerine kum torbasını yumruklamaları için okul bahçesine bir tane kum torbası konulmuştur). Çıraklar içinde bulundukları sosyal çevreden önemli ölçüde etkilenmektedir. İş çevrelerinde sürekli argo ve kaba konuşmalar yaygınlık gösterdiğinden bazılarının üslupları da kaba olabilmektedir. Bu çocuklar arasında argo konuşmalar ve sigara içmek oldukça yaygındır. Dolayısıyla, bu durumdan rahatsız olan ve serzenişte bulunan çıraklar da vardır.

Çıraklık eğitimde çeşitli dallarda yarışmalar düzenlenmesinin çıraklar için faydalı olacağını dile getirenler de olmuştur: *Mesela rep yarışması olsa freestyle falan iyi olur (Berke)*. Çıraklık eğitimi bünyesinde farklı zevklere sahip öğrenci grupları bulunmaktadır. Alt kültür olarak nitelendirilebileceğimiz hiphop çırakları da diyebileceğimiz gruplar bulunmaktadır. Bunlar rep müzik dinlemekten ve rap yapmaktan büyük zevk almaktadır. Bunlar arasında tam anlamıyla hiphopa gönül vermiş olanlar ve bu işi profesyonel olarak yapanlar bulunmaktadır. İçlerinde kendi rap gruplarını kuranlar olup her birinin ayrı mahlası vardır. Çıraklar arasında grafiti yapanlar da bulunmaktadır. Yine grafiticiler de kendi aralarında gruplaşmaktalar ve

kendilerine özgü mahlaslarda faaliyetlerini sürdürmektedirler. Dolayısıyla bu çırakların da çıraklık eğitimden beklentileri bulunmaktadır.

Çıraklar arasında güvercin beslemek, onların tabiriyle “kuş uçurmak” çok yaygın bir uğraş alanıdır. Dolayısıyla özellikle güvercin beslemek için okul bahçesine hayvanat bahçesi yaptırılmasını isteyen çıraklara rastlanmıştır.

Çıraklık eğitimdeki erkek öğrencilerde motosiklet ve şahin/doğan marka araba kullanımı oldukça yaygındır. Motosiklet ve elektrikli bisikletleri çoğunlukla çıraklar kullanırken, şahin/doğan arabalar genellikle kalfalık ve ustalık eğitimine gelenler tarafından kullanılmaktadır. Yaygın olarak kullanılan bu araçlar için park sorunu yaşanmaktadır. Gerek görüşmelerde gerekse çıraklarla teneffüslerdeki sohbetlerimizde bu duruma çok sık değinilmiştir. Motosikletlerinin özellikle yağmurdan ıslanmaması için üstü kapalı park yerlerinin yapılmasını önerenler olmuştur.

Nihai olarak çırakların eğitim durumlarına ve aldıkları çıraklık eğitimine dair bulguları özetlersek; çıraklar ilk-ortaokul dönemlerinde okulla birlikte Kur'an kurslarına devam etmişlerdir. Çırakların okulu bırakma nedenlerinin başında derslerde başarısızlık gelmektedir. Çırakların büyük çoğunluğunun örgün eğitimlerini bırakmaktan pişman olmadıkları görülmüştür. Şu anda da çıraklık eğitimle birlikte büyük bir kısmı açık liseye devam etmektedir. Mesleki Eğitim Merkezi'nden (MEM) eğitim alan çırakların çoğunluğu sanayi sektöründeki işkollarında çalışmakta olup MEM'deki çıraklar sanayi sektöründe, oto-motor tamir ve bakım merkezli işkollarında yoğunlaşmıştır. Hizmetler sektöründe çalışan çırakların MEM'de yoğunlaştıkları meslek dalı ise kuaförlük/berberlik olmuştur. Çıraklar genellikle ustalarının ya da tanıdıklarının vasıtasıyla MEM'e kaydolmuşlardır. Çıraklar çıraklık eğitimi almayı öncelikli olarak ustalık belgesi için tercih etmektedir.

Çırakların geneli okuldaki olanaklardan, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden memnun gözükmekte ve okulda verilen eğitimin hem genel kültür olarak hem de mesleki anlamda mesleklerine katkı sağladığını düşünmektedir. Ancak derinlemesine görüşmelerden elde ettiğimiz verilere göre verilen eğitimin niteliğinin artırılması gerekmektedir. Okul-işyeri/teori-pratik uyumu sağlanmalı, okulda verilen eğitimin gelişen teknolojiye ayak uydurmasına önem verilmelidir. Ayrıca çeşitli meslek

kollarının birleştirilip ortak bir program altına toplanmasının farklı meslekten olan çocukların daha nitelikli bir donanıma kavuşmasına engel olduğu gözlenmiştir. Çırakların önemli bir kısmı çıraklık eğitimin iki gün olmasını ve mesleki derslerin yanı sıra sosyal aktivitelere yer verilmesini istemektedir.

Eğitimle ilgili bulgular bölümünde haftanın bir günü teorik eğitimlerini almak için Mesleki Eğitim Merkezi'ne (MEM) gelen çırakların burada aldıkları çıraklık eğitimini ve çırakların hayatındaki yeri betimlemeye çalışıldı. Sonraki bölümde çıraklık eğitimi kapsamında yer alan çırakların çalışma hayatına ilişkin verilerin analizine yer verilecektir.

3.3. Çırakların Çalışma Yaşamlarına ve Çalışma Koşullarına İlişkin Analiz

Bu bölümde çırakların çalışma yaşamına dahil olma süreçleri, çalışmaya dair düşünceleri, çalışma ortam ve koşulları irdelenecektir. Bunun için öncelikle çalışmaya başlama yaşları, çırak olmaya nasıl karar verdikleri ve çalışma hayatına katılım nedenleri üzerinde durulacak olup çalışmanın çıraklar için anlamı değerlendirilecektir. Sonrasında çırakların çalışma ortam ve koşullarına dair düşünceleriyle ilgili bulgulara yer verilecektir.

3.3.1. Çırakların Çalışmaya Başlama Yaşları

Çırakların demografik ve ailelerinin sosyoekonomik özelliklerine ve çırakların eğitim durumlarına ilişkin şimdiye kadar irdelediğimiz bulgulara göre, çırakların içinde bulunduğu okul ortamları, verilen eğitimin niteliği, ailenin eğitim durumu ve eğitime bakışı, maddi imkânsızlıklar çırakların bulunduğu koşulları şekillendirmiştir. Çırakların bir kısmı örgün eğitimlerini devam ettirmek istemiş olsalar bile içinde bulundukları koşullar buna imkân tanımamıştır. Erken yaşlardan itibaren okulla birlikte çalışma etkinliklerine katılmış olsalar da zorunlu eğitimleri bittiğinde çalışma yaşamına girmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda çırakların çalışma yaşamına kaç yaşlarında girdikleri araştırılmak istenmiştir.

Tablo 22. Çırakların Çalışmaya İlk Başladıkları Yaş

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
10 yaş ve öncesi	18	5,2	5,2	5,2
11 yaşında	15	4,3	4,3	9,5
12 yaşında	35	10,1	10,1	19,5
13 yaşında	33	9,5	9,5	29,0
14 yaşında	93	26,7	26,7	55,7
15 yaş ve daha yukarı yaşıta	154	44,3	44,3	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çalışmaya ilk olarak başladıkları yaşların dağılımına bakıldığında birinci sırada, % 44.3 oranıyla 15 yaş ve daha yukarı yaşıta çalışmaya katılanlar gelmektedir. 14 yaşında çalışmaya başlayanlar % 26.7 ile ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada % 10.1 oranı ile 12 yaşında çalışmaya başlayan çıraklar bulunmaktadır. 10 yaş ve öncesi yaşıta çalışma yaşamına katılanlar ise düşük bir oranda kalmıştır (% 5.2).

Çırakların çalışma yaşamına ilk başlama yaşının 15 yaş ve sonrasındaki yaş diliminde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yaş dilimindeki çırakların zorunlu eğitim sonrası bir süreliğine okul eğitimlerine devam ettiği ancak okul ve çalışma arasında yapılan bir tercih sonrasında çalışma yaşamına katıldıklarını söyleyebiliriz. Zorunlu eğitimi bitirme yaşının 14 olduğu göz önüne alındığında 14 yaş dilimindeki çırakların zorunlu eğitimlerini bitirir bitirmez çalışma yaşamına başladıklarını ifade edebiliriz. Erder ve Lordoğlu (1993) araştırmasında çırakların düzenli çalışmaya daha çok ilk okuldan sonra başladığı bulgusuna rastlanmıştır.

Bu tablo nihai olarak çırakların önemli bir kesiminin (% 26.7 + % 44.3 = % 71) zorunlu eğitimi bitirdiklerinden sonra çalışmaya başladıklarını göstermektedir. Diğer yandan 14 yaş öncesi yaş dilimine dahil olan çırakların ise okula giderken çalışmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Okul dönemlerinde çalışmaya başlayan çırakların çalışma edimleri ya okulla birlikte yürütülen ya da okulların tatil olduğu dönemlerde, yazları boş gezmek ve harçlıklarını çıkarmak için gerçekleştirilen bir etkinlik olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Çıraklarla yapılan görüşmelerden çoğunlukla köylerde yaşayan çıraklar okulla birlikte aile işlerini ve köy işlerini de yürütmüşlerdir; *ailesine tarlada bahçede yardım etmek şeklinde ücretsiz aile işlerini yapmak, komşunun ekinlerinin biçilmesinde/kozalıkların-taşın-toprağın toplanmasında vb. köy işlerinde*

cüzzî miktarlı harçlık karşılığında çalışmak. Kentlerde yaşayan çıraklar da okulla birlikte çeşitli işlerde çalışmışlardır: *su satmak, sevgililer gününde çiçek satmak, simit satmak, pazarlarda karlı pekmez satmak vb.* Çırağın içinde bulunduğu ekonomik durumun ve geleneksel değerlerin çırakların hem okuyup hem çalışmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Çıraklarla görüşmelerimizde dikkatimizi çeken bir nokta olmuştur. Okul okurken yukarıdaki faaliyetlere benzer işlerde çalışmaya başlayan çocukların yaptıkları işler; kavramsal ve kuramsal çerçevedeki çocuğun çalışmasının anlamını irdelerken değindiğimiz çocuk işleri (çalışması)/çocuk işçiliği (emeği) ayrımından çocuğun okuluna ve gelişimine engel olmayan, sosyalizasyon faaliyeti olarak değerlendirilen çocuk çalışması kapsamına girmektedir. Dolayısıyla araştırmamızdaki erken yaşlarda tarla/bahçe vb. işlerde aileye yardımcı olmak için çalışan, tatillerde ya da harçlık için berber vb. işlerde çalışan, çiçek satmak, simit satmak, su satmak, vb. işler yapan çırakların çalışması çocuk işleri/çalışması olarak düşünülebilir. Bu durumu aşağıdaki çırağın ifadesinde de görmek mümkündür. Çırak küçükken yaptığı işleri işçilik olarak nitelememekte, büyümesiyle birlikte yaptığı işleri işçilik olarak değerlendirmektedir:

13 yaşında şişe toplayıcılığı hurdacılık yapıyordum internete gitmek için. Sonra boyum uzadı işçiliğe geçtim (Şansal).

Her ne için yapılırsa yapılsın çocukların yaşları çalışmak için çok küçüktür. Çalışmak onların yapması gereken bir etkinlik değil, yetişkinlerin içinde bulunması gereken faaliyettir. Bu bağlamda çırakların çalışmaya başlama yaşlarının uygun olup olmadığı araştırılmıştır (Tablo 23).

Tablo 23. Çıraklara Göre Çalışmaya Başlama Yaşlarının Uygun Olup Olmadığı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	294	84,5	84,5	84,5
Hayır	54	15,5	15,5	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların % 84.5'lik oldukça önemli bir oranı çalışmaya başlama yaşlarının uygun olduğunu belirtmişlerdir. % 15.5'lik kesimi çalışmaya başlama yaşını uygun bulmamaktadır. Bu tablo, normalde bir yetişkin etkinliği olan çalışmanın çocuk yaşta olan çıraklar tarafından önemli ölçüde kabullenildiğinin bir göstergesidir.

3.3.2. Çırakların Çalışmaya Başlama Nedenleri ve Çalışmaya İlişkin Algıları

Bu başlıkta çırakların çalışmaya başlama nedenleri ve çalışmanın çıraklar için ne anlam ifade ettiği istatistiki olarak değerlendirilmesinin ardından anlam çözümlemesi yapılarak çırakların çalışma algılarına ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ayrıca çırak olmaya nasıl karar verdikleri çırakların kendi bakış açılarından yansıtılacaktır.

Tablo 24. Çırakların Çalışmaya Başlama Nedeni

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Aile gelirine katkıda bulunmam gerekiyordu / ekonomik nedenler	63	18,1	18,1	18,1
Ailem istedi	5	1,4	1,4	19,5
Okumadığım için /okulu sevmediğim için	105	30,2	30,2	49,7
İş öğrenmek, meslek edinmek	164	47,1	47,1	96,8
Denizli'ye GÖÇ ettik; kente uyum sağlayabilmek, aileme ekonomik olarak katkıda bulunabilmek için çalışmak zorundaydım	7	2,0	2,0	98,9
Başka	4	1,1	1,1	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çalışmaya başlama nedenlerine göre dağılımları incelendiğinde; birinci sırada % 46.8 ile iş öğrenmek/meslek edinmek için çalışmaya başlayanlar, ikinci sırada % 30.2 ile okumadığı için, üçüncü sırada aile gelirine katkıda bulunmak için çalışanlar (% 18.4) yer almıştır. Görüldüğü üzere, çırakların çalışma nedenlerinin başında meslek edinmek gelmektedir. Araştırmamızın bulgusu Kozcu'nun (1988) araştırmasıyla paralellik göstermektedir. Bu çalışmada da öncelikli çalışma nedeni meslek edinmek (% 62) olarak gözükmektedir. Erder ve Lordoğlu'nun (1993) araştırmasında da çırakların çalışmaya başlamalarında iki temel neden vardır, bunlardan birincisi meslek edinmek, diğeri ise aile bütçelerine katkıda bulunmaktır (1993: 141-142).

Yukarıdaki tabloya göre, çırakların önemli bir kesiminin iş öğrenmek/meslek edinmek için çalışma hayatına atıldığı, meslek edinmenin hemen ardından çoğunlukla okumadıkları için çalışmaya başladıkları söylenebilir. Bu durum çırakların çalışmayı dolayısıyla meslek edinmeyi okula alternatif olarak tercih ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Aile gelirine katkıda bulunmak için çalışmaya başlayan çırakların oranı da önemli bir paya sahiptir. Çırakların genelinin annesinin ev hanımı olduğu göz önünde bulundurulduğunda baba dışında aileye ekonomik katkı sağlama görevinin bu çıraklara yüklenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Denizli'ye göç ettiği için çalışmaya başlayan çırakların oranı ise oldukça düşüktür. Bu durum çalışmaya başlamada önemli belirleyicilerden biri olan göç olgusunun bizim çalışmamız üzerinde fazla bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Yukarıdaki tablo çıraklık eğitimdeki genel çerçeveyi sunması açısından önemlidir. Ancak derinlemesine görüşmelerde çocukların “çırak olmaya nasıl karar verdiniz?” sorusuna verdikleri yanıtlar dikkatimizi çekmiştir. Bu bağlamda çırakların bakış açısından nasıl çırak olmaya karar verdiklerini burada değinmek yerinde olacaktır.

Çıraklarla yapılan görüşmelerde çırak olmaya nasıl karar verdiniz sorusu yöneltilmiş, “*meslek edinmek için*”, “*okulu sevmediğim için*”, “*aile gelirine katkı için*” yanıtlarının dışında sıklıkla “*küçüklükten beri elim mesleğe yatkındı*”, “*okumayınca babam sanayiye kattı*”, “*tanıdık bir usta vardı yanına aldı*”, “*abi tavsiyesi*”, “*çalışmayı okuldan daha çok seviyordum*”, “*boş boş durmamak için*”, “*harçlığımı çıkarmak için*”, “*tesadüf eseri*” yanıtları alınmıştır.

Çırak denildiğinde akla bazı kalıp düşünceler gelmektedir. Okumayıp haylazlık yaptığı için akli başına gelsin diye, hayatın zorluğunu öğrensin diye sanayiye verilen ya da çırak aranıyor ilanlarıyla işe başlayan küçük çocuklar şeklinde geleneksel bir çırak imgesi vardır. Bizde çıraklarla görüşmelerimizde bu imgeyle örtüşen durumlarla karşılaştık. Ayrıca görüşmelerimizde dikkati çeken bir durum olmuştur. Kuaförlükte olan kız çırakların saç/makyaj yapmaya çok ilgili olmaları, tamirci çıraklarının arabalara olan hayranlığı, mobilya çıraklarının matkabı çok sevmesi vb. gerekçeler onları bu mesleklere yöneltmede etkili olmuştur.

Çıraklar çıraklığa adım attığı dönemlerde içinde bulundukları yaş dolayısıyla çevrelerindeki kişilerden kolaylıkla etkilenmekte, onları kendilerine rol model almaktadırlar. Onların içinde bulunduğu sosyal çevre kimlik oluşumlarını dolayısıyla

meslek seçimlerini de etkilemektedir. Görüşme yaptığımız çıraklarda bu duruma sıkça rastlanmıştır.

Görüşme yaptığımız tekstilde çalışan çıraklardan bir tanesinin çıraklığa başlama hikayesi ise oldukça dikkatimizi çekmiş, köyde yaşayan okulu bırakmış çocukların fabrika patronlarınca ucuz emek olarak çocuk işçi çalıştırmanın talep cephesini göstermesi açısından da önemli bulunmuştur.

Bir Cuma bizim orda pazar oluyor, kahvede oturuyorduk çalıştığım işyerinin müdürü işçi aramaya oraya gelmiş okumayacak çocukları işe almak için. Benimde sınıfta kaldığım bilinince babamla da konuştular beni de o akşam götürdüler fabrikaya, akşam üzeri topladım eşyaları. Buraya getirdiler ondan sonra işe başladım işte, çıraklığa (Derin).

Görüldüğü üzere görüşme yapılan çıraklar, çırak olma kararlarını ya kendileri vermekte ya da babaları tarafından bizzat işe sokulmaktadır. Çocukların çırak olmalarında mesleğe yatkınlık, okulu sevmeme, çevresine özenme, aile faktörü ve bazen de tesadüfler etkili olmuştur. Ancak içinde bulunduğu maddi imkansızlıklar da çocuğa çırak olmaktan başka seçenek de sunmamıştır.

Görüldüğü üzere çıraklar çeşitli nedenlerle çalışma yaşamına atılmışlar ve çalışma hayatında çırak olarak yerlerini almışlardır. Bu noktadan itibaren çırakların çalışmaya ilişkin algıları da şekillenmeye başlamıştır. Çalışmanın çıraklar için anlamı Tablo 25'den hareketle irdelenecektir.

Tablo 25. Çalışmanın Çıraklar İçin Anlamı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Para kazanmak	80	23,0	23,0	23,0
Ailemin gözünde değerli olmak	15	4,3	4,3	27,3
Toplumdan saygı görmek	25	7,2	7,2	34,5
Kendi başına ayakta durmak	196	56,3	56,3	90,8
Çocukluğumu yaşayamamak	13	3,7	3,7	94,5
Büyüyüp, yetişkin olmak	19	5,5	5,5	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çalışmanın anlamına ilişkin çırakların dağılımına bakıldığında; birinci sırada % 56.3 ile çalışmayı kendi başına ayakta durmak olarak algılayanlar, ikinci sırada % 23 ile çalışmanın para kazanmak anlamına geldiğini belirtenler, üçüncü sırada % 7.2 ile

çalışmanın anlamını toplumdan saygı görmek olarak düşünenler yer almıştır. Çalışmayı, büyüüp yetişkin olmak olarak algılayanların oranı % 5.5 iken; aile gözünde değerli olmak şeklinde niteleyenler % 4.3'tür. Çırakların % 3.7'si için çalışmak, çocukluğunu yaşayamamak anlamına gelmektedir.

Bu tabloya göre çalışmanın çıraklar için öncelikli anlamının kendi başına ayakta durmak olduğu görülmektedir. Para kazanmak ise çıraklar için ikinci önemde gözükmektedir. Çıraklar için çalışmanın % 56.3 oranı ile birinci sırada yer alması (Tablo 25), çırakların çalışmaya ilk başladıklarında yaşları 15 ve üzeri olanlarla (Tablo 22) uyumlu sonuç verdiğini söyleyebiliriz. 15 yaş ve üzeri olan grup artık kazandığı para ile kendi ayakları üzerinde durabileceklerini kavrayabilecek bir yaştadır. Bu aynı zamanda bu yaştaki çocukların ergen olarak da değerlendirilmeye başlanabileceği yaşlara denk gelmektedir.

Derinlemesine görüşmelerde dikkatimizi çeken bir nokta olmuştur. Bazı çırakların çalışmaya yüklediği anlamın, modern öncesi toplumların çalışmaya yüklediği anlamla aynı olduğu görülmüştür. Modern öncesi toplumlarda çalışma kelimesi “zahmet, yorgunluk, acı, ızdırap gibi çağrışımlara sahiptir. Yani çalışmak bir tür ceza olarak görülmektedir” (Bozkurt, 2006: 50). Bazı çıraklarda çalışmanın bir tür “eziyet” olduğu algısı oluştuğunu söyleyebiliriz.

Çalışmak: bir yandan eziyet çekmek demek bir yandan bir an evveli kendi ayaklarının üzerinde durabilmek demek (Derin).

3.3.3. Çırakların Çalışma Ortam ve Koşulları

Çırakların çalıştıkları işyerleri genellikle küçük ölçekli ve görece orta ölçeklidir. İşyerlerinin niteliğine bakıldığında bu işyerlerinin dükkanlar, küçük atölyeler ve orta ölçekli fabrikalar (sayıca azda olsalar bazı tekstil, mobilya ve PVC çırakları bu fabrikalarda çalışmaktadır) şeklinde olduğu görülmektedir. Araştırmamızdaki çıraklar mesleklerinin niteliğine göre tamir atölyelerinde; berber ve kuaför dükkanlarında; pidecilerde, kasaplarda pastanelerde, dondurmacılarda; marangoz atölyelerinde/mobilya fabrikalarında; haddecilerde; klima, doğalgaz firmalarında; sıhhi tesisatçılarda; elektrikçilerde; küçük ev aletleri satan mağazalarda; tekstil/dokuma fabrikalarında vb. işyerlerinde çalışmaktadırlar. Çalıştıkları mekânlar genellikle küçük mekânlar olup, işçi

sağlığına ve güvenliğine dair önlemler hemen hemen alınmamaktadır. Erder ve Lordoğlu'nun (1993) belirttiği gibi, bu işyerleri getir-götür, temizlik ve ustaya yardımcı işleri yaptırmak amacıyla çırak istihdam ettiklerini söylemektedir. Dolayısıyla çırakların işleri ustanın ve mesleğinin niteliğine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda genel olarak çırakların yaptıkları işler Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26. Çırakların İşyerlerinde Yaptıkları İşler

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Ustanın yapmamı istediği bütün işleri yapıyorum	314	90,2	90,2	90,2
Getir-götür işleri yapıyorum	11	3,2	3,2	93,4
İşyerinin temizliğini yapıyorum	6	1,7	1,7	95,1
Başka	17	4,9	4,9	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların işyerlerinde yaptıkları işlerin dağılımına bakıldığında; ilk sırada % 90.2 oranı ile ustanın yapmasını istediği bütün işleri yapanlar yer almıştır. Burada çırakların getir götür işlerinden, temizliğe, ustanın işle ilgili istediği işlerden iş dışı işlerine kadar bir çok şeyi yaptıkları söylenebilir. Alandayken çıraklarla yaptığımız sohbetlerde bazı çıraklar ustalarının iş dışı istekleri olduğunu dile getirmiş; çırakların iş dışında “ustasının tavuklarını beslemek”, “ustasının çocuğunu okula/dershaneye bırakmak” gibi ustaların özel işlerine de yetişmeye çalıştıkları öğrenilmiştir. Tabloya göre sadece getir-götür işlerini yapan çırakların oranı % 3.2 iken; sadece işyerinin temizliğini yaptığını belirtenler % 1.7 oranındadır. Sadece getir götür işlerini ya da sadece işyerinin temizliğini yaptığını belirten çırakların işyerinde henüz yeni işe başlamış olduğu ya da birden fazla çırağın bulunduğu işyerlerinde çalıştıkları söylenebilir. Çıraklarla yapılan görüşmelerde bu durumun bazı çıraklar tarafından sıkça vurgulandığı görülmüştür. Böylesi işyerlerinde çıraklar arasında da hiyerarşinin olduğu, süre olarak kıdemli bir çırağın yeni çırağa göre iş üstünlükleri olduğu öğrenilmiştir. Kıdemli olanların daha çok mesleğe yönelik işleri yaparken, kıdemsiz (alt devre) olanların getir-götür vb. daha önemsiz işleri yaptıkları söylenebilir.

Şimdi dinamo söküyom, ampül söküyom, yola gidiyom, başka kumanda bağliyorum yaptığım şeyler genellikle bunlar. Eskiden getir götür temizlik yapardım. Şimdi yeni başlayan çırak yapıyo benden bir yaş küçük (Görkem).

Getir-götürden temizliğe, meslekle ilgili işlerden meslek dışı işlere kadar çeşitli işler yaptırılan çıraklar için işlerinin zor gelen yanlarının neler olduğu araştırılmak istenmiştir. Tablo 27’de çıraklara göre işin zor gelen yanları gösterilmiştir.

Tablo 27. Çıraklara Göre Yaptıkları İşin En Zor Yanı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Getir-götür işlerini yapmak	69	19,8	19,8	19,8
Ustanın tutum ve davranışları	29	8,3	8,3	28,2
Müşterilerin tutum ve davranışları	25	7,2	7,2	35,3
Uzun süre ayakta kalmak	96	27,6	27,6	62,9
İş makinelerini kullanmak	3	,9	,9	63,8
Ağır yük kaldırmak/taşımak	61	17,5	17,5	81,3
Herhangi bir güçlüğü yok	61	17,5	17,5	98,9
Başka	4	1,1	1,1	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çıraklara göre yaptıkları işin en zor yanının ne olduğuna dair dağılımına bakıldığında ilk sırada % 27.6 oranıyla uzun süre ayakta kalmak yer almaktadır. % 19.8 ile getir-götür işlerini yapmak ikinci sırada yer almaktadır. Ağır yük kaldırmayı en zor yan olarak gören çıraklar % 17.5 oranında iken herhangi bir güçlüğü olmadığını düşünen çıraklar da % 17.5 oranındadır.

Bu tabloya göre, çalışma süresinin 8 saatten daha fazla olması ayakta durmayı zorluk derecesini ilk sırada gösterme nedenidir. Getir-götür, iş anında sıkça yaşandığından sürekli bir hareketlilik ve yorgunluğa yol açmaktadır.

Ağır yük kaldırma görüşü ile herhangi bir güçlük olmadığı görüşünün aynı dağılımda olması çırakların fiziksel yapılarıyla ilişkili olarak da düşünülebilir. Ayrıca bu durum çırakların uğraştıkları meslekle de ilgili olarak değerlendirilebilir. İnşaatta, mobilya ya da tekstil vb. işlerde çalışan çıraklar için ağır yük kaldırmak çıraklara zor gelebilir.

İşin en zor yanı şu yani, kumaşlar falan var çok ağır yani 60-70 kiloluk kumaşları ben kaldıramıyorum mecbur arkadaşlarımı çağırıyorum erkek olanları onları da hani her gün çağırmak olmuyor (Seher).

Kuaförlükte ya da berberlikte çalışan çıraklar saç kesiminin ya da fön çekmenin zorluk taşımadığını düşünebilir.

Çırakların yaptıkları işler dışında işyeri ortamlarının nasıl olduğu ve çalıştıkları ortamdaki ne derece memnun oldukları araştırılmak istenmiştir. Çırakların işyeri ortamlarının durumu genel bir çerçevede olarak Tablo 28’den ve çırakların anlatımlarından hareketle değerlendirilecektir.

Tablo 28. Çırakların İşyeri Ortamlarının Durumu

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kışları çok soğuk/yazları çok sıcak	72	20,7	20,7	20,7
Havalandırması yok	13	3,7	3,7	24,4
Işık almıyor	3	,9	,9	25,3
Tozlu	32	9,2	9,2	34,5
Gürültülü	50	14,4	14,4	48,9
Güzel, uygun bir ortam	170	48,9	48,9	97,7
Başka	8	2,3	2,3	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

İşyeri ortamlarının durumuna göre çırakların dağılımında, % 48.9’u güzel-uygun ortam olduğunu düşünmekte; % 20.7’si işyerinin soğukluğundan/sıcaklığından (nemden) şikayet etmekte; % 14.4’ü gürültülü olduğunu belirtmekte, tozlu olduğunu düşünenler % 9.2 oranında yer almaktadır. % 3.7’si havalandırmasının olmadığını, % 0.9’u ışık almadığını belirtmiştir. Başka (% 2.3) seçeneğini işaretleyen çıraklar; yağlı ve kirli ortam olduğunu, iş saati çok olan bir ortam olduğunu, hiç iyi bir ortam olmayıp argo, küfür vb. ithamların bulunduğu bir ortam olduğunu belirtmişlerdir.

Bu tabloya göre güzel uygun ortam olduğunu düşünenlerin yüksek bir oranda çıkması çıracın mesleği sevmesi, ustasıyla ilişkisinin iyi olması ve fiziki koşulların uygunluğunun etkili olması seçenekleriyle birlikte yorumlanabilir.

İşyeri ortamını mevsimine ve işin niteliğine göre soğuk/sıcak/nemli olduğunu niteleyenler, işyerinin fiziksel koşullarıyla ve yapılan işin niteliğiyle ilişkili olarak işyeri ortamlarını değerlendirmişlerdir. Çıraklarla yapılan görüşmelerde kimi tamirci çırakları işyerlerinin kışları çok soğuk olduğundan gerektiğinde soğukta taşta yatarak iş yaptıklarından, tekstil çıraklarının bir kısmı işyerinde nemli havanın sıkıntı verdiğinden bahsetmekte, yemekle ilgili işlerde çalışan aşçı, pideci vb. çıraklar ocağın sürekli yanmasından ve ocak başı iş yaptıklarından dolayı işyeri ortamlarının sıcak olduğunu dile getirmektedirler.

İşyeri ortamını gürültülü olarak değerlendirenlerde ilgili iş kollarında kullanılan makinelerin etkili olduğunu söyleyebiliriz (demircilikle uğraşan çıraklar kaynak makinesinin sesinden rahatsız olduklarını, tekstilde çalışan çırakların bir kısmı ise tekstilin makinelerinin gürültüsünden çok rahatsız olduğunu dile getirmişlerdir). Tozlu ortamın ise yaz koşullarıyla ve çalışılan sektörle ilgili olduğunu söyleyebiliriz (tamirci çıraklarının bir kısmı işyerlerinin kepenkleri sürekli açık olduğundan sürekli toza maruz kaldıklarını, kimi tekstil çırakları pamuktan dolayı tozlu bir ortam olabildiğini, marangozhanelerde ve mobilya atölyelerinde çalışan çıraklar da tozdan kimi zaman şikayetçi olduklarını dile getirmişlerdir).

Nihai olarak Tablo 32'den hareketle, çırakların çalıştıkları ortamların genellikle sağlıksız ve elverişsiz ortamlar olduğunu söyleyebiliriz ($\% 20.7 + \% 14.4 + \% 9.2 + \% 3.7 + \% 0.9 + \% 2.3 = \% 51.1$). Çırakların içinde bulundukları işyeri ortamları çoğunlukla onların sağlığını ve güvenliğini tehdit etmektedir. Ağır yük kaldırmaları, gürültülü/tozlu/nemli/soğuk/yağlı/kirli ortamlarda çalışmaları, uzun süre ayakta kalmaları, iş makineleri ve bazı kimyasallarla uğraşmaları onların sağlıklı gelişimlerine engel olmaktadır. Çıraklarla yapılan görüşmelerde ağır yük kaldıranlar duruş bozukluklarının olduğunu, gürültülü ortamlarda çalışanlar işitme bozuklukları yaşadıklarını, uzun süre ayakta durmaktan dizlerinin sürekli ağrıdığını, sürekli makinedeki işiğa bakmaktan gözlerinin bozulduğunu vb. rahatsızlıklar yaşadığını dile getiren çıraklar olmuştur.

Her yer egzoz gazı, boyacı oradan boya atıyo boya tozu full bize yapışıyor; bi tükürüyo mesela yere kıpkırmızı boyanın rengi akıyor bizden, ciğerlerimize yapışıyor. Şurdan şuraya gitsek yoruluyoz (Çınar).

Gürültü; sağ kulağım az işitmiyo, sol kulağımla konuşuyom ben telefonda. Bazen bağıriyorum hani dokumada cıyaklayarak konuşuyoruz bazen sokağın ortasında cıyaklayasım bağırasım geliyor. Yeri geliyo 70-80 kiloluk topu omuzlamak zorunda kalıyon. Mesela şuanda ben kambur duruyorum dik olmaya çalıştığımda da belim ağrıyor (Derin).

Yukarıda da görüldüğü gibi, bazı çırakların çalıştıkları işler sağlıklarını, bedensel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda bazı çocukların çalıştıkları işler; kavramsal-kuramsal çerçevede değindiğimiz çocuk çalışması/çocuk işleri olarak nitelendirilebilen işlerden çocukların sağlıklarını ve

bedensel, sosyal, ruhsal vb. gelişimlerini olumsuz etkileyen çocuk emeği/işçiliğine doğru bir yönelim gösterdiği söylenebilir.

Sağlıksız ve kötü ortamlarda çalışmalarını sürdürmenin yanı sıra herhangi bir koruyucu kullanmadan çalıştırılmaları çocukları ciddi risk ve tehlikelerle karşı karşıya bırakmaktadır. İşyerlerinin çırakların sağlığı ve güvenliği kurallarına uygun olması son derece önemli olmaktadır. Bu bağlamda çırakların işyerlerinde koruyucu kullanıp kullanmadıklarına dair durumları Tablo 29'dan hareketle değerlendirilecektir.

Tablo 29. Çırakların İşyerinde İşlerini Yaparken Koruyucu Kullanma Durumları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	188	54,0	54,0	54,0
Hayır	160	46,0	46,0	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çalıştıkları işyerlerinde işi yaparken iş elbisesi, eldiven, maske vb. koruyucuları kullanıp kullanmadıklarına dair dağılımlarına bakıldığında, % 54'ü evet yanıtı verirken; % 46'sı herhangi bir koruyucu kullanmadığını dile getirmiştir. Bu oranlara göre çırakların yarısından çoğunun iş anında koruyucu tedbirler aldığı anlaşılmaktadır.

Ancak gerek alan deneyimimiz gerekse çırakların işyerlerindeki gözlemlerimiz bize durumun böyle olmadığını göstermiştir. Yaptığımız görüşmeler ve gözlemler sonucunda bazı iş yerlerinde koruyucu önlemler neredeyse hiç alınmazken bazı işyerlerinde koruyucuların olduğu ancak iş esnasında bunların kullanılmadığı anlaşılmıştır. Sanayideki tamirci çıraklarının, PVC çıraklarının, tekstil çıraklarının iş esnasında demir burunlu ayakkabı giymeden çalışması oldukça büyük bir risk iken birçok işveren tarafından bu ayakkabıların çıraklara temin edilmediği; temin edilenlerin ise ayakkabılarının eskidiği için işlevini yitirdiği sanayideki gözlemlerimiz ve çıraklarla görüşmelerimiz sonucunda anlaşılmıştır. Marangozhanelerde, tamirhanelerde çalışan çırakların çoğunluğunun eldiven giymeden çalıştığı; inşaatlarda çalışan çırakların en temel önlemlerden biri olan baretlerini takmadan işe koyulduğu çıraklar tarafından dile getirilmiştir.

Eldivenleri giymemizi yasaklıyorlar; neymiş bir cıvatayı sıkarken ya da müşteri gözünde sen böyle min, işçi adam eldiven takar mı, yok şöyle takar mı vıt vıt ediyorlar. Bazen usta yokken takıyorum gördüğünde tokat atıyor (Bulut).

İşverenlerin umursamaz tutumları sürdükçe koruyucu önlemler olmadan risk ve tehlikeler altında çalışan çıraklarınsa iş kazasına yakalanma olasılıklarıyla çalışma yaşamlarını sürdürecekleri aşıkardır. Bu bağlamda çırakların iş kazası geçirme durumları Tablo 30’da gösterilmiştir.

Tablo 30. Çırakların İş Kazası Geçirme Durumları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	94	27,0	27,0	27,0
Hayır	254	73,0	73,0	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların iş kazası geçirip geçirmediğine dair dağılımda, iş kazası geçirmeyen çırakların oranı % 73 iken; iş kazası geçirdiğini belirten çıraklar % 27 oranındadır. Tablodan çırakların çoğunluğunun iş kazası geçirmediği görülmektedir. Ancak iş kazasına uğrayanların oranı azımsanmayacak bir boyuttadır. İş kazalarının yaşanmaması için işyerlerinin işçi sağlığına ve iş güvenliğine uygun hale getirilmesi gerekirken; ustaların ve çırakların bu yönde bilinçli davranması gerekmektedir.

Alanda ustalarla yaptığımız görüşmelerde bazı ustalar olası iş kazaları karşısında uygulanan cezai yaptırımların farkındalığıyla işi yaparken dikkatli hareket etmek gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı ustalar ise iş kazalarının olağan karşılanması gerektiğini; çırakların bu koşullar dahilinde mesleği öğreneceklerini vurgulamışlardır. Bir ustanın bu konudaki ifadesi şöyledir: “İşi yaparken kazası da olur acısı da... Bizim çırakta eğer kaza yaparsa kazadan sonra dersini almayı bilecek, böyle böyle meslekte pişecektir” (Cevdet Usta). Ancak koruyucu önlemlerin alınmaması durumunda yasaların ustalara güçlü yaptırımlar uygulaması, bu konudaki umursamazlığı asgari düzeye indirebilir.

Çıraklarla yapılan görüşmelerde bazı çıraklar ustalarının iş kazası durumunda gerekli dikkati göstermedikleri için şikayetlerini dile getirmişlerdir. Kimisi ustanın iş kazası anında umursamaz tavırlarından doktora götürmeyişlerine yakınırken; kimisi

müdahale olduğunu belirtmiş ama iş kazasının masraflarının dahi çıraktan karşılanmasına serzenişte bulunmuştur.

Çalışırken şurası kesildi. Parmağım kesildi. İşte fazla kesik diye götürmediler doktora, oda kaynayınca şimdi bitişti burası açılmıyor (Efe).

Çıraklar çeşitli işkollarında ve mesleklerde çalışmaktadırlar. Dışarıdan risksiz ve tehlikesiz olarak görülen işlerde bile çocukların iş kazasına uğrama olasılıkları vardır. Genellikle kuaförlük pek risk ve tehlike taşımayan bir meslek olarak görülmektedir. Ancak çıraklarla yaptığımız görüşmeler, durumun sanıldığığının aksine olabileceğini işaret etmiştir. Dolayısıyla çalışma ortam ve koşullarının tüm çalışan çocuklar için iş kazası olasılığını içinde barındırdığını söyleyebiliriz.

Dolayısıyla çalışan kesim içinde çocuk çalışanlar en savunmasız kesimi oluşturmaktadır. Çocukların bu konumu işverenlerin çocuk işçi çalıştırmayı neden istediğini açıklar niteliktedir. Bir yetişkin gibi haklarını arayamayan ve işlerini kaybetmemek için sessiz kalan çıraklar, işverenler tarafından ucuz emek olarak kullanılmaktadır. Bu durum çocuk emeğinin talep yönünü göstermektedir. Kanunlarla çocukların korunması gerekmektedir.

Çıraklar kendi haklarını savunamadıkları için kötü çalışma koşullarına da maruz kalabilmektedirler. Savunmasız ve sessiz kalan çırakların durumundan işverenlerin önemli ölçüde istifade ettiklerini söyleyebiliriz. Bu bağlamda çırakların içinde bulundukları çalışma koşullarının anlaşılması için öncelikle günlük çalışma süreleri Tablo 31’de değerlendirilmiştir.

Tablo 31. Çırakların Çalışma Süreleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
8 saatten az	17	4,9	4,9	4,9
8 saat	36	10,3	10,3	15,2
10 saat	76	21,8	21,8	37,1
12 saat	104	29,9	29,9	67,0
12 saatten fazla	98	28,2	28,2	95,1
Başka	17	4,9	4,9	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çalışma sürelerine bakıldığında % 58.1'inin (% 29.9+% 28.2=% 58.1) günde 12 saat ve üzeri çalıştığı görülmektedir. Demirbilek ve Demirbilek (2002) araştırmasında, çırakların % 45'i, 12 saat ve üstü çalışmaktadır.

Günlük çalışma süresi 10 saat olan çırakların oranı % 21.8'dir. Günlük çalışma süresi 8 saat olan çırakların oranı sadece % 10.3 iken; 8 saatten az çalışan çıraklar % 4.9'luk oldukça düşük bir orana sahiptir. Başka (% 4.9) seçeneğini işaretleyenler, mobilya fabrikasında günde 11 saatlik standart bir çalışma süresine sahip olduklarını anket kağıtlarında belirtmişlerdir.

Yasalar çırakların günde 8 saatten fazla çalıştırılmasının yasak olduğunu söylemektedir. Ancak bizim bulgularımızda çırakların % 84.8'inin günlük çalışma süresinin 8 saatten fazla olduğu, yoğunluğun ise 12 saat ve üzerinde toplandığı görülmektedir. Bu ise oldukça kaygı verici bir durumdur. Çırakların bu çalışma süreleriyle birlikte herhangi bir ücret ödenmeden fazla mesaiyle çalıştıklarını da göz önüne aldığımızda çırak emeğinin ne derece yoğun ve kuralsız bir biçimde kullanıldığını anlamak mümkündür.

Çalışma süreleri dışında çırakların aldıkları ücretlerde onların çalışma koşulları açısından önemli bir gösterge olmaktadır. Çırakların aylık ücret düzeyleri Tablo 32'de gösterilmiştir.

Tablo 32. Çırakların Aylık Ücret Düzeyleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
0-400	58	16,7	16,7	16,7
401-500	71	20,4	20,4	37,1
501-700	78	22,4	22,4	59,5
701-1000	81	23,3	23,3	82,8
1001-1300	51	14,7	14,7	97,4
Başka	9	2,6	2,6	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Aylık ortalama 701-1000 lira arasında ücret alanların oranı %23.3; 501-700 arası ücret alanların oranı % 22.4; 401-500 arasında ücret alanların oranı %20.4 olarak gözükmektedir. Aylık 400 liraya kadar ücret alanlar %16.7 oranındadır. 1001-1300 arasında ücret aldığını belirtenlerin oranı ise %14.7'dir.

Yasalarda çıraklık eğitime devam eden çırakların 8 saatten fazla çalıştırılmaması dışında asgari ücretin en az üçte biri kadar ücret almaları gerektiği belirtilmiştir. Buna göre çırakların belirtilen sınırlarda ücret aldığı görülmektedir. Ancak çalışma süreleri dikkate alındığında çırakların ücretlerinin fazla mesailer nedeniyle daha fazla olması gerektiği söylenebilir.

Tablo 33. Çırakların Çalışmaları Karşılığında Aldıkları Ücretlerin Yeterli Olup Olmadığı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Yeterlidir	80	23,0	23,0	23,0
Yetersizdir	184	52,9	52,9	75,9
Kısmen yeterlidir	84	24,1	24,1	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların aldıkları ücretlerin kendileri için yeterli olup olmadığı sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında yarısından fazlasının (% 52.9) aldığı ücreti yeterli bulmadığı; % 24.1'nin ise kısmen yeterli bulduğu görülmektedir. Aldığı ücretin yeterli olduğunu düşünen çıraklar ise sadece % 23 oranındadır. Tablo, çırakların önemli bir kısmının emeklerinin karşılığını alamadığı düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Anket kağıtlarında *emeğimizin karşılığını alamıyoruz* notlarıyla karşılaşmıştır. Çıraklarla yapılan görüşmelerde de neredeyse çırakların tamamı ücretlerinin yeterli olmayıp emeklerinin karşılığı olmadığını dile getirmişlerdir.

Tablo 34. Çırakların Mesaiye Kalınca Ek Ücret Alma Durumları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	137	39,4	39,4	39,4
Hayır	204	58,6	58,6	98,0
Bazen	2	,6	,6	98,6
Mesaiye kalmıyoruz	5	1,4	1,4	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların fazla mesaiye kalma durumlarında ustaları tarafından ek ücret verilip verilmediği araştırılmak istenmiştir. Çırakların % 58.6'lık önemli bir bölümü fazla mesai ücreti almadığı görülmektedir. % 39.4'ü ise fazla mesai ücreti aldığını belirtmiştir. Bazen mesai ücreti aldığını belirten çırakların oranı ise % 0.6'dır. Hiç mesaiye kalmayan çıraklar ise % 1.4 oranındadır.

Tabloya göre çırakların yarısından fazlası herhangi bir ek ücret almadan fazla sürelerle çalıştırılmaktadır. Çırakların çalışma süreleri ve fazladan çalıştırılma karşılığında ek ücret almamaları çırak emeğinin karşılığının verilmediği yönünde değerlendirilebilir.

Çırakların önemli bir kısmının herhangi bir ek ücret almadan fazladan sürelerle çalıştırılmaları aynı zamanda günümüzde ustanın çırağa bakışının da bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Çırağına işini aşını veren, mesleğin inceliklerini öğreten, onu kendi oğlu/kızı gibi gören geleneksel usta imgesi yerine çırağını uzun saatler düşük ücretlerle çalıştıran, bunun karşılığı çırağa iş bahşeden bir usta imgesiyle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Ulaştığımız bu bulgu, Bilgin vd., (1994) ile Demirbilek ve Demirbilek'in (2002) araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. İlgili araştırmalarda da çırakların önemli bir kısmının düşük ücretlerle çalıştırıldığı; geleneksel anlamdaki usta-çırak ilişkisinin “aş verme-meslek edinme ilişkisi”nin günümüzde “düşük ücret karşılığında meslek edinme biçimine” dönüştüğü sonuçlarına varılmıştır.

Tablo 35. Çırakların Ücretlerini Kullanma Biçimleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Aileme veriyorum	64	18,4	18,4	18,4
Hepsini kendim harcıyorum	51	14,7	14,7	33,0
Bir kısmını harçlık olarak alıyorum, kalanını aileme veriyorum	161	46,3	46,3	79,3
Biriktiriyorum	61	17,5	17,5	96,8
Başka	11	3,2	3,2	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların aldıkları ücretleri kullanma biçimlerine bakıldığında çırakların % 46,3'ünün ücretlerinin bir kısmını harçlık olarak alıp kalanını ailelerine verdikleri görülmektedir. Aldığı ücreti ailesine verenlerin oranı % 18,4 iken; % 17,5'i ise ücretlerini biriktirdiğini belirtmiştir. Ücretin tamamını kendisi harcayanların oranı ise % 14,7'dir.

Buna göre çırakların önemli bir kısmının ücretleriyle aile gelirine katkıda bulunduklarını söyleyebiliriz. Çıraklarla yapılan görüşmelerde harçlıklarını yol parası,

üst baş ve bir takım ihtiyaçları için harcadıklarını ifade etmişler, sıklıkla aldıkları paranın ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olmadığını dile getirmişlerdir. Kimisi aldıkları parayı borçlarını ödemede kullandıklarını belirtmişlerdir (sözü edilen borçlar genellikle telefon borcu ya da motor borcudur). Kimisi ise aldıkları evin taksitini karşılamak ya da evin mutfak/pazar masraflarına katkıda bulunmak için paralarının bir kısmını ailelerine verdiklerini söylemişlerdir.

Paralarının bir kısmını kendi harcayıp bir kısmını ailesine veren çırakların bazıları bu parayı ailelerine kendi geleceklerine birikim yapması için vermektedir. Kız çıraklardan çeyiz paraları için birikim yaptığını dile getirenler olurken, erkek çıraklardan askerde paranın gerekli olduğu bunun için şimdiden birikime başladıklarını belirtenler olmuştur. Özünde hepsinin gönlünden dükkan açmak geçtiği için birikimleri bu hayallerini gerçekleştirmek için yaptığı söylenebilir. Parayı biriktirme şekilleri ise genellikle altın almak görülürken, bankaya para yatıran çıraklara da rastlanmıştır.

Haftalık 130 lira alıyorum. Kazandığım paranın 100 lirasını aileme veriyorum bana altın bozuveriyorlar. Bozduklarını gelip bana gösteriyorlar. Dediğim gibi ilerde dükkan açacam, zaten 30 lirası bana yetiyor (Mira).

Görüşmelerimizde ehliyet almanın çıraklar için önemli bir hedef olduğu, bunun için de para biriktirdiklerini söyleyen çıraklara rastlanmıştır (Alandaki gözlemlerimiz ve teneffüslerde yapılan sohbetlerimiz esnasında dikkatimizi çeken bir nokta olmuştur. Kız çıraklar genellikle pahalı arabalar almayı hayal etmekte araba tercihlerini özellikle kırmızı Mini Cooper'dan yana kullanmaktadırlar. Erkek çıraklar arasında pahalı arabaları isteyenler olsa da özellikle Şahin/Doğan marka arabalar revaçta gözükmektedir).

Tablo 36. Çırakların Yıllık İzin Süreleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Bir hafta	78	22,4	22,4	22,4
İki hafta	34	9,8	9,8	32,2
Üç hafta	11	3,2	3,2	35,3
Dört hafta	15	4,3	4,3	39,7
Hiç izin kullanmıyorum	88	25,3	25,3	64,9
Hastalık vb. gerekli durumlar olursa usta izin verir onun dışında iznim yok	108	31,0	31,0	96,0
Başka	14	4,0	4,0	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların yıllık izin sürelerine göre dağılımı incelendiğinde, sadece hastalık vb. durumlarda izin kullanabildiklerini belirtenler % 31 oranındadır. Çırakların % 25.3'ünün hiç yıllık izin kullanmadığı görülmektedir. Çırakların % 22.4'ü bir hafta izin kullanmaktadır. İki hafta izin kullananlar %9.8 oranında, üç hafta izin kullananlar % 3.2 oranındadır. Dört hafta izin kullandığını belirtenler ise sadece % 4.3 oranındadır.

Bu tabloya göre çırakların çoğunluğu ya hiç izin kullanmamakta ya da sadece hastalık durumlarında izin alabilmektedirler. Çıraklar tarafından çıraklık eğitimine başlamadan önce imzalanan çıraklık sözleşmesine göre okulların tatil olduğu dönemde ustaların çıraklara bir aylık ücretli izin verme yükümlülükleri vardır (m. 26). Çıraklar yasal olarak “bir aylık ücretli izin” hakkına sahiptirler. Ancak alanda geçirdiğimiz süre zarfında çırakların neredeyse tamamına yakının bir aylık ücretli izin haklarından haberdar bile olmadıkları anlaşılmıştır. Böylesi bir hakları olduğu söylendiğinde ise *bunun şaka mı yoksa gerçek mi olduğu* sorusunu yönelten çıraklarla karşılaşılmıştır.

Tablo 37. Çıraklara Göre Ustaların Mesleği Öğretme Durumları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
İşi nasıl yapmam gerektiği hakkında bilgi verip, uygulamalı olarak gösteriyor	276	79,3	79,5	79,5
Biz ustamızdan öğrenmedik kendi başımıza öğrendik diyerek geçiriyor	63	18,1	18,2	97,7
Başka	8	2,3	2,3	100,0
Toplam	347	99,7	100,0	
Yanıtsız	1	,3		
Toplam	348	100,0		

Meslekle ilgili gerekli bilgi ve becerilerin ustaları tarafından çıraklara öğretilme durumları araştırılmıştır. Buna göre çırakların % 79.3'ü ustalarının işi nasıl yapması gerektiği hakkında bilgi verip uygulamalı olarak gösterdiğini belirtmiştir. % 18.1'i ise ustalarının “biz ustamızdan öğrenmedik kendi başımıza öğrendik” diyerek geçiştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu tablodan genellikle ustaların çıraklara mesleği öğretme konusunda yardımcı oldukları anlaşılmaktadır.

Çırağa gerekli bilgi ve beceriyi vermeyen ustalar karşısında çıraklar mesleği “*bakarak öğrenme*” diye tabir ettikleri yöntemle kendilerinin öğrenmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Bana öğretmezlerdi ben ustamın arkasına geçerdim takım siliyo gibi yapıp gizli gizli onları izlerdim (Özgür).

Usta işyerinin egemenidir. Bu egemenliğin kışkanç savunucusudur. Bu özelliğinden dolayı çırağa mesleği öğretmemektedir. Halbuki çırak, işyerine gelmesinin nedeni olarak meslek öğrenmeyi hedeflemiştir. Öyleyse bir şekilde mesleği öğrenecektir. Bunu yaparken de ustasına hissettirmemeye çalışacaktır. Yukarıdaki çırağın ifadesinde de görüldüğü gibi takım silmek vb. davranışları taktik olarak kullanır, böylece ustasını gizlice gözlemleyerek mesleği öğrenmeye çalışır. Araştırmamızın bu bulgusu De Certeau'nun strateji ve taktik kavramına örnek teşkil etmektedir.

Tablo 37'ye göre çırakların önemli bir kısmının mesleklerini ustalarından, bir kısmının ustalarına bakarak öğrendiği söylenebilir. Bu bağlamda Tablo 37'nin, çıraklık eğitimi alma nedeninde önceliğin meslek öğrenmekten ziyade ustalık belgesi almak olduğunu gösteren sonuçla (Tablo 18), uyumlu sonuç verdiğini söyleyebiliriz.

Tablo 38. Çırakların Ustalarıyla İlişkisi

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Baba-oğul (ana-kız) gibiyiz, iyi davranır yeri geldiğinde de uyarır	209	60,1	60,1	60,1
Ustam bana patron gibi davranır	59	17,0	17,0	77,0
Ustam benimle hiç ilgilenmez	12	3,4	3,4	80,5
İşi yapamayınca azarlar, hor görür	32	9,2	9,2	89,7
Her zaman azarlar ve küfür eder	23	6,6	6,6	96,3
Başka	13	3,7	3,7	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çıraklara göre ustalarının kendilerine nasıl davrandığının dağılımına bakıldığında çırakların yarısından fazlası (% 60.1) ustalarıyla arasındaki ilişkinin baba-oğul/ana-kız ilişkisi gibi olduğunu, ustalarının kendilerine iyi davrandığını yeri geldiğinde uyarılarda bulunduklarını belirtmişlerdir. Ustalarının kendilerine patron gibi davrandığını belirten çırakların oranı % 17'dir. Çırakların % 9.2'si işi yapamayınca ustalarının kendilerini azarlayıp hor gördüğünü; % 6.6'sı ise ustalarının her zaman kendilerini azarlayıp küfür ettiklerini belirtmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre çırakların çoğunluğu ustalarının kendilerine karşı tutumlarından memnun gözükmektedir. Çalışma süreleri, ücretler ve izin konularında

ustaların katı tutumlarına rağmen çırakların çoğunluğunun ustalarından memnun olma durumları çelişkili görülebilir. Çıraklardaki bu memnun olma halinin temelinde ileride kendi işyerinin sahibi olma ve usta konumuna gelme hayallerinin yattığını söyleyebiliriz. İşyeri sahibi olma ve usta konumuna gelmenin kendilerine sağlayacağı statü ve daha iyi yaşam koşulları için çırakların şu anki konumlarının maliyetine katlanmak durumunda oldukları düşünülebilir.

Ustamı sevmiyom bir işi yapamayınca ya kızıyor ya kafama vuruyor kulağımı çekiyor işte cimciriyor gıcık hareketler yapıyor, küfür ediyor, insan gibi sorduğunda hemen azarlıyor bağırıyor, ne var lan diyor. Orayı bırakıp gidesim geliyo ama bırakamıyosun işte (Yalın).

Görüşmelerimizde dikkatimizi çeken bir başka nokta daha olmuştur. Ustasından, ustasının kendisine karşı olan tutumundan sürekli şikayetçi olan çırakların bazıları, ileride usta olduğunda ustasının kendisine yaptığı davranışları çırağına sergileyeceklerini dile getirmişlerdir. Bu durum ustasını kendine örnek alan çırakların geleceğin ustası olduğunda da özdeşim kurduğu ustası gibi olacağını, onun çıraklarının da ustayı örnek alarak sonraki nesil çıraklara yaklaşımı belirleyeceği şeklinde, öğrenilmiş şiddet olarak yorumlanabilir. Bu durum bir kısır döngüdür diyebiliriz: *“biz zamanında ustamızdan böyle gördük, o halde benim çırağımda böyle görsün”, “biz zamanında az mı çekmedik ustamızdan, benim çırağımda çeksin”, “biz ustamızdan öğrenmedik kendimiz öğrendik, o halde benim çırağımda kendi öğrensin”, “benim yaşadıklarımı yaşasın”* söylemlerinin altında hep bu kısır döngünün yattığı söylenebilir.

Çırakların çalışma yaşamına ve işyeri ortam ve koşullarına ilişkin bulguları özetlersek; Çırakların çalışma yaşamına ilk başlama yaşı 15 yaş ve sonrası yaş diliminde yoğunlaşmıştır. Ancak okul okurken çalışmaya başlayan çıraklarda vardır. Derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgulara göre köyde yaşayan çocukların genellikle aile işlerini, tarla-bahçe işlerini okulla birlikte yürüttüğü, kentte yaşayanların çoğunlukla tatillerde ya da harçlık için çalıştıkları görülmüş olup, bu çocukların yaptığı işlerin çocuk çalışması kapsamına girdiği söylenebilir. Çıraklar çoğunlukla meslek edinmek için çalışmaya başlamıştır. Çırakların önemli bir kesimi için çalışmak; kendi başına ayakta durma anlamına gelmektedir.

Çırakların önemli bir kesiminin getir-götür işlerinden işyerinin temizliğine, ustasının işle ilgili istediği işlerden iş dışı işlerini yapmaya kadar ustasının yapmasını istediği bütün işleri yaptığı görülmüş, sadece getir-götür ya da sadece işyerinin temizliğini yapan çıraklara da rastlanmıştır. Çırakların en önemli iş güçlüğü'nün uzun süre ayakta kalmak olduğu görülmüştür. Çırakların yarısından fazlası günde 12 saat ve üzeri çalıştıkları ve genellikle ayakta durdukları için bu onlarda önemli ölçüde yorgunluğa sebep olmaktadır. İşyeri ortamlarının uygun olduğunu düşünen çıraklar bulunurken çırakların önemli bir kesiminin çalıştığı ortamların elverişsiz ve kaza riskine açık ortamlar olduğu söylenebilir. Derinlemesine görüşmelerde bazı çırakların çalışma ortamlarının onların sağlığını ve gelişimini olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu görüşmelerden bazı çıraklarda duruş bozuklukları, işitme kayıpları, görme bozuklukları, ayaklarda ağrılar vb. problemler yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu tür işlerde çalışan çocukların yaptıkları işlerin çocuk çalışmasından ziyade çocuk emeğine doğru bir yönelim gösterdiği söylenebilir.

Çırakların önemli bir kısmının işyerlerinde gerekli koruyucu önlemlere sahip olmadığı bunların başında ise demir uçlu ayakkabı, baret vb. koruyucular gelmektedir. İş kazası yaşayanların oranının azımsanmayacak bir boyutta (% 27) olduğu görülmüştür. İş kazalarının yaşanmaması için iş yeri ortamlarının çok daha elverişli ve sağlığa uygun ortamlar haline getirilmesinin gerekli olduğu görülmüş; ustaların ve çırakların bu yönde bilinçli davranmasının son derece önemli olduğu anlaşılmıştır. Okulda iş güvenliği hakkında çıraklara daha fazla bilgilendirme yapılmasının gerektiği anlaşılmıştır. Çırakların önemli bir kısmının haklarını arayamadığı ve genellikle savunmasız oldukları görülmüştür.

Çırakların yarısından fazlasının günlük çalışma süresi 12 saat ve üzeridir. Aldıkları ücretin yasalarla belirtilen sınırlarda olduğu; çırakların yarısına yakını aldıkları aylık ücretin bir kısmını kendileri harcarken kalanını ailelerine verdiği ailelerinin bu parayı ya geçim için ya da çocuğun ileride işyeri açması için biriktirdiği görülmüştür. Yarısından fazlasının ücretlerinin yeterli bulmadığı; yarısından fazlasının mesaiye kalmaları durumunda mesaiye kalma ücreti almadığı görülmüştür. Çırakların çoğu sadece hastalık vb. durumlarda ustalarından izin alabildiklerini onun dışında izin kullanmadığı (% 31), önemli bir kesiminin ise hiç yıllık izin kullanmadığı (% 25.3) görülmüştür. Gözlemlerimiz ve derinlemesine görüşmelere dayanarak çırakların

tamamına yakının yasalarda belirtilmiş olan “1 aylık ücretli izin haklarının” olduğunu bilmediklerini söyleyebiliriz. Ayrıca çırakların okula geldikleri gün yasal “ücretli olarak izinli” olması gerekirken çırakların önemli bir kısmının ustaları tarafından okuldan işyerine çağrıldığı ve bazılarının gelmezlerse haftalıklarından kesme ya da işten çıkarma tehditleriyle karşılaştıkları görülmüştür.

Çırakların çoğunluğu ustasıyla ilişkisinin iyi olduğunu, ustasının mesleğini öğrettiğini söylemişlerdir. Ancak gözlemlerimizden ve çıraklarla görüşmelerimizden geleneksel anlamdaki usta-çırak ilişkisinin kaybolmaya yüz tuttuğunu söyleyebiliriz.

3.4. Çırakların Kendi Konumlarını Algılayışlarına İlişkin Analiz

Bu bölümde çırakların kendi statülerini nasıl algıladıklarına değinilecektir. Bunun için öncelikle çırakların çıraklık statüsünü algılama şekillerine bakılacaktır. Sonrasında kendi mesleklerini ve çocukların çalışmasını nasıl gördükleri irdelenecektir.

Çıraklar bir yandan bir iş yerinde çalışmakta bir yandan da çıraklık eğitimine devam etmektedirler. Karabulut’un da dediği gibi “işçilik, öğrencilik ve çocukluk” gibi üç özelliği birden taşımaktadırlar (1995: 77). Bu bağlamda Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezinde eğitim gören çırakların kendi çıraklık algıları araştırılmak istenmiştir. Çırakların çıraklık statüsü algısı Tablo 39’dan hareketle irdelenecektir.

Tablo 39. Çırakların Çıraklık Statüsüne İlişkin Algıları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Öğrenciliktir	54	15,5	15,5	15,5
İşçiliktir	117	33,6	33,6	49,1
Hem öğrencilik hem de işçiliktir	177	50,9	50,9	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çıraklık statüsünü nasıl algıladıklarına ilişkin dağılımı incelendiğinde birinci sırada hem öğrencilik hem işçilik (% 50.9) yer almaktadır. Çıraklığı işçilik gibi algılayanlar % 33.6 ile ikinci sırada yer alırken; çıraklığın öğrencilik olduğunu düşünenler % 15.5’lik bir oranla üçüncü sırada gelmektedir.

Bu tabloya göre çırakların çoğunluğu çıraklığın “hem öğrencilik hem de işçilik” olduğunu düşünmektedir. Bu ıraklar haftanın en az beş günü bir işyerinde çalışıp bir gününde ise ıraklık eğitimi almak için MEM’e gelmektedirler. ıraklar, ıraklık eğitimine geldikleri gün kendilerini ğrenci gibi hissetmektedirler. Diğer yandan haftanın en az beş günü işyerlerinde çalıştıkları için bu çocukların okul dışında kendilerini işçi olarak gördüğünü söyleyebiliriz. ıraklar anketleri sınıf ortamında kendi sıralarında ve ğretmenlerinin de bulunduğu bir ortamda okul havasını teneffüs ederek yanıtlamışlardır. Bu ortamda bulunmaları onların ğrenci kimlikleriyle çalışan kimliklerini birleştirip soruyu hem öğrencilik hem işçilik olarak yanıtladıkları söylenebilir. Dolayısıyla ıraklığın hem öğrencilik hem de işçilik olarak algılanmasında okul/işyeri ayırımının etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Çocukların çıraklığı hem öğrencilik hem işçilik olarak algılamalarında, bir yandan ustalarından bir şeyler ğrenebilirken biryandan da işyerinde yaptıkları çalışmalarını göz önünde bulundurmalarının da etkili olduğu söylenebilir.

Derinlemesine görüşmelerde çıraklar genellikle içinde bulundukları çalışma koşullarını ve çalışan kimliklerini referans alarak bu soruyu yanıtlama eğiliminde olmuşlar; sıklıkla “*işçilik*”, “*amelelik*”, “*getir-götür yapmak*”, “*temizlik yapmak*” şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

ıraklığın öğrencilik olarak algılamalarını çırakların öğrenmek edimini merkeze almalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Nihai olarak, çıraklığın “işçilik” olduğunu düşünen çırakların (% 33.6) oranının, çıraklığı “ğrencilik” olarak değerlendirenlerin (% 15.5) oranının iki katından fazla olduğu görölmektedir. Bu durum çırakların çalışma koşullarına, işte geçirdikleri süreye ve aldıkları eğitimin süresine/niteliğine göre, kendilerini öğrenciden ziyade bir işçi olarak algılamalarına neden olduğu söylenebilir. Mesleki Eğitim Kanunu’nun 11. maddesine göre çırak ğrenci statüsüne konulmuş ve çırağın tüm öğrencilik haklarından yararlanması hükme bağlanmıştır. Ancak çırağın içinde bulunduğu çalışma koşulları ve işyerinde geçirilen süre, çırağın ğrenci olarak geçirdiği süreden çok daha fazla olmaktadır. Dolayısıyla ırakların kendilerini ıraklık eğitimiyle mesleği öğrenen bir

öğrenciden ziyade bir işyerinde çalışan işçi olarak algılama eğiliminde oldukları ancak çoğunluğun hem öğrencilik hem işçilik algısına sahip olduğu görülmüştür.

Çırakların çıraklık algılarından sonra kendilerini dolayısıyla bir çırağı nasıl gördükleri merak edilmiştir. Bu bağlamda “size göre çırak kimdir?” sorusu yöneltilmiştir. Çırakların verdikleri yanıtlarda dikkatimizi çeken bir nokta olmuştur. Çırakların neredeyse tamamı çırak kimdir sorusuna öncelikle “*çırak biziz*”, “*çırak bize denir*”, “*çırak benimdir*” şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Ve kendilerinden hareketle, kendilerini nasıl görüyorlarsa; yaptıkları işleri, giydikleri okul formasını ve iş kıyafetlerini de göz önünde bulundurup işçi/öğrenci vb. şekilde bir çırağı tanımlamışlardır.

Anket sonuçlarında ve çıraklarla görüşmelerimizde çırakların yaptığı işler, ustalarının onlara davranışları Mesleki Eğitim Kanunu’nun onları öğrenci olarak nitelemesiyle örtüşmemektedir. Akpınar’ın da ifade ettiği gibi “çıraklar sanat öğrenen öğrenciden çok, işyerinde birtakım sıradan işleri yapan çalışanlar olarak algılanmaktadır” (2006: 33). Çırakların bir kısmı kendilerini bir öğrenciden ziyade bir işyerinde çalışan “eleman” olarak görmekte dolayısıyla bu algıları onlarda çıraklığı işçilikle özdeşlemelerine neden olmaktadır.

Yine çıraklar çırağı tanımlarken kendi durumlarını göz önüne alarak tanımlamakta kendilerinin önemli ve değerli görülmesini istemektedirler. Bu bağlamda görüşme yapılan çıraklara “çırakların değeri biliniyor mu?” sorusu yöneltilmiştir. Çırakların tümü bu soruyu “*çırakların değeri bilinmiyor*” şeklinde yanıtlamıştır. Çıraklar sıklıkla “*küçümsediklerini*”, “*önemsenmediklerini*”, “*emeklerinin değerinin ve yaptıkları işin kıymetinin bilinmediğini*” dile getirmişlerdir. Bu durumdan mutsuz olduklarını vurgulamışlardır.

Çıraklar hem kendilerini hem de çıraklığı değerli görmekte; toplumda da çırakların değerinin ve öneminin bilinmesini istemektedirler. Çıraklar çırağın ve çıraklığın değerini anlatırken sıklıkla kendi mesleklerine vurgu yapmışlar, kendi mesleklerinin az bulunur olduğunu, o meslekte yetişmenin kolay olmadığını, o yüzden mesleğinin değerli olduğunu vurgulamışlardır. Mesleklerini severek yaptıklarını belirtmişlerdir. Bazıları mesleklerini altın bilezik olarak gördüklerini ifade ederken

bazıları sanatkarlık olarak değerlendirmiştir. Sanayide çalışan çırak sayısının azaldığını dolayısıyla geleceğin kendi ellerinde olduğunu dile getirenler olurken; çıraklar olmazsa arabaları kimin tamir edeceğini, inşaatların yapılamayacağını vb. gerekçeler sunarak işlerin hep yarım kalacağını sıklıkla vurgulayanlar da olmuştur. Bu durum çıraklarda meslek algılarının oluştuğunun da bir göstergesi olmaktadır. Çıraklar her ne kadar zorluklar çekse de mesleklerini önemsemiş gözükmemektedirler.

Erder ve Lordoğlu'nun (1993) araştırmasında da “çıraklar genel olarak çalışmayı ve işte yeni şeyler öğrenmeyi sevdiklerini, işlerini zevkli bulduklarını belirtmektedirler”. Bizim araştırma bulgumuzla paralellik göstermektedir.

Kendi meslekleri dışında genel olarak meslekler hakkında ne düşündükleri araştırılmak istenmiştir. Çırakların hangi meslekleri daha iyi konumda gördükleri Tablo 40'dan hareketle değerlendirilecektir.

Tablo 40. Çırakların Meslekler Hakkındaki Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Fabrika işçisinin	22	6,3	6,3	6,3
Memurun	208	59,8	59,9	66,3
Esnaf- zanaatkârın	86	24,7	24,8	91,1
Seyyar satıcının	9	2,6	2,6	93,7
Çiftçinin	22	6,3	6,3	100,0
Toplam	347	99,7	100,0	
Yanıtsız	1	,3		
Toplam	348	100,0		

Çırakların esnaflık ve diğer meslek dalları hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Dağılıma bakıldığında; çırakların % 59.8'lik önemli bir kısmı memurun durumunun daha iyi olduğunu düşünmektedir. Esnaf ve zanaatkarın durumunun daha iyi olduğunu düşünenler ise % 24.7 oranındadır. Fabrika işçisinin (% 6.3) ve çiftçinin (% 6.3) durumunun daha iyi olduğunu düşünenler ise eşit oranda dağılmıştır. Çırakların % 2.6'sı ise seyyar satıcının daha iyi durumda olduğunu düşünmektedir.

Bu tabloya göre çırakların çoğunluğunda memurun daha iyi durumda olduğu düşüncesi vardır. Bu düşüncenin çırakların memur olma özlemini de yansıttığını söyleyebiliriz. Memur denildiğinde halk arasında da yaygın olan tabiriyle; “işe gidiş

geliş saatleri belli olan (sabah 8 akşam 5), masabası çalışan, düzenli maaşı ve belli tatili olan” kişi akla gelmektedir. Bunun aksine çıraklar ağır ve yorucu işlerde, uzun süre ayakta kalarak, düşük ücretlerle ve uzun saatler, tatil yapmadan çalışmaktadırlar. Dolayısıyla çırakların içinde bulundukları bu çalışma koşullarının memurluğun en iyi koşullara sahip meslek olduğu algısını doğurmaktadır diyebiliriz.

Çırakların kendi mesleklerine ve genel olarak mesleklerine bakışlarından sonra ileride çocuğunun mesleğe yönelmesi durumunda düşünceleri araştırılmak istenmiştir (Tablo 41).

Tablo 41. Çırakların İleride Çocuklarının Kendi Mesleklerini Devam Ettirmesine İlişkin Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet, benim mesleğimi yapsın isterim	106	30,5	30,5	30,5
Hayır, okusun isterim	221	63,5	63,5	94,0
Başka	21	6,0	6,0	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çocuklarının kendi mesleklerini devam ettirme isteğine ilişkin dağılımına bakıldığında çırakların % 63.5’lik oldukça önemli kısmı çocuklarının okumasını isterken; % 30.5’i çocuklarının kendi mesleklerini sürdürmesini istemektedir. Başka seçeneği işaretleyen % 6’lık çırak kesimi ise, “ister okusun ister mesleğimi devam ettirsin, çocuğun kendisine kalmış” düşüncesine sahip olup bunu anket kağıdında belirtmişlerdir.

Bu tabloya göre çırakların önemli bir kesimi çocuklarının okumasını istemektedir. Erder ve Lordoğlu’nun (1993) araştırmasında da çırakların çocuklarıyla ilgili planları önemli ölçüde kendi deneyimleri ve konumlarıyla doğrudan ilişkili bulunmuştur. Araştırmada çırakların esas olarak çocuklarını sonuna kadar okutma taraftarı oldukları belirtilmiştir. Dolayısıyla araştırma bulguları arasında bir paralellik bulunmuştur.

Araştırmamızda çırakların çoğunluğunun örgün eğitimlerini bırakmaktan pişmanlık duymadığını ve okumadıkları için mesleğe/çalışmaya yöneldiğini belirtmiştik. Ancak bu çırakların çocuklarıyla ilgili düşüncelerine bakıldığında ise

çoğunluğun çocuklarının çalışmadan önce okumasını istedikleri görülmektedir. Bu durumda çırakların kendi içinde çelişkiler taşıdıklarını söylemek yanlış olmaz. Her ne kadar okumadıkları için pişman değil gibi gözükseler de çocuklarının geleceği üzerinden kendi okul özlemlerini dile getirdikleri düşünülebilir.

Çırakların meslekleri ve çocuklarının mesleğe yönelmeleri hakkındaki düşüncelerinin ardından, çalıştıkları işten en büyük kazançlarının ne olduğu araştırılmak istenmiştir. Çırakların düşünceleri Tablo 42’den hareketle irdelenmiştir.

Tablo 42. Çırakların Çalıştıkları İşten En Büyük Kazançları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Para	38	10,9	10,9	10,9
Meslek	268	77,0	77,0	87,9
Toplumdan saygı görmek	27	7,8	7,8	95,7
Hiçbir şey kazandığımı düşünmüyorum	14	4,0	4,0	99,7
Başka	1	,3	,3	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çalıştıkları işten en büyük kazançlarına ilişkin dağılımlarına bakıldığında; ilk sırada % 77 gibi oldukça yüksek bir oranla meslek yer almaktadır. Çalıştığı işten en büyük kazancının para olduğunu düşünenler % 10.9 oranında iken; toplumdan saygı görmenin en büyük kazancı olduğunu düşünen çıraklar % 7.8 oranındadır. Hiçbir şey kazanmadığını düşünen çırakların oranı ise % 4’tür.

Çıraklar mesleğinde başarılı ustaların toplum nezdinde saygı gördüğüne tanık olmuşlardır. Bunun yanında bu ustaların yaptıkları işlerden de iyi kazanç elde ettiklerini görmüşlerdir. Mesleğinde yetersiz ustaların ise sanayideki olumsuz imajları ve yeteri kadar iş alamamalarının da farkındadırlar. Bu iki örnek arasında ilkinin tercih etme eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim görüşmelerimizde de çıraklar sıklıkla mesleklerini “altın bilezik” olarak nitelemekte, meslek sahibi olarak ileride iyi para kazanabileceklerini ima etmektedirler.

Tablo 43. Çırakların Çıraklık Eğitimi Almayan Çıraklar Hakkındaki Düşünceler

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Mesleki anlamda daha başarısız olduklarını düşünüyorum	137	39,4	39,4	39,4
İş ahlakı ve iş disiplinine sahip olmadıklarını düşünüyorum	63	18,1	18,1	57,5
Sosyal güvenceden yoksun olarak kötü koşullarda çalıştıklarını düşünüyorum	51	14,7	14,7	72,1
Hiçbir farkımız yok/onlarda çalışıyor bende	86	24,7	24,7	96,8
Başka	11	3,2	3,2	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların çıraklık eğitimi almayan çıraklar hakkındaki düşüncelerinin dağılımında bakıldığında çırakların % 39.4'lük bir kısmı çıraklık eğitimi almayan çırakların mesleki anlamda daha başarısız olduklarını düşündükleri görülmektedir. Çırakların % 24.7'si ise çıraklık eğitimi almayan çıraklarla hiçbir fark olmadığını belirtmiştir. Çırakların % 18.1'lik kısmı çıraklık eğitimi almayan çırakların iş ahlakı ve iş disiplinine sahip olmadığını düşünürken; % 14.7'si ise sosyal güvenceden yoksun olarak kötü koşullarda çalıştıklarını düşünmektedir.

Bu tabloya göre, çıraklık eğitimi okuyanların önemli bir kısmı burada aldıkları eğitimin ve davranış kazanımlarının kendilerine başarılı ve ayrıcalıklı bir konum getirdiğine inanmaktadır. Bunun yanı sıra sanayide çıraklık eğitimi alıp almamasının farkının olmadığını, pratikte yaşadıkları şeylerin aynı olduğunu düşünen çıraklarda bulunmaktadır.

Nitekim görüşmelerimizde de çıraklar sıklıkla çıraklık eğitiminden alacakları ustalık belgesine sahip olacaklarını ve MEM'de aldıkları eğitimle daha bilgili olduklarını/mesleklerini daha iyi öğrendiklerini vurgulamışlar, ilerde başkasının emrinde olmadan kendi dükkanlarında çalışacaklarını düşündükleri için kendilerini özel ve şanslı hissettiklerini dile getirmişlerdir.

Tablo 44. Çırakların Sokakta Çalışan ve Tarımda Çalışan Çocuklar Hakkındaki Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Ellerinde meslekleri yok	149	42,8	42,8	42,8
Sigortalı değiller, güvencesiz olarak çalışıyorlar	83	23,9	23,9	66,7
Benden daha zor koşullarda çalışıyorlar	75	21,6	21,6	88,2
Hiçbir farkımız yok/onlarda çalışıyor bende	35	10,1	10,1	98,3
Başka	6	1,7	1,7	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çıraklık eğitimi alan çırakların, sokakta çalışan ve tarımda çalışan çocuklar hakkındaki düşüncelerinin dağılımına bakıldığında % 42.8'i sokakta ve tarımda çalışan çocukların ellerinde mesleklerinin olmadığını; % 23.9'u güvencesiz çalıştığını; % 21.6'sı kendilerinden daha zor koşullarda çalıştığını düşünürken; % 10.1'lik oldukça düşük bir kısmı onlarla hiçbir farkının olmadığını düşünmektedir. Bu tabloya göre çırakların neredeyse % 90'ına yakınının kendilerini tarımda ve sokakta çalışan çocuklara göre ayrıcalıklı bir konumda gördüklerini söyleyebiliriz. Erder ve Lordoğlu'nun (1993) araştırmasında da çırakların kendi durumlarını sokakta çalışan çocuklardan daha iyi gördüğü bulgusuna ulaşılmış. Bizim araştırma bulgumuzla paralellik göstermektedir.

Tablo 45. Çıraklara göre On sekiz Yaşından Küçükler Çalışmalı mı?

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	224	64,4	64,4	64,4
Hayır	124	35,6	35,6	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların % 64.4'üne göre on sekiz yaşından küçükler çalışmalıdır. % 35.6'ı ise on sekiz yaşından küçüklerin çalışmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu soruyu çocukların kendi çalışıyor olma durumlarını göz önüne alarak cevapladığı anlaşılmaktadır. Çıraklar kendi konumlarına bakarak ve içinde bulundukları durumu benimsemeleriyle ilgili olarak bu soruyu yanıtlamışlardır diyebiliriz.

Nitekim görüşmelerimizde de on sekiz yaş altı çocuk çalışmasını normal karşılayan çıraklar, “biz çalışıyorsak onlar da çalışsın” ve “ağaç yaşken eğilir” mantığından hareketle, kendilerini örnek göstermişlerdir. On sekiz yaşından küçüklerin

çalışmasını doğru bulmayan çıraklarsa, kendi içinde bulundukları çalışma ediminin ve koşullarının çocuklara uygun olmadığı, yetişkinlerin yapması gereken bir iş olduğu; çocukların gelişimlerine, eğitimlerine engel olduğu düşüncesinden hareketle çocuk çalışmasına ve işçiliğine karşı olduklarını ifade etmişler, ısrarla çocukların okuması gerektiğini vurgulamışlardır.

Çırakların kendi konumlarını algılayışlarına ilişkin bulguları özetlersek; çırakların çoğunluğu çıraklığı hem öğrencilik hem işçilik olarak algılıyorlar, kendilerini ne bir öğrenci ne de işçi olarak görüyorlar. Bu algılarında okul-işyeri ayrımının etkisi olduğu görülmüştür. Ancak derinlemesine görüşmelerde çırakların önemli bir kısmı çalışan kimlikleriyle kendi statülerini değerlendirmişlerdir. Genel olarak çırakların kendi statüleri konusunda çelişkiler yaşadığı söylenebilir. Kendilerine atfedilen öğrenci statüsünün toplumun her yerinde geçerli olmasını, çırakların ve çıraklığın toplum nezdinde değerli görülmesini/görünür kılınmasını istiyorlar. Çırakların önemli bir kısmında meslek algısının oluştuğu söylenebilir. Onlar kendi mesleklerini değerli görmekteler ve altın gibi nitelemesini yapmaktalar. Altın gibi nitelemesiyle aslında geleneksel tabirle kollarına altın bileziği takacaklarını imâ ettiklerini söyleyebiliriz. Kendi meslekleri dışında büyük bir kısmı memurluğun daha iyi olduğunu düşünmektedir. Bu algılarında içinde bulundukları yaşam standartlarının ve çalışma koşullarının etkili olduğu görülmüştür.

Çıraklar diğer çalışan çocuklara göre kendilerini şanslı ve avantajlı görmektedir. Bu algılarının oluşmasında çıraklık eğitimi almalarının ve ileride sahip olacakları ustalık belgesinin güvencesini göz önünde bulundurmalarının etkisi vardır. Çırakların çoğunluğu on sekiz yaşından küçüklerin çalışmasını kendilerini örnek vererek desteklemektedir. Ancak çırakların çocuk çalışması konusundaki düşüncelerinin çelişki taşıdığını söyleyebiliriz. Çünkü çırakların önemli bir kesimi her ne kadar mesleklerini yapmaktan ve çalışmaktan şikayetçi görünmeseler de ileride çocuklarının çalışmasını değil okul okumasını istemekteler. Bu bağlamda “okusun adam olsun” bizim gibi olmasın şeklinde söylemlerde bulunmaktalar. Bir bakıma kendi çocuklarının geleceği üzerinden kendi okul özlemlerini ve çalışmalarının doğru olmadığını da yansıtmış olabileceklerini söyleyebiliriz.

3.5. Çırakların Gelecekte Beklentileri ve Boş Zaman Etkinliklerine İlişkin Analiz

Bu bölümde öncelikle çırakların kendi gelecekleri hakkında düşüncelerine ardından gelecekte beklentilerine yer verilecektir. Sonrasında boş zaman etkinliklerine değinilecektir.

Tablo 46. Çırakların Kendi Geleceği Hakkındaki Düşüncesi

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Umutlu hissediyorum	187	53,7	53,7	53,7
Umutsuz hissediyorum	34	9,8	9,8	63,5
Genelde umutluyum ama ara sıra umutsuzluğa kapılıyorum	124	35,6	35,6	99,1
Başka	3	,9	,9	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların gelecekleri hakkındaki düşüncelerine dair tabloya bakıldığında, % 53.7'si kendi geleceğine umutlu bakmaktadır. % 35.6'i ise genelde umutlu olduğunu ama ara sıra umutsuzluğa kapıldığını belirtmiştir. Kendini umutsuz hisseden çırakların oranı (% 9.8) ise oldukça azdır. Erder ve Lordoğlu araştırmasında çırakların genellikle kötümser olmadıkları görülmüştür. Çocuklardaki “umutvar ve iyimser hava daha çok geleceklerinin bir mesleğe girerek bir ölçüde garanti altında olduğu inancına dayanmaktadır” (1993: 179).

Bu tabloya göre bir işte çalışıyor olmak, çıraklık eğitime devam etmek ve bunların sonucunda elde edecekleri kazanımları göz önünde bulundurmak umutlu olma oranını üst düzeye çıkarmaktadır (% 53.7+% 35.6). Ancak bu oranda yer alanlardan bir kısmının (% 35.6), yaşadıkları olaylar karşısında kısa süreli de olsa umutsuzluğa kapıldıkları görülmektedir. % 9.8'i ise umutsuzluğunu açıkça belirtmektedir.

Derinlemesine görüşmelerden ve çıraklarla okulda yaptığımız sohbetlerden hareketle onların önemli bir kısmının gelecekte alacakları ustalık belgesinin hayalini kurduğunu, bu hayalin onların geleceğe umutla bakabilmesine vesile olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 47. Çırakların Gelecekte Beklentileri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Ustalık belgesine sahip olup, kendi işyerimi açmak	278	79,9	79,9	79,9
Çok para kazanmak	30	8,6	8,6	88,5
Evlenip, çoluk çocuk sahibi olmak	21	6,0	6,0	94,5
İşlerimi rayına koyup eğitime kaldığım yerden devam etmek	14	4,0	4,0	98,6
Başka	5	1,4	1,4	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların gelecekte beklentilerine ilişkin dağılımına bakıldığında, çırakların oldukça önemli bir kısmı % 79.9 ustalık belgesine sahip olup, kendi işyerini açmayı beklemektedir. % 8.6'sı çok para kazanmayı umarken, % 6'sı evlenip çoluk çocuk sahibi olmak istemektedir. % 4'ü ise eğitime kaldığı yerden devam etme beklentisindedir.

Bu tablonun çıraklık eğitime devamı en iyi şekilde açıkladığını söyleyebiliriz. Çıraklık eğitiminin nihai hedefi ustalık belgesine sahip olma ve işyerini açma olarak görülmektedir. Çocukların geleceklerini alacakları ustalık belgesine indekslemiş oldukları söylenebilir. Dolayısıyla ustalık belgesi ve meslek birlikte önemli olarak görülmektedir. Bu çocuklar için para kazanma ve evlenme ikinci plana atılmıştır. Tablo 48'de, % 4'lük oran ise çırakların içlerinde sönmeyen okullu olma arzusunu göstermektedir.

Tablo 48. Çırakların Boş Zaman Etkinlikleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evde televizyon bakarım	32	9,2	9,2	9,2
Ailemle vakit geçiririm	58	16,7	16,7	25,9
Arkadaşlarımla gezerim	183	52,6	52,6	78,4
Kitap okurum	8	2,3	2,3	80,7
Hiçbir şey yapmak istemem, uyurum, dinlenirim	43	12,4	12,4	93,1
Başka	24	6,9	6,9	100,0
Toplam	348	100,0	100,0	

Çırakların boş zaman etkinliklerinin dağılımına bakıldığında; arkadaşlarıyla gezmek ilk sıradadır (% 52.6). Bu oranda çırakların boş zamanlarında eğlenmekte ve

sosyalleşmekte olduğu gerçeğini görmekteyiz. Çırakların işyeri ve ev arasında süre giden bir yaşantıları vardır. Okula geldikleri bir gün dışında çoğunluğu genellikle pazar günleri izinli olup bu izin günlerinde de genellikle öğlene kadar uyuduktan sonra arkadaşlarıyla randevulaşıp dışarıya gezmelere gitmektedirler. Köylerde yaşayan çıraklar genellikle köy meydanlarında toplanmakta düğün, mevlüd gibi etkinliklere katılım göstermektedir. Bu etkinlikler olmadığında ya köy kahvehanesine gitmekte ya da bir araya gelip top oynamakta, sohbet etmektedirler. Kimi zamanda kente gezmeye inmekte; kentteki diğer çırakların gittikleri mekanlara gitmektedirler.

Denizli Çınar Meydanı çırakların toplanma alanıdır. Bu meydana kendi arkadaş grubuyla buluşan her çırak grubu daha sonra, çırakların tabiriyle takıldıkları mekanlara dağılmaktadırlar. Çırakların önemli bir kısmı Çadır Cafe'ye gitmektedir. Çıraklarla sohbetlerimizden hareketle, Çadır'ın genellikle sanayide çalışan çırakların uğrak yeri olduğunu söyleyebiliriz. Çadır Cafe dışında Çınar'daki bazı cafelere de gitmektedirler. Çıraklar bu cafelerde arkadaşlarıyla sohbet etmekten, nargile içmekten oldukça keyif aldıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca bilardo ve playstation salonları çıraklar için önemli eğlence alanlarıdır, kimi çıraklar bowling'e de gittiklerini söylemişlerdir. Çınar dışında, çırakların gittikleri mekanlar; kampus çevresindeki cafeler, İncilipınar Parkı, Adalet Parkı ve mesirelik/piknik alanlarıdır. Çıraklar arasında piknik yapmak oldukça yaygındır. Kendi aralarında para toplayıp motorlarıyla ya da abilerinin şahin arabalarıyla pikniğe gitmektedirler.

Aile ile vakit geçirmek (% 16.7), televizyon izlemek (% 9.2) ve uyuyup dinlenmek (% 12.4) evde gerçekleşen faaliyetleridir. Başka seçeneğini (% 6.9) işaretleyenlerin bir kısmı kuş uçurduklarını ve motora bindiklerini belirtmişlerdir; bu ise onların hobilerini göstermektedir. Kuş uçurmak, güvercin beslemek çırakların önemli bir boş zaman faaliyetidir. Onlar arasında bunu tutku haline getiren çıraklara rastlanmıştır.

En düşük oranda % 2.3 ile kitap okuma faaliyeti yer almaktadır. Bu da çırakların kitapla aralarının pek de iyi olmadığını göstermektedir.

Gelecekte beklenen ve boş zaman etkinliklerine ilişkin bulguları özetlersek; çırakların çoğunluğunun kendi geleceklerine umutla baktıkları; gelecekte en büyük

beklentilerinin ustalık belgesini alıp kendi işyerlerini açmak olduğu söylenebilir. Gelecek beklentilerinin oluşmasında aldıkları çıraklık eğitiminin büyük payı olduğu görülmüştür. Çırakların çoğunlukla boş zamanlarında arkadaşlarıyla vakit geçirdikleri söylenebilir. Arkadaşlarıyla vakit geçirmeleri onların sosyalleşmeleri/sosyalizasyon süreçleri açısından önemli bir olgu olduğunu belirtebiliriz.

3.6. Araştırma Hipotezlerinin Sınanması

3.6.1. Çalışmaya Başlama Nedenlerine İlişkin Hipotezler

Çırakların çalışmaya başlama nedenlerine ilişkin hipotezler aşağıda verilmiştir:

1. Çırakların aile geliri ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Çırakların ailenin ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmesi ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Çırakların örgün okul sisteminden ayrılması ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Çırakların baba mesleği ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 49. Çırakların Aile Geliri ile Çalışmaya Başlama Nedenleri Arasındaki İlişki

			Çalışma nedeni						Toplam
			Aile gelirine katkıda bulunmak/ekonomik nedenler	Ailem istedi	Okumadığım için/Okulu sevmediğim için	Meslek edinmek	Denizli'ye Göç ettik	Başka	
	0-700	Sayı	12	1	6	10	0	0	29
		Yüzde	% 41,4	% 3,4	% 20,7	% 34,5	% 0	% 0	% 100
	701-1000	Sayı	10	0	3	6	1	0	20
		Yüzde	% 50	% 0	% 15	% 30	% 5	% 0	% 100
	1001-1300	Sayı	17	1	23	42	3	1	87
		Yüzde	% 19,5	% 1,1	% 26,4	% 48,3	% 3,4	% 1,1	% 100
	1301-2000	Sayı	12	2	28	52	0	1	95
		Yüzde	% 12,6	% 2,1	% 29,5	% 54,7	% 0	% 1,1	% 100
	2001-3000	Sayı	6	1	25	29	1	1	63
		Yüzde	% 9,5	% 1,6	% 39,7	% 46	% 1,6	% 1,6	% 100
	3001 ve daha fazla	Sayı	7	0	19	23	2	1	52
		Yüzde	% 13,5	0	% 36,5	% 44,2	% 3,8	%1,9	%100
	Toplam	Sayı	64	5	104	162	7	4	346
		Yüzde	% 18,5	% 1.4	% 30.1	% 46.8	% 2	% 1.2	%100

$$X^2= 41.479$$

$$sd= 25$$

$$p= 0.020$$

Çırakların aile geliri ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0.05$). Çırakların aile geliri ile çalışma nedenleri arasındaki ilişkiye baktığımızda aile geliri 0-700 TL (% 41.4) olan çırakların ve 701-1000 TL arasında (% 50) olan çırakların önceliğinde aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışmaları yer almaktadır.

1001-1300 TL (% 48.3), 1301-2000 TL (% 54.7), 2001-3000 TL (% 46), 3001 TL ve üzeri (% 44.2) aile gelirine sahip olan çıraklar ise doğrudan iş öğrenmek ve meslek edinmek amacıyla olanlardır.

Tabloya göre, (0-1000 TL aralığı) en yoksul kesimi işaret etmektedir. Çırakların ailelerinin geçim derdinde olması onlara çalışmaktan başka çare bırakmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum yoksulluk algısıyla ilişkilendirilebilir. Aile geliri 1000 TL'ye kadar olan çıraklar içinde bulundukları durumun yani "yoksulluğun" farkındalığıyla çalışma hayatına atılmıştır. Dolayısıyla okulu bırakma ekonomik nedene dayanmaktadır.

Çırakların aile geliri ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dair 1. hipotezimiz doğrulanmıştır. Aile geliri arttıkça çıraklar ekonomik zorunluluktan dolayı çalışmaya yönelmekten ziyade meslek edinme isteğine doğru bir yönelim göstermektedir. Bu durumda çırakların gelirle doğru orantılı olarak geçimlerini ve geleceklerini garanti altına almak için çalışmaya başladıkları yorumu yapılabilir.

Tablo 50. Çırakların Ailenin Ekonomik Durumuna İlişkin Değerlendirmesi ile Çalışma Nedeni Arasındaki İlişki

			Çalışma nedeni						Toplam
			Aile gelirine katkıda bulunmak/ekonomik nedenler	Ailem istedi	Okumadığım için/Okulu sevmediğim için	Meslek edinmek	Denizli'ye Göç ettik	Başka	
Ailenin Ekonomik Durumu	İyi	Sayı	8	3	39	61	2	2	115
		Yüzde	% 7	% 2,6	% 33,9	% 53	% 1,7	% 1,7	% 100
	Orta	Sayı	45	1	61	92	3	2	204
		Yüzde	% 22,1	% 0,5	% 29,9	% 45,1	% 1,5	% 1	% 100
	Kötü	Sayı	11	1	5	10	2	0	29
		Yüzde	% 37,9	% 3,4	% 17,2	% 34,5	% 6,9	% 0	% 100
Toplam		Sayı	64	5	105	163	7	4	348
		Yüzde	% 18,4	% 1,4	% 30,2	% 46,8	% 2	% 1,1	% 100

$X^2 = 27.556$

sd= 10

p= 0.002

Çırakların ailenin ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmesi ile çalışma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0.05$). Çırakların ailenin ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmesi ile çalışma nedenleri arasındaki ilişkiye baktığımızda ailesinin ekonomik durumunu “iyi” olarak gören çırakların (% 53) ve ekonomik durumlarını “orta” olarak değerlendiren çırakların (% 45.1) çalışmaya başlamalarında öncelikli neden meslek öğrenmek olmaktadır.

Ailesinin ekonomik durumunu “kötü” olarak değerlendiren çırakların çalışmaya başlamaları (% 37.9) ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Çırakların ailelerinin ekonomik durumunu algılama biçimleri iyiden kötüye doğru gittikçe çalışmaya başlama nedeni de yerini meslek öğrenmekten ziyade bir zorunluluk olarak aileye maddi katkıda bulunmaya bırakmıştır. Diğer bir ifadeyle, ekonomik durum kötüleştikçe çırakların çalışması bir zorunluluk haline gelmiştir. Çırakların ailesinin ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmeleri ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğuna dair 2. hipotezimiz doğrulanmıştır.

Çırakların ailesinin ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmeleri ile çalışmaya başlamaları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğuna dair hipotezimiz (2. hipotez), aile geliri ile çalışmaya başlama nedeni arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dair hipotezimizle (1. hipotez) örtüşmektedir. Gelir düzeyi arttıkça ekonomik kaygılar yerini meslek öğrenme isteğine bırakıyordu. Dolayısıyla bu iki hipotezimiz birbirini destekler niteliktedir.

Tablo 51. Çırakların Örgün Okul Sisteminden Ayrılması ile Çalışma Nedenleri Arasındaki İlişki

			Çalışma nedeni						Toplam
			Aile gelirine katkıda bulunmak/ ekonomik nedenler	Ailem istedi	Okumadığım için/Okulu sevmediğim için	Meslek edinmek	Denizli'ye Göç ettik	Başka	
Okulu bırakma nedeni	Aile gelirine katkı için çalışmam gerektir	Sayı	24	1	3	14	1	0	43
		Yüzde	% 55,8	% 2,3	% 7	% 32,6	% 2,3	% 0	% 100
	Aile okumamı istemedi	Sayı	3	0	1	2	0	0	6
		Yüzde	% 50	% 0	% 16,7	% 33,3	% 0	% 0	% 100
	Okulu öğretmeni Sevmiyordum	Sayı	11	1	33	53	2	1	101
		Yüzde	% 10,9	% 1	% 32,7	% 52,5	% 2	% 1	% 100
	Derslerde başarısızdım	Sayı	17	2	55	63	2	2	141
		Yüzde	% 12,1	% 1,4	% 39	% 44,7	% 1,4	% 1,4	% 100
	Okullu gençlerde işsizliğin yüksek olması	Sayı	4	1	7	11	0	0	23
		Yüzde	% 17,4	% 4,3	% 30,4	% 47,8	% 0	% 0	% 100
	Başka	Sayı	5	0	6	20	2	1	34
		Yüzde	% 14,7	% 0	% 17,6	% 58,8	% 5,9	% 2,9	% 100
Toplam		Sayı	Sayı	5	105	163	7	4	348
		%	Yüzde	% 1,4	% 30,2	% 46,8	% 2	% 1,1	% 100

$X^2= 67.648$

$sd= 25$

$p= 0.000$

Çırakların okulu bırakma nedenleri ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). Çocukların okulu bırakma nedenleri ile çalışma nedenleri arasındaki ilişkiye baktığımızda; Birinci grupta aile gelirine katkıda bulunma gerekliliği ve bu nedenle ailenin çocukların okulu bırakmasını istemeleri yer almaktadır.

Okulu-öğretmeni sevmeyen (% 52.5), derslerde başarısız olan (% 44.7), okullu gençlerde işsizliğin yüksek olduğunu düşünen (% 47.8) çıraklar okula karşı ilgilerini yitirmiş olduğunu düşündüğümüz çocuklardır.

Çocukların okulu bırakarak çalışmaya başlama nedenleri temelde ailenin ekonomik durumuyla yakından ilişkili görülmektedir. Daha çok çocukların kendilerinden kaynaklanan, okul ile ilgili konulara ilgi duymayarak çeşitli sebepler (okulu sevmeme, derslerde başarısız olma, okumuşlar arasında işsizliğin yüksek olması) öne sürmeleri öznel sebepler olarak yer almaktadır. Dolayısıyla aileye maddi katkı (ekonomik neden) zorlayıcı bir biçimde kendini göstermektedir. İkinci grupta yer alanlar ise daha çok çocuğun okumaya olan ilgisizliği biçiminde değerlendirilebilir.

Çırakların örgün okul sisteminden ayrılmaları ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğuna dair hipotezimiz (3. hipotez), aile geliri ile çırakların çalışmaya başlamaları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğuna dair hipotezimiz (1. hipotez) ile bağlantılıdır. Düşük gelir düzeyindeki çocukların aile gelirine katkıda bulunmak zorunluluğunu hissetmeleri çalışmaya başlamalarını gerektiriyordu. Gelir düzeyi yükseldikçe zorunluluk yerini meslek öğrenmeye çalışmaya bırakıyordu. Dolayısıyla bu iki hipotez birbirini desteklemektedir.

Tablo 52. Çırakların Baba Mesleği ile Çalışmaya Başlama Nedenleri Arasındaki İlişki

			Çalışma nedeni						Toplam
			Aile gelirine katkıda bulunmak/ ekonomik nedenler	Ailem istedi	Okumadığım için/Okulu sevmediğim için	Meslek edinmek	Denizli'ye Göç ettik	Başka	
Baba mesleği	İşçi	Sayı	34	1	42	58	4	3	142
		Yüzde	% 23,9	% 0,7	% 29,6	% 40,8	% 2,8	% 2,1	% 100
	Memur	Sayı	3	0	7	4	0	1	15
		Yüzde	% 20	% 0	% 46,7	% 26,7	% 0	% 6,7	% 100
	Küçük esnaf	Sayı	5	1	18	25	2	0	51
		Yüzde	% 9,8	% 2	% 35,3	% 49	% 3,9	% 0	% 100
	Çiftçi	Sayı	11	1	11	28	0	0	51
		Yüzde	% 21	% 2	% 21	% 54,9	% 0	% 0	% 100
	Serbest meslek	Sayı	2	0	9	21	0	0	32
		Yüzde	% 6,2	% 0	% 28,1	% 65,6	% 0	% 0	% 100
	Emekli	Sayı	4	2	11	15	1	0	33
		Yüzde	% 12,1	% 6,1	% 33,3	% 45,5	% 3	% 0	% 100
	İşsiz	Sayı	3	0	1	2	0	0	6
		Yüzde	% 50	% 0	% 16,7	% 33,3	% 0	% 0	% 100
	Başka	Sayı	1	0	6	9	0	0	16
		Yüzde	% 6,2	% 0	% 37,5	% 56,2	% 0	% 0	% 100
	Toplam	Sayı	63	5	105	162	7	4	346
		Yüzde	% 18,2	% 1,4	% 30,3	% 46,8	% 2	% 1,2	% 100

$X^2 = 40.395$

sd= 35

p= 0.244

Çırakların baba mesleği ile çırakların çalışmaya başlamaları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.05$). Dolayısıyla araştırmamızda baba mesleğinin çırakların çalışmaya başlama nedenleri üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

3.6.2. Çıraklık Statüsünü Algılamaya İlişkin Hipotezler

Çıraklık statüsünü algılamaya ilişkin hipotezler aşağıdadır:

5. Çıraklara göre ustaların mesleği öğretme durumları ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

6. Çırakların çalışma süresi ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
7. Çırakların fazla mesai ücreti almaları ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
8. Çırakların aylık ücret düzeyleri ile işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 53. Çıraklara Göre Ustalarının Mesleği Öğretme Durumları ile Çırakların İşçi Öğrenci Algıları Arasındaki İlişki

			Çıraklık nedir?			Toplam
			Öğrenciliktir	İşçiliktir	Hem öğrencilik hem de işçilik	
Usta mesleği öğretiyor mu?	İşi nasıl yapmam gerektiği hakkında bilgi verip, uygulamalı gösterir	Sayı	38	86	152	276
		Yüzde	% 13,8	% 31,2	% 55,1	% 100
	Biz ustamızdan öğrenmedik kendi başımıza öğrendik	Sayı	13	26	24	63
		Yüzde	% 20,6	% 41,3	% 38,1	% 100
	Başka	Sayı	2	5	1	8
		Yüzde	% 25	% 62,5	% 12,5	% 100
Toplam		Sayı	53	117	177	347
		Yüzde	% 15,3	% 33,7	% 51	% 100

$$X^2= 10.937 \quad sd= 4 \quad p=0.027$$

Çıraklara göre ustalarının mesleği öğretme durumları ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiye baktığımızda ustasının mesleğini öğrettiğini düşünen çırakların çıraklığı (% 55.1) hem öğrencilik hem işçilik olarak algıladıkları görülmektedir. Ustalarının mesleği öğretmeleri çırakların kendilerini hem mesleği öğrenen bir öğrenci gibi hem de çalışan bir işçi gibi görmelerine neden olmuştur diyebiliriz.

Ustasının mesleği öğretmediğini düşünen çıraklar (% 41.3) ise çıraklığı işçilik olarak algılama eğilimindedir. Ustasının mesleği öğrenmesinde bir katkısı olmadığını düşündükleri için bu çıraklar öğrenme edimini merkeze almadan kendi çabalarıyla “bakarak” mesleği sürdürmeye çalıştıklarından kendi statülerini salt işçilikle bağdaştırmakta, dolayısıyla kendilerini işçi gibi görmektedirler.

Görüldüğü üzere, ustanın mesleği öğretmeye yönelik tutumu çırakların kendi statülerini algılayış biçimleri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmıştır. Ustanın mesleği öğretme konusunda olumlu tutumundan olumsuz bir tutuma doğru yönelmesi çırakların kendilerini işçi gibi olarak algılamalarına neden olmuştur.

Tablo 54. Çırakların Günlük Çalışma Süresi ile Çırakların İşçi/Öğrenci Algıları Arasındaki İlişki

			Çıraklık			Toplam
			Öğrenciliktir	İşçiliktir	Hem öğrencilik hem de işçilik	
Günlük çalışma süresi	8 saatten az	Sayı	3	4	10	17
		Yüzde	% 17,6	% 23,5	% 58,8	% 100
	8 saat	Sayı	2	9	25	36
		Yüzde	% 5,6	% 25	% 69,4	% 100
	10 saat	Sayı	13	14	49	76
		Yüzde	% 17,1	% 18,4	% 64,5	% 100
	12 saat	Sayı	18	44	42	104
		Yüzde	% 17,3	% 42,3	% 40,4	% 100
	12 saatten fazla	Sayı	15	43	40	98
		Yüzde	% 15,3	% 43,9	% 40,8	% 100
Başka	Sayı	3	3	11	17	
	Yüzde	% 17,6	% 17,6	% 64,7	% 100	
Toplam		Sayı	54	117	177	348
		Yüzde	% 15,5	% 33,6	% 50,9	% 100

$X^2= 26.221$

$sd=10$

$p=0.003$

Çırakların günlük çalışma süresi ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0.05$). Çırakların çalışma süresi ile işçi/öğrenci algıları arasındaki ilişkiye baktığımızda; çalışma süreleri 8 saatten az (% 58.8), 8 saat (% 69.4) ve 10 saat (% 64.5) olanların çıraklığı hem öğrencilik hem de işçilik olarak algılandığı görülmektedir. Bu çıraklardaki işçi/öğrenci algıları çıraklığın hem öğrencilik hem de işçilik olarak algılanmasına göre şekillenmiştir. Kendi statüleri hakkında net bir kanıya sahip değildirler. Bu çocukların öğrenci ve çalışan kimlikleri birbirine karışmıştır. Kendilerini ne bir işçi ne de bir öğrenci olarak görmüyorlar.

12 saat (% 42.3) ve 12 saatten fazla (% 43.9) süreyle çalışanlar çıraklığı işçilik olarak algılamaya başlamışlar. Çırakların işçi/öğrenci algıları da çıraklığın işçilik olarak algılanmasına göre şekillenmiştir. Bu çıraklarda uzun çalışma süreleri çalışan kimliğinin öne çıkmasına dolayısıyla kendilerini işçi statüsünde görmelerine neden olabilmektedir.

Çırakların günlük çalışma süresi ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dair hipotezimiz (6. hipotez) doğrulanmıştır. Çalışma süresi

12 saat ve üzerine çıkınca çırakların çıraklığı algılama şekilleri işçilik yönünde eğilim göstermekte; öğrencilik çırak olmanın gerisinde kalmaktadır.

Tablo 55. Çırakların Fazla Mesai Ücreti Almaları ile Çırakların İşçi/Öğrenci Algıları Arasındaki İlişki

			Çıraklık			Toplam
			Öğrenciliktir	Öğrenciliktir	Öğrenciliktir	
Mesaiye kalınca ek ücret alıyor mu?	Evet	Sayı	24	28	85	137
		Yüzde	% 17,5	% 20,4	% 62	% 100
	Hayır	Sayı	30	88	86	204
		Yüzde	% 14,7	% 43,1	% 42,2	% 100
	Bazen	Sayı	0	1	1	2
		Yüzde	% 0	% 50	% 50	% 100
	Mesaiye kalmıyoruz	Sayı	0	0	5	5
		Yüzde	% 0	% 0	% 100	% 100
Toplam		Sayı	54	117	177	348
		Yüzde	% 15,5	% 33,6	% 50,9	% 100

$$X^2= 24.725 \quad Sd= 6 \quad p= 0.000$$

Çırakların fazla mesai ücreti almaları ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiye baktığımızda fazla mesai ücreti alan çıraklar çıraklığı hem öğrencilik hem de işçilik olarak değerlendirmektedir (% 62).

Fazla mesai ücreti almadığını belirten çıraklar çıraklığı öncelikle işçilik gibi düşünmektedir (% 43.1). Fazla çalışmalarının karşılığını alamamaları, çalışmalarını angarya olarak algılamalarına neden olduğunu söyleyebiliriz.

Çırakların fazla mesai ücreti almaları ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğuna dair hipotezimiz (7. hipotez) doğrulanmıştır. Mesai ücreti alanlarda hem işçi hem de öğrenci algısı hakimken, mesai ücreti almayan çıraklarda işçi algısı hakim olmuştur. Dolayısıyla fazla mesaiye kalmalarında çırakların çalışmalarının karşılığını alma durumları onların kendilerini ve çıraklığı algılayış biçimlerinde farklılık yaratmıştır.

Çırakların fazla mesai ücreti almaları ile çırakların işçi/öğrenci algılarında dair hipotezimiz (7. hipotez), çırakların çalışma süresi ile onların işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dair hipotezimiz (6. hipotez) birbirini desteklemektedir. Bu iki hipotez birbiriyle bağlantılıdır. Çıraklar fazla çalıştıklarında ve fazla çalışmalarının karşılığını alamadıklarında kendilerini işçi gibi görmekteler.

Tablo 56. Çırakların Aylık Ücret Düzeyleri ile İşçi/Öğrenci Algıları Arasındaki İlişki

			Çıraklık			Toplam
			Öğrenciliktir	Öğrenciliktir	Öğrenciliktir	
Aylık ortalama ücret	0-400	Sayı	13	26	19	58
		Yüzde	% 22,4	% 44,8	% 32,8	% 100
	401-500	Sayı	8	17	46	71
		Yüzde	% 11,3	% 23,9	% 64,8	% 100
	501-700	Sayı	12	27	39	78
		Yüzde	% 15,4	% 34,6	% 50	% 100
	701-1000	Sayı	12	25	44	81
		Yüzde	% 14,8	% 30,9	% 54,3	% 100
	1001-1300	Sayı	8	18	25	51
		Yüzde	% 15,7	% 35,3	% 49	%100
Başka	Sayı	1	4	4	9	
	Yüzde	% 11,1	% 44,4	% 44,4	% 100	
Toplam		Sayı	54	117	177	348
		Yüzde	% 15,5	% 33,6	% 50,9	% 100

$$X^2= 14.204$$

$$sd= 10$$

$$p= 0.164$$

Tablo 56'ya göre çırakların aylık ücret düzeyleri ile işçi/öğrenci algıları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0.05$). Dolayısıyla araştırmamızda çocukların aldıkları ücretler çırakların kendi statülerini algılamaları konusunda bir farklılık yaratmamıştır.

Genel olarak hipotezlerimize baktığımızda, ailelerinin ekonomik durumunu kötü olarak değerlendiren ve gelir düzeyleri düşük olan çırakların çalışmaya başlamaları daha çok ekonomik nedenlere dayanmaktadır (1. hipotez ile 2. hipotezin birbiriyle örtüşmesi bu kanıyı desteklemektedir). Çırakların okuldan hoşlanmamaları onların meslek edinmek için çalışmaya yöneltmiştir. Çırakların aile geliri ile çalışmaya başlamaları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğuna dair 1. hipotez, çırakların örgün okul sisteminden ayrılma nedenleri ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğuna dair 3. hipotezin örtüşmesi bu kanıyı desteklemektedir.

Çırakların içinde bulunduğu çalışma koşullarının (çalışma süreleri ve fazla mesai ücreti alma durumları, ustanın mesleği öğretmesi) ise çıraklık ve çırağı algılayış biçimlerini etkilediği, çalışma koşulları kötüleşmesi çırağın çıraklık algısının işçilik yönünde bir eğilim sergilediğini göstermiştir. Fazla çalışma ve çalışmalarının karşılığını alamadıklarında çıraklar kendilerini işçi gibi görmektedirler.

Baba meslekleri ile çırakların çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Çırakların aylık ücret düzeyleri ile işçi/öğrenci algılar arasında da anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam eden çocukların beklentileri, bu beklentilerinin ne kadarını MEM ve çalıştıkları işyerinin karşıladığı, çıraklığa başlama nedenleri, aile ve eğitim durumları, çalışma ortam ve koşulları konuları başta olmak üzere bunlarla yapılan derinlemesine görüşmeler ve anket sonuçlarından alınan veriler göz önünde bulundurularak her bir konu için sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar çırak öğrencilerle birebir yapılan ve ortaya çıkan duruma dayanarak araştırmacının gerek MEM'de gerek iş ortamlarına giderek oradaki gözlemleri ve gerekse de bazı çırakların evine, köyüne, mahallesine ulaşarak yerinde yapılan gözlemlerin ortaya çıkardığı sonuçlardır.

Çıraklık eğitimi alan çocuklar 16-18 yaş grubunda, oto-motorla ilgili işkollarında yoğunlaşmıştır. Cinsiyete göre dağılım erkek ağırlıklı bir görünüm sergilemekte dolayısıyla çıraklık ve çıraklık eğitiminde geleneksel değerlerin bir yansıması görülmektedir.

Çıraklar çoğunlukla köy kökenlidir. Çırakların önemli bir kısmı kent merkezine yakın mesafedeki kırsal yerleşim yerlerinde ikamet etmektedir.

Çıraklar alt gelir grubuna mensup ailelerden gelmektedir. Baba mesleği işçilikte, anne mesleği evhanımlığında yoğunlaşmıştır. Çırak anne ve babalarının eğitim düzeyleri düşüktür. Çırakların eğitim durumları anne ve babalarına göre daha yüksek olup bir kısmı açık liseden eğitimlerine devam etmektedir.

Okulu-öğretmeni sevmeme, derslerde başarısız olma, eğitimin uzun süreli ve sonu belli olmayan bir seçenek olarak görülmesi ve ailenin eğitime bakışı çocukları okuldan uzaklaştırmaktadır.

Okuldan uzaklaşan çocukların bir kısmının meslek edinmeyi ana hedef olarak belirlediği sonucuna ulaşıyoruz. Eğitim sistemi başarılı olan öğrenciyi ileri taşıırken, başarısız öğrenciyi eleyen bir özellik göstermektedir. Çocuk, başarısız duruma düşünce ailesiyle birlikte başarısızlığı kabullenerek yeni bir arayışa başlamakta ve kısa yoldan hayata atılmak için meslek öğrenmeye yönelmektedir.

Çocukların çalışmaya başlamalarında meslek edinme isteği, okulu sevmeme ve ekonomik nedenlerin belirleyici olduğunu söylemek gerekir. Okuldan uzaklaşan çocuklar çareyi meslek edinmekte bulmakta ve çalışmaya başlamaktadırlar. Çocuğun ve ailesinin içinde bulunduğu maddi imkansızlıklar da çocuğa çalışmaya başlama dışında bir olanak tanımamaktadır. Bu yöndeki hipotezlerimiz doğrulanmıştır:

- Çırakların aile geliri ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Çırakların ailenin ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmesi ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Çırakların örgün okul sisteminden ayrılması ile çalışmaya başlama nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çocuklar ustalık belgesiyle gelecek garantisi sağlamak ve meslek öğrenmek için çıraklık eğitimi almaktadırlar. Mesleki Eğitim Merkezi (MEM) ve çıraklık eğitimi çocukların yaşantılarında önemli yer oluşturmaktadır. Araştırma bulguları ve gözlemlerimiz sonucunda çıraklık eğitiminin benzer durumdaki çırakların bir araya gelmesini sağladığını, böylelikle çırakların sosyalleşme çevresi içine yeni çırak arkadaşların eklendiğini söyleyebiliriz. Çıraklık eğitime gelen çocuklar okuldaki çırak arkadaşlarıyla ortak hayallere dalabilmekte, geleceğini hayal dünyasında olsa bile şekillendirebilmekte, bu durum çırakların zihinsel gelişimine katkı sağlamaktadır.

Çıraklık eğitimi alan çıraklar bir araya gelerek farklı bir kültür örüntüsü oluşturmaktadır. Çıraklar arasında motosiklet ve “şahin” marka araba önemli alt kültür sembelleri haline gelmiştir. Çırağın etrafında değişik zevklere sahip çırakların olması onun hayal basamaklarını da üste çekmektedir. Çıraklık eğitimde oluşturulan sosyal çevrenin bir parçası olarak aynı türden tıraş olmak, aynı tarz kıyafet giymek ve kendilerine özgü saç kesimine sahip olmak, arabesk müzik dinlemek, rap müzik dinlemek ve rap yapmak, grafitiyle uğraşmak, kuş uçurmak, kendilerine ait mekanlar belirleyip izin günlerinde o mekanlara gitmek şeklinde çıraklık eğitimi çatısı altında toplanan çıraklar bir alt kültür grubu oluşturmaktadırlar.

Çıraklık eğitimi onları işyerlerinde ve toplum içinde daha nitelikli hale getirebilmektedir. Çıraklar okulda aldıkları matematik dersleriyle işlem becerilerini artırabilirken, Türkçe dersleriyle hitap yeteneklerini geliştirebilmekte insan ilişkilerinde ve iletişimde daha etkin olabilmektedirler. Çıraklar, çıraklık eğitimi aldıkları için kendilerini bu eğitimden yoksun olan çocuklardan daha şanslı ve ayrıcalıklı görmekte, buradan alacakları belge ile geleceklerini güven altına aldıklarını düşünmektedirler.

Çıraklık eğitimi sonunda alacakları ustalık belgesiyle çıraklar kendi işyerinin sahibi olabilecek, bir işyerinde çalışan pozisyonundan işveren statüsüne yükselebilecektir. Dolayısıyla çıraklık eğitimi sayesinde çıraklar sosyal ve ekonomik hareketlilik de kazanabilecektir.

Çıraklar MEM'e gidince, MEM'de öğretmenleri tarafından kendilerine gösterilen ilgi, MEM yöneticilerinin onlara sunduğu yemekhane ve kantin uygulamaları onların kendilerini değerli hissetmelerine neden olmaktadır. Burada gördükleri davranışın aynısını işyerinde de görmek istemektedirler. Önemli bir kısmı işyerine girdikleri andan itibaren kendilerini birer işçi gibi hissetmekte ve işçiye nasıl davranılıyorsa onlar da bu davranışa uğramaktadır. Gerek gözlemlerimiz gerekse çıraklarla görüşmelerimizden çıkarılan sonuca göre çırakların bu durumdan mutsuz oldukları görülmüştür.

Toplumsal yapının birer parçası olan çalışan çocukların ve onların birer üyesi olan öğrenci çırakların toplumun gereksinim duyduğu nitelikli işgücünü karşılaması toplumun ekonomik ve sosyal gelişmişliği açısından önemlidir. Toplumun eğitim alan çıraklardan geleceğin nitelikli işgücünü oluşturmaya yönelik beklentisi bulunmaktadır. Buna karşılık çıraklarında toplumdan beklentilerinin olduğu sonucuna ulaşıyoruz:

- Çıraklar kendilerinin ve sorunlarının görünür kılınmasını
- Onlara atfedilen öğrenci statüsünün toplumun her alanında işlerlik kazanmasını
- İşyerlerinde çalışan kimliğinden ziyade öğrenci kimliğiyle muamele yapılmasını

- Çalışma hayatının risk ve tehlikelerine karşı koruyucu önlemlerin eksiksiz bir şekilde alınmasını
- Onların sağlığının ve gelişiminin işin kendisinden önce geldiğinin işverenlerce anlaşılmasını
- Bir aylık ücretli yıllık izinlerini kullanabilmeyi
- Çıraklık eğitimine geldikleri günün onların yasal olarak izinli sayıldığı dolayısıyla işyerine gitmeyeceklerinin tüm işverenler tarafından algılanması gerektiğini
- Çalışma sürelerinin azaltılmasını, mesleklerini insan onuruna yakışır ortam ve koşullarda icra etmeyi beklemektedirler

Toplumsal yapı ile çıraklar arasındaki karşılıklı etkileşimde çıraklık eğitimin işlevselliği önemli olmaktadır. Yukarıdaki gözlemlerimiz ve araştırmamızın bulgularından hareketle, çıraklık eğitimin çıraklara sosyalleşme imkanı tanınması, onları daha nitelikli hale getirmesi şeklinde açık işlevlere sahip olduğu sonucuna ulaşmaktayız. Ancak çıraklık eğitiminin gizli bir işlevi olduğu sonucuna da ulaştık. “Bazı işverenler” tarafından çıraklık eğitimi kötü niyetli bir şekilde kullanılabilmektedir. Çıraklarını MEM’e gönderen bu işverenlerin kendilerine çıkar sağlama yoluna gittiği görülmüştür:

- Çırağı bir öğrenci olarak yetiştirmekten ziyade ucuz emek olarak bir işçi gibi kullanabilmektedirler.
- Çırağın bir meslek öğrenmesi ve nitelikli hale gelmesi için çıraklık eğitimine göndermekten ziyade sigortalarını ödememek ve vergiden muaf tutulmak için çıraklık eğitimini kötü niyetli olarak değerlendirebilmektedirler.

- Sözde eğitim alsın diye gönderdikleri çıraklara karşı çıraklık sözleşmesinden doğan sorumluluklarını da yerine getirmedikleri görülmüştür.
- İşverenler çıraklara bir aylık ücretli izin vermemekte, eğitim için MEM'e gittikleri gün yasal olarak izinli olmalarına rağmen işe gelmeleri konusunda ısrarcı olmaktadır. Ayrıca çıraklara işe girerken yapılan sağlık kontrolleri işe başladıktan sonra düzenli olarak altı ayda bir düzenli olarak yapılması gerekirken yaptırılmamaktadır.

Çırakların yaptıkları işler çeşitlilik göstermekte, farklı işkollarında çalışmaktadırlar. Dolayısıyla çıraklıkları da farklılaşmaktadır. Burada yapılan işin niteliği kadar işverenlerin tutumu da belirleyici olmaktadır. Özellikle tekstil sektöründe çalışan çocukların çıraklığının zanaat aktarmaya/beceri kazandırmaya yönelik çıraklık olmadığı, salt işçilik olduğu; diğer bir ifadeyle ucuz işçi çalıştırma halini aldığı görülmüştür.

Çırakların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar da yapılan işin niteliğine ve çalıştırılma koşullarına göre değişebilmektedir. Çalışma yaşamı tüm çocuklar için riskler barındırmaktadır. Çırakların bir kısmının uzun saatler çalışmaktan, ağır yük kaldırmaktan, nemli/tozlu/gürültülü ortamlarda çalışmaktan dolayı bedensel gelişimleri olumsuz etkilenmekte, bu çocukların yaptıkları işler çocuk çalışmasından ziyade çocuk emeğine doğru bir yönelim göstermektedir.

Çırakların yarısından fazlasının günde 12 saat ve üzeri çalıştığı görülmektedir.

Çırakların işyerlerinde fazla çalıştırıldığı ve bu çalışmadan doğan ek ücretlerinin verilmediği, bunun da onların emeğini kurlsızca kullanan bir uygulama olduğu, bu bağlamda çocuk işgücünün ekonomiye ucuz emek olarak dahil edildiği görülmektedir.

Çırakların içinde bulundukları çalışma koşulları onların kendi statülerini algılayışları üzerinde etkili olmaktadır. Çırakların çalışma koşulları kötüleştikçe kendi statülerini işçilik olarak algılamakta, kendilerini öğrenci olarak görmemektedirler. Araştırmamızın çırakların çalışma süresi ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında

anlamalı bir ilişkinin olduğuna dair hipotezimiz ile çırakların fazla mesai ücreti almaları ile çırakların işçi/öğrenci algıları arasında anlamalı bir ilişkinin olduğuna dair hipotezlerimizin doğrulanması bunu durumu kanıtlamaktadır. Sonuç olarak çırakların çalışma koşulları kötüleştikçe kendi statülerini işçilik olarak algılamakta, kendilerini öğrenci olarak görmemektedirler.

Çırak çocuklarla ilgili en temel önerimiz bu çocukların, çocukluklarını yaşayacakları oyun alanlarında ve okullarda geçirmelerini sağlayacak uygulamaya geçilmesi ve çocuk emeğinin tümüyle ortadan kaldırılmasıdır. Bunun kısa vadede gerçekleştirilmesi kolay değildir. Gerçekleştirilebilme olasılığı olan önerilerimizin soruna ciddi bir yaklaşımla yaklaşılması halinde sorunu azaltabileceğini düşünüyoruz. Bu önerilerimizi iki grupta topluyoruz. Bunlardan ilki işyerlerinde uygulanabilecek önerilerimiz, diğeri de Mesleki Eğitim Merkezi ile ilgili önerilerimizdir.

- Uzun çalışma saatleri yasaklanmalıdır. Çocuğun biyolojik yapısına uygun en fazla 8 saat olmalıdır.
- Çıraklık eğitime gelen öğrenciler o gün okul çıkışında işyerlerine gitmemelidir. Okul bitimi çırağı işyerine gelmeye zorlayan ustalar denetlenmeli ve gerekirse yaptırım uygulanmalıdır.
- İşyerlerinde çırakların angarya işler yapmaları yasaklanmalıdır. Bunu uygulayan işverenlere yaptırımlar uygulanmalıdır. Bu konudaki yaptırım önerilerimiz sırasıyla: 1) Uyarı, 2) Para cezası, 3) Kısa süreli işyeri kapama, 4) Uzun süreli işyeri kapama, 5) Meslekten men.
- İş kazalarını önlemek amacıyla uzmanlar tarafından işyerlerinde uygulamalı eğitim verilmelidir.
- Çıraklara yasal hakları, seminerler halinde yapılacak toplantılarla anlatılmalıdır.

- Çocuk çırakların ücretleri artırılmalı, gerekirse yalnız bu alanda kullanılmak için yeni fonlar oluşturulmalıdır.

Mesleki Eğitim Merkezi ile ilgili önerilerimize gelince;

- Derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular çırakların mesleklerini benimsediklerini ve nihai hedeflerinin çıraklık eğitimleri sonunda alacakları ustalık belgeleriyle kendi işyerlerini açmak olduğunu görmekteyiz. Bu durumda onlara rehberlik edecek ufuklarını açacak, meslekleriyle ilgili gelişmeleri izlemelerini sağlayacak mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetinin etkin olarak hayata geçirilmesi yararlı olacaktır.
- Çıraklık eğitiminin çocuklara daha faydalı olabilmesi için çıraklık eğitimi iki gün olmalıdır.
- Denizli tekstil dokuma sektöründe ülkenin en gelişmiş kentlerinden biridir. Atölye ve fabrikalarda üstün teknolojiye dayalı makineler kullanılmaktadır. Mesleki Eğitim Merkezi ise; bu teknolojiye yoksundur. Denizli tekstilinde bilgisayarlı tezgahlar kullanılırken, Mesleki Eğitim Merkezinde basit el tezgahları ile eğitim verilmektedir. Çıraklık eğitimiyle sanayinin gerekleri doğrultusunda nitelikli işgücü yetiştirme hedefleniyorsa bu durumun giderilmesi gerekmektedir. MEM ve işyeri arasında teknoloji uyumu sağlanmalıdır.
- Bu haliyle, meslek öğretme ve nitelikli işgücü yetiştirme hedefinde olan MEM'lerin tam olarak işlevini yerine getirmediği görülmüştür. Bu bağlamda MEM'ler daha işlevsel hale getirilmelidir.
- Denizli sanayinde çok farklı meslek gruplarında çalışan çıraklar Mesleki Eğitim Merkezine geldiklerinde çalıştıkları işkolunun eğitiminin olmadığı durumlarda kendilerine en yakın bir başka meslek grubu içerisinde eğitime dahil edilmektedir. Bu uygulamanın çıraklara faydalı olmadığı derinlemesine görüşmelerde sıklıkla dile getirilmiştir. Çıraklık eğitiminden etkin verim

alınmak isteniyorsa bu durumun ivedilikle çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

- Meslek öğretmeyi ve nitelikli işgücü yetiştirmeyi ilke edinen MEM'lerin tam olarak işlevini yerine getirmediği görülmüştür. Bu bağlamda MEM'ler daha işlevsel hale getirilmelidir.
- Derinlemesine görüşmelerden ulaştığımız bir sonuç da işyerlerinin denetimlerinin yetersiz olduğu, işyerlerinde bulunması gereken iş kazasını önleyen koruyucuların bulunmadığı tespit edilmiştir. Bunun için işyerlerinde denetimin artırılması, gereken önemi göstermeyen işyerlerine yaptırımların uygulanması gerekmektedir.
- MEM ile devletin yetkili kurumlarının (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı) ortaklaşa girişimi ile sanayi bölgelerinin kolay ulaşılabilir alanlarına (Denizli örneğinde Birinci Sanayinin merkezine ve İkinci ile Üçüncü Sanayinin merkezine) çalışanların (çırak-kalfa-usta) acil sağlık müdahaleleri için birer sağlık hizmetini barındıran merkezlerin açılması gereklidir.
- MEM, eğitim için gelen tüm çıraklara mesleklerine uygun standart ve her mevsim koşullarına göre kullanılabilecek iş kıyafeti vermelidir. Bu kıyafetin tamamlayıcısı olan her mesleğe özgü koruyucular (demir uçlu ayakkabı, baret, gözlük, eldiven, maske vb.) verilmeli, denetimlerde bunların kullanılıp kullanılmadığı ısrarla takip edilmelidir.
- MEM'de çırakların yasal haklarının etkin bir şekilde öğretilmesi için belli dönemlerde çıraklara ve ustalarına yönelik bilgilendirme toplantıları yapılmalıdır.
- MEM'in cazibe merkezi haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için sporun ve güzel sanatların farklı kolları etkin bir şekilde kullanılmalı, çıraklar bu etkinliğe geniş bir katılımı ile iştirak etmelidirler.

- Geleceğin işgücünü oluşturacak bu gençlere mesleki yaşantılarında başarılı olacakları donanımların kazandırılmasına önem verilmelidir.
- MEM çocukların yaşam biçimlerine yön vermekte ve geleceğe daha umutla bakmalarını sağlamaktadır. Bu denli önemli olan bu kurum daha da geliştirilmeli ve bütün çalışan çocuklar çıraklık eğitimine dahil edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdalla, A., (1995). “Mısırdaki Çocuk İstihdamı: Kahire’de Deri Tabaklama Sektörü”, *Çocuk İstihdamıyla Mücadele*, (çev: Şanar Tayşi, der: Assefa Bequele ve Jo Boyden), ILO ve ÇSGB Yayını, Ankara.
- Akpınar, T., (2006). *Çocuk Emeği Sorununa Çağdaş Bir Yaklaşım: KİT’lerin Çırak Okulları (1938-1986)*, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Ankara.
- Alper, Y., (2006). “Sosyal Güvenlik Açısından Çocuk Kavramı”, *Çocuk İşçiler Dünyü Bugünü Yarını*, (yayına haz: Av. Celal Ülgen ve Av. Coşkun Ongun), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul.
- Altuntaş, B., (2010). “Türkiye’de ve Dünya’da Çocuk Emeği:Alternatifi Düşünmek İçin Egemen Söylemin Eleştirisi”, *Türkiye’de Çocuk Emeği*, (der: Kemal İnal), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Argın, Ş., (1989). *Çıraklık Kurslarına Katılma Eğilimleri: Küçük Sanayide Çalışan Çıraklara Yönelik Bir Değerlendirme*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aslan, N., ve Dinç, M., (2002). “3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu’nda Öngörülen Sistem Doğrultusunda Çıraklık Eğitimi Merkezlerince Yürütülen Uygulamalar”, *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri*, DİE Yayınları, Ankara.
- Atauz, S., (1999). Sanayi Kesiminde Çalışan Çocuklar, *Çocuk İstismarı ve İhmali*, (der: Esin Konanç, Ayten Egemen ve İpek Gürkaynak), Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği, Ankara.
- Bakırcı, K., (2004). *Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Bakırcı, K., (2006). *Çocuk İşçiler Dünyü Bugünü Yarını*, (yayına haz: Av. Celal Ülgen ve Av. Coşkun Ongun), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul.
- Balta, E., (2005). “Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm”, *Çocuk(luk)la Yüzleşmek*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Baran, A., (2012). “Aile ve Yaşlanma”, *Aile Sosyolojisi*, (ed. Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306, Eskişehir.

- Baştaymaz, T., (1990). *6-15 Yaş Grubu Bursa'da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.
- Bequele A., ve Boyden J., (der.), (1995). *Çocuk İstihdamıyla Mücadele*, (çev: Şanar Tayşi), ILO ve ÇSGB Yayını, Ankara.
- Bequele, A. ve Myers, W., (1998). *Çocuk İşçiliğinde Öncelikler*, (çev: Rasim Baykaldı), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, Ankara.
- Bilgin, V., Akın, E. ve Tokuroğlu, B., (1994). *Çalışan Çocukların Toplumsal Profili*, TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, Ankara.
- Bilgin, V., (2010). *Bizi Kuşatan Toplum*, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Brizon, P., (1977). *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*, (çev: Cemal Süreya), Onur Yayınları, Ankara.
- Bulut, I., (1997). "Psiko-Sosyal Gelişim Sorunları", *Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No: 177.
- Bulut, I. ve Gülcan, M., (2008). *Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmen El Kitabı*, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın No: 148, Ankara.
- Bumin, K., (1983). *Batı'da Devlet ve Çocuk*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Burcu, E., (1997). *Çırak ve Kalfa Gençlik Altkültür Grubu Hakkında Sosyolojik Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canatan, K., (2011). "Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri", *Aile Sosyolojisi*, (der: Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım), Açılım Kitap, İstanbul.
- Ceylan, R., (2017). Denizli Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi Müdür Baş Yardımcısı.
- Corsaro, A. William, (2005). *The Sociology of Childhood*, Pine Forge Press, USA.

- Çelik, A., (2010). “Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü Üstüne”, *Türkiye’de Çocuk Emegi*, (der: Kemal İnal), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Demir, Ö., (2009). “Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (ed. Kaan Böke), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Demirbilek, S. ve Demirbilek, T., (2002). “Çalışan Çocuklar Açısından Çıraklık Eğitiminin Önemi:İzmir Çıraklık Eğitim Merkezi’nde Öğrenim Gören Çıraklar Üzerine Bir Araştırma”, *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri*, DİE Yayınları, Ankara.
- Demircioğlu, M. ve Centel, T., (2005). *İş Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Deniz, Ç., Hülür, B. ve Ekinci, Y., (2016). *Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9/42, 1077-1087.
- Denizli Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi’s web site. <http://vnbmem.meb.k12.tr> (15.05.2017)
- Derrien, J., (1994). *Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi*, (çev: Haluk Başçıl ve Bülent Piyal), ILO ve ÇSGB Yayını, Çalışma Yönetimi Bölümü, Belge No: 36, Ankara.
- Dikmen, A., (2000). “Çocuklar Çalışmalı mı? Çalışan Çocukların Görüşleri”, 1. *İstanbul Çocuk Kurultayı Bidiriler Kitabı*, Umut Matbaası, İstanbul.
- DİSK-AR (2015). Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu. <https://disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/> (22.10.2016).
- Durmuş, M., (2016). “Çocuk Emeginin Kullanımını Yaygınlaştıran Yapısal Koşullar”, *Kapitalizm ve Paternalizm Kısacında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu*, Eğitim Sen Yayınları, Ankara.
- Duyar, İ. ve Özener, B., (2003). *Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Duyar, İ., (2010). “Çalışan Çocuklarda Bedensel Yıpranmalar”, *Türkiye’de Çocuk Emegi*, (der: Kemal İnal), Ütopya Yayınevi, Ankara.

- Ennew, J., (2003). *Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar Planlama İçin Bir Rehber*, (çev: Çiçek Öztekin), UNICEF Türkiye Temsilciliği, Ankara.
- Erbay, E., (2010). “Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış”, *Türkiye’de Çocuk Emegi*, (der: Kemal İnal), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Erder, S., (1995). “Çocuklar Neden Çalışıyor? Çocuk ve Çalışma Kavramları”, *Çalışan Çocuklar: İlköğretim Müfettişlerini Bilgilendirme Semineri*, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul.
- Erder, S., (2010). “Çalışan Çocuklar: Çıracak mı?, İşçi mi?”, *Türkiye’de Çocuk Emegi*, (der: Kemal İnal), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Erder, S. ve Lordoğlu, K., (1993). *Geleneksel Çıracılıktan Çocuk Emegine: Bir Alan Araştırması*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.
- Esgin, A., (2008). *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Fişek, G., (1996). “Sanayi Kesiminde Çalışan Çocuklar”, *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*, (yayına haz: Ertan Kahramanoğlu), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Naumann Vakfı, Ankara.
- Fyfe, A., (1989). *Child Labour*, Cambridge: Polity Press.
- Heywood, C., (2003). *Baba Bana Top At! Batı’da Çocukluğun Tarihi*, (çev: Esin Hoşsucu), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Grootaert, C. ve Kanbur, R., (1995). *Child Labor: A Review*, World Bank Policy Research Working Paper No: 1454, The World Bank Office of the Vice President Development Economics, Washington, DC.
- Gündüz, S., (1994). *Tokat Küçük Sanayii Çıracılarının Sosyo-ekonomik Durumları ve Gelecek Beklentileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Güzel, S., (2008). *Çalışma Sosyolojisi Modern İşgücünün Oluşumu*, Literatürk, İstanbul.

Gürdal, A.D. (2013). *Sosyolojinin ihmal edilen kategorisi üzerinden çocukluk sosyolojisine ve sosyolojiye bakmak*. “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 15/4, 1-26.

Huberman, L., (1974). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (çev: Murat Belge), Bilim Yayınları, İstanbul.

İdemen, B., (2008). “Sosyal Köken, Habitus ve Eğitim: Pierre Bourdieu’nün Yeniden-Üretim Kuramı”, *Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları*, (der: Nurhan Yentürk, Yörük Kurtaran ve Gülesin Nemutlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İlik, B., Türkmen, Z. ve Geter, R., (1994). *Sokaktan Ustalığa*, ILO/IPEC Yayınları. Ankara.

İnal, K., (2007). *Çocuğun Örselenen Dünyası*, Sobil Yayıncılık, Ankara.

İnal, K., (der.), (2010). “Sunuş”, *Türkiye’de Çocuk Emeği*, Ütopya Yayınevi, Ankara.

İnal, K., (2014). *Çocuk ve Demokrasi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

James, A., (2001). “Yeni Çocuk Sosyolojisinde Sorunlar, Bakış Açıları ve Uygulamalar”, *Dünya’da ve Türkiye’de Değişen Çocukluk* (çev: Emine Gül Kapçı, yayına haz: Bekir Onur), Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 9, Ankara.

Jourdain, A. ve Naulin, S., (2016). *Pierre Bourdieu’nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, (çev: Öykü Elitez), İletişim Yayınları, İstanbul.

Kaçmazoğlu, B., (2014). “Sömürüye Dayalı Kapitalist Sistemde Çocuk Emeği, Sosyal Refah Devleti ve Bu Koşulları Yaratın Batı Düzenine Yönelik Bazı Eleştiriler”, *Kapitalizm ve Paternalizm Kısacasında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu*, Eğitim Sen Yayınları, Ankara.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1994). “Türkiye’de Değişen Aile ve Çocuğun Değeri”, *Toplumsal Tarihte Çocuk*, (yayına haz: Bekir Onur), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kanbargi, R., (1995). “Hindistan’da Çocuk İstihdamı: Varanasi Halıcılık Sanayi”, *Çocuk İstihdamıyla Mücadele*, (çev: Şanar Tayşi, der: Assefa Bequele ve Jo Boyden), ILO ve ÇSGB Yayını, Ankara.

Karabulut, Ö., (1995). *Çalışan Çocuklar ve Genç İşçilerin Sorunları Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu*, TÜRK-İŞ Yayınları No: 188, Ankara.

Karabulut, Ö., (1996). *Türkiye’de Çalışan Çocuklar*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

Karasar, N., (1986). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Bilim Kitap Kirtasiye Ltd. Şti., Ankara.

Karatay, A., (2000). “Sokakta Çalışan Çocuklar: Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocukluğu Arasında Bir Çocuk Kategorisi”, *1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı*, Umut Matbaası, İstanbul.

Kasapoğlu, A., (2012). “Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları”, *Aile Sosyolojisi*, (ed. Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkiner), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306, Eskişehir.

Kaya, İ., (2013). “Sanayi Devrimi ve Sosyal Sorunlar”, *Sosyal Sorunlar*, (ed. Yener Şişman), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2879, Ankara.

Kemerli, A., (2005). *Oynayacak Zaman Yok Küresel Ekonomide Çalışan Çocuklar*, Araştırma ve Kültür Vakfı, İstanbul.

Kocacık, F., (2000). *Çalışma Sosyolojisi*, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas.

Konanç, E., (1996). “Çalışan Çocuklara İlişkin Uygulamalar ve Hukuki Düzenlemeler”, *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*, (yayına haz: Ertan Kahramanoğlu), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Naumann Vakfı, Ankara.

Kozcu, S., (1999). “Çıraklarla İlgili Bir Ön Çalışma”, *Çocuk İstismarı ve İhmali*, (der: Esin Konanç, Ayten Egemen ve İpek Gürkaynak), Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği, Ankara.

Lordoğlu, K. ve Özkaplan, N., (2005). *Çalışma İktisadı*, Der Yayınları, İstanbul.

Luz Silva, M., (1981). “Urban Poverty and Child Work: Elements for the Analysis of Child Work in Chile”, *Child Work, Poverty and Underdevelopment*, (ed. Gerry Rodgers and Guy Standing), ILO, Geneva, Switzerland.

Mangır, M., (1992). *Ankara’da Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden Öğrencilerin Çalışma Nedenleri ve Bunları Etkileyen Bazı Faktörler Üzerine Bir Araştırma*, A.Ü. Ziraat Fakültesi Baskı Ofset Ünitesi, Ankara.

Makal, A., (2011). *Ameleden İşçiye*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Marraquin, J., (1995). “Peru’da Çocuk İstihdamı: Madre De Dios’da Yüzeyde Altın Madenciliği”, *Çocuk İstihdamıyla Mücadele*, (çev: Şanar Tayşi, der: Assefa Bequele ve Jo Boyden), ILO ve ÇSGB Yayını, Ankara.

Marshall G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Marx, K., (2004). *Kapital*, Cilt 1, (çev: Alaattin Bilgi), Sol Yayınları, Ankara.

Méda, D., (2004). *Emek*, (çev: Işık Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul.

Özdemir Yücesan, G. ve Özdemir, A., (2010). “Türkiye’de Çocuk Emeği ve Sosyal Politika: Alternatifi Düşünmek İçin Egemen Söylemin Eleştirisi”, *Türkiye’de Çocuk Emeği*, (der: Kemal İnal), Ütopya Yayınevi, Ankara.

Özyurt, C., (2011), “Çocukluk Sosyolojisi”, *Aile Sosyolojisi*, (der: Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım), Açılım Kitap, İstanbul.

Şahinkesen, A., (1999). “Küçük İşletmelerde Çıraklık Eğitimi Kanunu’na Göre Çalışan Çocuklar”, *Çocuk İstismarı ve İhmalı*, (der: Esin Konanç, Ayten Egemen ve İpek Gürkaynak), Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği, Ankara.

Salazar, M., (1995). “Kolombiya’da Çocuk İstihdamı: Bogota’nın Taş Ocakları ve Tuğla Fabrikaları”, *Çocuk İstihdamıyla Mücadele*, (çev: Şanar Tayşi, der: Assefa Bequele ve Jo Boyden), ILO ve ÇSGB Yayını, Ankara.

Senemoğlu, N., (1997). “Eğitim Sorunları”, *Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No: 177.

Şenel, A., (1996). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

- Sönmez, A., (1990). *Çalışan Çocukların Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Özellikleri (Tekirdağ'da Çalışan 7-15 Yaş Grubu Çocuklar Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Swartz, D., (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, (çev: Elçin Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Swingewood, A., (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (çev: Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Talas, C., (1981). *Toplumsal Politikaya Giriş*, S yayınları, Ankara.
- Tekin, M., (1999). "Çıracı Olarak Çalışan Çocuklar Üzerinde Yapılan Bir Araştırma", *Çocuk İstismarı ve İhmali*, (der: Esin Konanç, Ayten Egemen ve İpek Gürkaynak), Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği, Ankara.
- Toran, M., (2010). "Yoksul Çocukların Kaderi: Çalışmak!", *Türkiye'de Çocuk Emegi*, (der: Kemal İnal), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Turner, B., (2000). *Statü*, (çev: Kemal İnal), Doruk Yayıncılık, Ankara.
- Türkmen, Z., ve İlik, B., (1994). *Sokakta Çalışan Çocuklar*, ILO/IPEC ve Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi, Ankara.
- TÜİK (2013). *Çalışan Çocuklar 2012 Raporu*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- Ülkü, S., (1996). "Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar", *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*, (yayına haz: Ertan Kahramanoğlu), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Naumann Vakfı, Ankara.
- Yalçın, Ö., (2004). *Türkiye'de Çalışan Çocukların İstismarı: Ankara Ulus Sanayi Bölgesi Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz Gökalp, G., (2017). "Gündelik Hayat Sosyolojisinden Kente ve Kültüre Bakmak; Certeau'cu Bir Taktik Alanı Olarak Kent", *Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları*, (ed. Cem Ergun ve Süleyman Öğrekçi), Gece Kitaplığı, Ankara.

Yörükoğlu, A., (1989). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul.

International Labour Office, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), (2013). *Marking Progress Against Child Labour - Global Estimates and Trends 2000-2012*, ILO, Geneva.

EK 1: ANKET FORMU**BÖLÜM I
SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER**

1. Kaç yaşındasınız?
2. Cinsiyetiniz? 1. () Kadın 2. () Erkek
3. Doğum yeriniz?
 1. () İl:..... 3. () Kasaba:.....
 2. () İlçe:..... 4. () Köy:.....
4. Denizli’de hangi mahallede/semte oturuyorsunuz?.....
5. Babanızın eğitim durumu nedir?
 1. () Okuma-yazma bilmiyor. 5. () Lise mezunu
 2. () Okuma-yazma biliyor ancak bir okul bitirmedi. 6. () Yüksek okul/Üniversite
 3. () İlkokul mezunu
 4. () Ortaokul mezunu
6. Annenizin eğitim durumu nedir?
 1. () Okuma-yazma bilmiyor. 5. () Lise mezunu
 2. () Okuma-yazma biliyor ancak bir okul bitirmedi. 6. () Yüksek okul/Üniversite
 3. () İlkokul mezunu
 4. () Ortaokul mezunu
7. Babanızın mesleği nedir?
 1. () İşçi 3. () Küçük esnaf 5. () Serbest meslek 7. () İşsiz
 2. () Memur 4. () Çiftçi 6. () Emekli 8. () Başka
 (Belirtiniz).....
8. Annenizin mesleği nedir?
 1. () Ev hanımı 3. () Memur 5. () Emekli
 2. () İşçi 4. () Çiftçi 6. () Evin gelirine katkı için yaptığı bazı el işleri var.
9. Ailenizin aylık geliri yaklaşık olarak ne kadardır? (Evinize giren aylık toplam para)
 1. () 700 tl den az 3. () 1000-1300 tl arasında 5. () 2500-3000 tl arasında
 2. () 700-950 tl arasında 4. () 1500-2000 tl arasında 6. () 3000 tl den fazla
10. Size göre ailenizin ekonomik durumu nasıldır?
 1. () İyi 2. () Orta 3. () Kötü
11. Şu anda oturduğunuz konutun tipi nedir?
 1. () Apartman dairesi 2. () Müstakil ev 3. () Gecekondu
 4. () Başka.....

12. Peki şu anda oturduğunuz konutun mülkiyeti kime ait?

1. () Kirada kalıyoruz 2. () Mülkiyet kendimize ait 3. () Başka
(Belirtiniz).....

13. Kendiniz dahil kaç kardeşsiniz?

1. () Tek çocuğum 3. () Üç kardeşiz 5. () Beş kardeşiz
2. () İki kardeşiz 4. () Dört kardeşiz 6. () Başka (Belirtiniz).....

BÖLÜM II EĞİTİM BİLGİLERİ

14. Çıraklık eğitimindeki bölümünüz

nedir?.....

15. (Çıraklık eğitimi dışındaki) eğitim durumunuz nedir?

1. () İlköğretim Okulu mezunu 3. () Lise mezunu
2. () Liseden terk 4. () Açık Lise

16. (Çıraklık eğitimi dışındaki) okul öğreniminize devam edememe nedeniniz nedir?

1. () Aile gelirine katkı için çalışmam gerekti. 4. () Derslerde başarısızdım
2. () Ailem okumamı istemedi 5. () Okullu gençlerde işsizliğin yüksek olması
3. () Okulu-öğretmeni sevmiyordum. 6. () Başka
(Belirtiniz).....

17. Eğitiminiz konusunda herhangi bir pişmanlık duyuyor musunuz?

1. () Okumadığım için pişmanım/keşke okusaydım. 3. () Bilmiyorum
2. () Pişmanlık duymuyorum. 4. () Başka
(Belirtiniz).....

18. Peki çıraklık eğitimi almayı neden tercih ettiniz?

1. () Meslek öğrenmek için. 4. () Çalıştığım işte daha bilgili ve becerili olmak için
2. () İşsiz kalmamak için. 5. () Sigortalı olmak için.
3. () Ustalık belgesi almak için. 6. () Başka
(Belirtiniz).....

19. Meslek Eğitim Merkezinde verilen çıraklık eğitimi hakkında düşünceniz nedir?

1. () İşimde daha bilgili ve becerili olmamı sağlıyor.
2. () Verilen eğitimin yetersiz olduğunu düşünüyorum.
3. () İşyerinde yorulduğum için verilen eğitimi anlamıyorum.
4. () Çıraklık eğitimini zaman kaybı olarak görüyorum.
5. () Başka
(Belirtiniz).....

20. Meslek Eğitim Merkezinde öğrendiklerinizi işinizde uygulama durumunuz nedir?

1. () Öğrendiklerimin tamamını uygulayabiliyorum.
2. () Bir kısmını uygulayabiliyorum.
3. () Okulda öğrendiklerimin işyerinde yaptığım işlerle ilgisi yok.
4. () Usta okulda öğretilenleri değil kendi öğrettiklerini uygulamamı istiyor.
5. () Başka

(Belirtiniz).....

21. Meslek Eğitim Merkezinin çıraklar için daha faydalı olması için sizin öneriniz nedir?

1. () Çıraklık eğitimi iki gün olsun
2. () İş ve kişisel sorunlarımız için psikolojik ve sosyal danışmanlık yapılsın
3. () Çıraklık eğitiminin lise ve üniversite gibi ilgi görmesi için çıraklık konusunda toplum daha fazla bilgilendirilsin.
4. () İşçi sağlığı ve iş güvenliği hakkında bize bilgiler verilsin.
5. () Otobüste, dolmuşta vb. yerlerde bizden de öğrenci ücreti alınsın.
6. () Resim, Müzik, Beden eğitimi gibi dersler ve sosyal etkinlikler olsun.
7. () Başka

(Belirtiniz).....

BÖLÜM III

ÇALIŞMA YAŞAMLARINA VE ÇALIŞMA KOŞULLARINA DAİR BİLGİLER

22. Çalışmaya ilk olarak kaç yaşında başladınız?

1. () 10 yaş ve öncesi	3. () 12 yaşında	5. () 14 yaşında
2. () 11 yaşında	4. () 13 yaşında	6. () 15 yaş ve daha yukarı yaşta

23. Çalışmaya başlama yaşıңыз size göre uygun bir yaş mı?

1. () Evet
2. () Hayır (Lütfen gerekçesini

belirtiniz).....

24. Çalışmaya başlama nedeniniz nedir?

1. () Aile gelirine katkıda bulunmam gerekiyordu / ekonomik nedenler.
2. () Ailem istedi.
3. () Okumadığım için /okulu sevmediğim için.
4. () İş öğrenmek, meslek edinmek.
5. () Denizli'ye göç ettik; kente uyum sağlayabilmek, aileme ekonomik olarak katkıda bulunabilmek için çalışmak zorundaydım.

6. () Başka

(Belirtiniz).....

25. Çalışmanın sizin için anlamı nedir?

1. () Para kazanmak	4. () Kendi başına ayakta durmak
2. () Ailemin gözünde değerli olmak	5. () Çocukluğumu yaşayamamak
3. () Toplumdan saygı görmek	6. () Büyüyüp, yetişkin olmak
	7. () Başka (Belirtiniz).....

26. Şu anda çalışmakta olduğunuz işyerinde ne tür işler yapıyorsunuz?

1. () Ustanın yapmamı istediği bütün işleri yapıyorum.
2. () Getir-götür işleri yapıyorum.
3. () İşyerinin temizliğini yapıyorum.
4. () Başka (Belirtiniz).....

27. Yaptığınız işin size en zor gelen yanı nedir?

1. () Getir-götür işlerini yapmak
2. () Ustanın tutum ve davranışları
3. () Müşterilerin tutum ve davranışları
4. () Uzun süre ayakta kalmak
5. () İş makinelerini kullanmak
6. () Ağır yük kaldırmak/taşımak
7. () Herhangi bir güçlüğü yok
8. () Başka (Belirtiniz).....

28. Şu anda çalışmakta olduğunuz işyerinde çalışma ortamınız nasıldır?

1. () Kışları çok soğuk/yazları çok sıcak.
2. () Havalandırması yok
3. () Işık almıyor
4. () Tozlu
5. () Gürültülü
6. () Güzel, uygun bir ortam
7. () Başka (Belirtiniz).....

29. İş yerinde çalışırken uygun iş elbisesi, maske, eldiven, gözlük vb. koruyucular kullanıyor musunuz?

1. () Evet
2. () Hayır

30. Hiç iş kazası geçirdiniz mi? 1. () Evet 2. () Hayır

31. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?

1. () 8 saatten az
2. () 8 saat
3. () 10 saat
4. () 12 saat
5. () 12 saatten fazla
6. () Başka (Belirtiniz).....

32. Aylık ortalama ücretiniz ne kadardır?

1. () 400 liradan az
2. () 400-500 arasında
3. () 550-650 arasında
4. () 700-950 arasında
5. () 1000-1300 arasında
6. () Başka (Belirtiniz).....

33. Çalışmanız karşılığında aldığınız ücret sizce yeterli midir?

1. () Yeterlidir
2. () Yetersizdir
3. () Kısmen yeterlidir

34. Fazladan mesaiye kaldığınız (fazladan çalıştığınız) durumlarda ustanız size ek ücret veriyor mu?

1. () Evet
2. () Hayır

35. Aldığınız ücreti ne yapıyorsunuz?

1. () Aileme veriyorum.
2. () Hepsini kendim harcıyorum.
3. () Bir kısmını harçlık olarak alıyorum, kalanını aileme veriyorum.
4. () Biriktiriyorum.
5. () Başka (Belirtiniz).....

36. (Pazar günleri ve Bayram tatilleri hariç) yıllık olarak kullandığınız izin süreniz ne kadar?

1. () Bir hafta
2. () İki hafta
3. () Üç hafta
4. () Dört hafta
5. () Hiç izin kullanmıyorum

5. () Başka (Belirtiniz).....

45. Size göre 18 yaşından küçükler çalışmalı mı?

1. () Evet
2. () Hayır (Lütfen gerekçesini yazınız).....

BÖLÜM V

ÇIRAKLARIN GELECEKTEN BEKLENTİLERİ VE BOŞ ZAMANLARINI DEĞERLENDİRME BİÇİMLERİ

46. Kendi geleceğinizi düşündüğünüzde ne hissediyorsunuz?

1. () Umutlu hissediyorum.
2. () Umutsuz hissediyorum.
3. () Genelde umutluyum ama ara sıra umutsuzluğa kapılıyorum
4. () Başka (Belirtiniz).....

47. Peki gelecekte bekentiniz nedir?

1. () Ustalık belgesine sahip olup, kendi işyerimi açmak
2. () Çok para kazanmak
3. () Evlenip, çoluk çocuk sahibi olmak
4. () İşlerimi rayına koyup eğitime kaldığım yerden devam etmek
5. () Başka (Belirtiniz).....

48. Boş zamanlarınızda neler yapmaktan hoşlanırsınız?

1. () Evde televizyon bakarım	4. () Kitap okurum
2. () Ailemle vakit geçiririm	5. () Hiçbir şey yapmak istemem, uyurum, dinlenirim
3. () Arkadaşlarımla gezerim	6. () Başka (Belirtiniz).....

49. Sizin çıraklık eğitiminize dair, çalışma ve genel sorunlarınıza dair eklemek istediğiniz bir şey var mı?.....

EK 2: ÇIRAK GÖRÜŞME FORMU

1) Adın ne?

2) Kaç yaşındasın?

3) Denizli’de mi doğdun?

– Denizli’de hangi semtte oturuyorsun?

4) Ailenden biraz bahseder misin?

– Kız ya da erkek kardeşin var mı?

– Kaç yaşındalar? Eğitim durumları nedir?

– Çalışan var mı? Ne iş yapıyor(lar)?

– Peki baban? Baban ne iş yapıyor? Eğitim durumu nedir?

– Ya annen? Annen de çalışıyor mu? Onun eğitim durumu?

5) Ailenle birlikte mi kalıyorsun? Kaç kişi kalıyorsunuz?

6) Çırak olmaya nasıl karar verdin? Biraz çıraklıktan bahseder misin?

7) Çıraklık eğitimine ne zaman başladın? Bölümün ne?

8) Peki (mesleki eğitimin dışındaki) okul eğitimine devam etmek ister miydin?

– Okul eğitimine devam edememe nedenlerin nelerdir?

– Çıraklık okulu dışındaki okul eğitimiyle kendi okul eğitimini karşılaştırır mısın?

– Eğitimin konusunda pişmanlık duyuyor musun?

9) Çıraklık eğitimi almaya nasıl karar verdin? Seni yönlendiren biri oldu mu?

– Peki çıraklık eğitimi alma kararını sana verdiren nedenler nelerdir?

10) Çıraklık okulundan biraz bahseder misin? Çıraklık okuluna devam etmekten, okulda aldığın çıraklık eğitiminden memnun musun?

11) Çıraklık okulunu (Meslek Eğitim Merkezini) okulun devamı olarak görüyor musun?

12) Çıraklık eğitimi almayan (çıraklık okuluna gelmeyen) çıraklarla kendini karşılaştırır mısın? Sence onlar neden çıraklık okuluna gelmiyor olabilirler?

13) Çıraklık eğitimi almaya başladıktan sonra tutum ve davranışlarında değişiklikler oldu mu?

– Aldığın eğitimle çalışma ve sosyal yaşamınızda ne gibi değişiklikler oldu, biraz bahseder misin?

14) Aldığın eğitimin meslekte ilerleme ve ileride iş yeri açma imkanı sağlayacağını düşünüyor musun?

15) Birazda çalışma yaşamına girme sürecinden bahseder misin?

- Kaç yaşında çalışmaya başladın?
- Seni çalışma yaşamına iten nedenler neler oldu? Çalışmanı kim istedi?
- Bu süre zarfında hangi işlerde çalıştın?

16) Çalışmanın senin için anlamı ne? Biraz bahseder misin?

17) Bir günün nasıl geçiyor biraz bahseder misin?

- Kaçta kalkıyorsun? İş yerine ulaşımını nasıl sağlıyorsun?
- Günde kaç saat çalışıyorsun? Çalışmaya kaçta başlıyorsun? Öğle arasında dinlenme ve yemek süresi ne kadar veriliyor?
- Eve kaçta dönüyorsun? İş sonrası eve döndüğünde neler yapıyorsun? Yorgunluk hissediyor musun?

18) Haftada kaç gün çalışıyorsun? Haftalık çalışma süren ne kadar?

- Okula ve işe gitmediğin zamanlarda neler yapıyorsun? Biraz söz eder misin?

19) İşyerinden ne kadar ücret alıyorsun? Kazandığın parayı ne yapıyorsun? Ailene katkıda bulunuyor musun? Çıraklık ücretini yeterli buluyor musun?

20) Birazda işyerindeki çalışma ortamından ve koşullarından bahseder misin?

- İşyerinin fiziksel koşulları nasıldır? (Isınma, havalandırma, aydınlatma vs.)
- Haftalık ve yıllık izin kullanabiliyor musun? Ücretsiz izin hakkını hiç kullanabildin mi, kullandıysan kaç gün? Bayram ve tatillerde çalışma durumun nedir?
- İşyerine düzenli olarak denetim yapılıyor mu?
- Çıraklık sözleşmesinden doğan haklarını biliyor musun? Sendikalı olmak ister miydin?

21) Şu anda sürdürdüğün işin en zor yanı nedir? Öğrenmen uzun sürdü mü? Mesleğini öğrenmede en çok ustanın mı katkısı oldu, okuldaki eğitimin mi?

- Okulda öğrendiklerini işinde uygulayabiliyor musun?
- İşyerinde yaptığın işlerden biraz söz eder misin? Ne tür işler yapıyorsun?

22) Aldığın çıraklık eğitimi işçi sağlığı ve iş güvenliği hakkında sana bilinç kazandırdı mı? İş yerindeki risk ve tehlikelere karşı ne yapman gerektiğini biliyor musun?

- Hiç iş kazası geçirdin mi?
- Hiç hasta olduğunda işi bırakmak zorunda oldun mu?
- Düzenli olarak doktor kontrolünden geçiyor musun?

23) Birazda ustandan bahseder misin? Sana karşı tutum ve davranışları nasıldır? Mesleğini öğrenmede sana yardımcı oluyor mu? Ondan korkuyor musun?

- Ustan senin Meslek Eğitim Merkezine gitmen konusunda ne düşünüyor?

24) Peki sen ilerde nasıl bir usta olacaksın? Çırağına karşı tutum ve davranışların nasıl olacak?

25) Çalıştığın ortam ve koşulların iyileşmesi için neler yapılmalıdır sence? Nasıl bir ortamda ve koşullarda çalışmak isterdin?

26) Senin yaşında çalışan çocuklara çıraklık eğitimini tavsiye eder misin?

27) Çıraklık sana göre nedir? Öğrencilik midir, işçilik midir? Ustan, ailen, çevren seni öğrenci olarak mı değerlendiriyor, yoksa işçi olarak mı?

- Çıraklığa başlamakla kendini bir mesleğe adım atmış olarak görüyor musun? Eğitimin sonunda kolunda altın bileziğin olacağını düşünüyor musun?

28) İleride çocuğunun çıraklık eğitimi almasını ve senin mesleğini sürdürmesini ister misin?

29) Peki sen ileride yine bu mesleğini mi sürdüreceksin? Eğitimin bitince ne yapacaksın?

ÖZGEÇMİŞ

Eşme’de doğdu. İlkokulu Denizli Hürriyet İlkokulunda, Ortaokulu Atatürk Ortaokulunda, Liseyi Denizli Süper Lisesinde okudu. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde Lisans eğitimini Onur Belgesiyle tamamladı. İktisat Lisansının ardından Anadolu Üniversitesinin Sınavsız İkinci Üniversite kapsamında yer alan Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji Bölümünde Lisans eğitimi aldı. Pamukkale Üniversitesi’nin İktisat Bölümünde Tezli Yüksek Lisansına devam ederken Anadolu Üniversitesinin Sosyoloji Bütünleşik Doktorasını kazanması üzerine Tez aşamasına geçmiş olduğu İktisat Yüksek Lisansını bıraktı. 2011 yılında Anadolu Üniversitesinden yatay geçişle geldiği Pamukkale Üniversitesi Bütünleşik Doktora Programında eğitimine devam etti.